

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı

KIRIM TATARCASINDA RUSÇA KOPYALAR

Merih ERTEZKOŞAN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

KIRIM TATARCASINDA RUSÇA KOPYALAR

Merih ERTEZKOŞAN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

KABUL VE ONAY

Merih ERTEZKOŞAN tarafından hazırlanan “Kırım Tatarcasında Rusça Kopyalar” başlıklı bu çalışma, 18.01.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Sıdıka DURSUN (Başkan)

Prof. Dr. İ. Ahmet AYDEMİR (Danışman)

Prof. Dr. Nurettin DEMİR (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN
Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- o Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. (1)
- o Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. (2)
- o Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. (3)

09/02/2023

Merih ERTEZKOŞAN

"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"

(1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

(3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmamdaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. İbrahim Ahmet AYDEMİR** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Merih ERTEZKOŞAN

TEŞEKKÜR

Tez çalışmamın planlanma, araştırma ve yazım aşamalarında bilgi birikimini, tecrübelerini ve kaynaklarını benimle paylaşan; zamanını, anlayışını, sabrını ve hatalarımı gösterirken dahi güler yüzünü benden esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. İbrahim Ahmet AYDEMİR'e teşekkür eder, en içten saygılarımı sunarım. Çalışmam için gerekli olan kaynak kişilere ulaşmamda yardımlarını esirgemeyen Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Ankara şubesine teşekkür ederim. Lisans hayatım boyunca her türlü akademik destekleriyle yanımda olan ve lisansüstü eğitim için beni yönlendiren Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyelerine teşekkür ederim. Yüksek lisans eğitimim boyunca derslerinde bulunmaktan büyük keyif aldığım; bilgi birikimlerini, kaynaklarını ve anlayışlarını benden esirgemeyen Çağdaş Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyelerine teşekkürlerimi sunarım. Eğitim hayatım boyunca akademik bilgilenmenin ötesinde kişisel yaşamım için de gerekli olan tecrübeleri aktaran, öğütler veren ve yol gösteren Prof. Dr. Emine YILMAZ'a ve Prof. Dr. Nurettin DEMİR'e teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Lisans hayatına girdiğim andan itibaren farklı bakış açıları sunan akademik yönlendirmeleriyle, tecrübeleriyle, bilgi birikimiyle her an yanımda olan ve tezimi titizlikle gözden geçiren Dr. Müberra SEYDİ'ye içtenlikle teşekkür eder, saygı ve sevgilerimi sunarım. Bu süreçte zamanını ve kaynaklarını benden esirgemeyen, tecrübeleri ve tavsiyeleriyle yol gösteren Dr. Işıl AYDIN ÖZKAN'a teşekkür ederim. Bu süreçte tüm idari işlerimde büyük bir özveri ile yardımcı olan Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bölümü sekreteri Figen GÜNERİ'ye sabrı ve anlayışı için teşekkür ederim. Hayatım boyunca maddi ve manevi hiçbir desteği esirgemeyen, yüreklendiren, yol gösteren ağabeyim Onur ERTEZKOŞAN'a teşekkürlerimi ve en içten sevgilerimi sunarım. Tüm yaşamım boyunca hiçbir desteği benden esirgemeyen, başarılarımda olduğu gibi başarısızlıklarımda ve hatalarımda da her zaman yanımda olan, koruyuculuğunu her an hissettiğim, bana bir ağabeyden çok bir aile olan sevgili ağabeyim Orkan ERTEZKOŞAN'a minnettarlığımı sunarım. Çalışmamı ağabeyim Orkan ERTEZKOŞAN'a, şu an aynı gökyüzüne farklı evrenlerden baktığımıza inandığım bir tanecik canım kedi oğlum Nusret'ime ve kahraman kedi oğlum Vincent'a ithaf ederim.

ÖZET

ERTEZKOŞAN, Merih. *Kırım Tatarcasında Rusça Kopyalar*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2023.

Türk dillerinin Kıpçak grubuna dahil olan Kırım Tatarcası büyük çoğunluğu Kırım yarımadası olmakla birlikte dünyanın çeşitli bölgelerinde konuşulan bir yazı dilidir, tarihte birçok kez Rus işgaline uğrayan Kırım yarımadası 2014 yılında yapılan halk oylamasıyla Rusya'ya bağlanmıştır.

Çalışmamızda Rusça ve Kırım Tatarcası arasındaki dil ilişkileri aşamalarının belirlenmesi ve iki dil arasındaki ilişkinin sonucunda meydana gelen kopyalamaların türlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Rusça ve Kırım Tatarcası arasındaki dil ilişkisinin incelenmesi için gereken veriler, Kırım'ın Sudak, Akmescit (Simferopol), Kerç, Bahçesaray şehirlerinde yaşayan Kırım Tatarlarından online görüşmelerle derlenen metinlerden elde edilmiştir.

Çalışmanın amacının, sınırlılıklarının, malzemelerinin derlenmesinde ve değerlendirilmesinde kullanılan yöntemin açıklandığı birinci bölümün ardından Kırım Tatarlarına ve Kırım Tatarcasına ilişkin bilgilere ikinci bölümde yer verilmiştir. Sonraki bölümde dil ilişkileri kavramı ve çalışmanın temel dayanağı olan Johanson'un Kod Kopyalama Modeli ayrıntılı olarak incelenmiştir. Kırım Tatarcasının ses bilgisi, biçim bilgisi ve sözdiziminde tespit edilen Rusça kopyalar genel, seçilmiş ve karışık kopyalar olarak dördüncü bölümde ele alınmıştır. Çalışmanın sonunda transkripti yapılmış derlemeler ve derlemelerde geçen sözcüklere ait bir dizin ile sözlükçe yer almaktadır.

Anahtar Sözcükler

Kırım Tatarcası, Rusça, kod kopyalama, dil ilişkileri

ABSTRACT

ERTEZKOŞAN, Merih. *Russian Copies in Crimean Tatar*, Master's Thesis, Ankara, 2023.

The Crimean Peninsula which has been occupied by the Russian many times during the history, has been annexed to Russia with the referendum held in 2014.

Crimean Tatar belongs to the Kipchak group of Turkic Language, Crimean Tatar is a written language to spoken several regions of the World. As well as most of them are in the Crimean peninsula.

It is aimed to determine the stage of language contacts between Russian and Crimean Tatar, the types of code copies that occur as a result of the contact between the two languages, in this study.

The data required to determine the language contact between Russian and Crimean Tatar were provided from the text compiled online interviews from the Crimean Tatar living in Sudak, Akmescit, Kerç, Bahçesaray cities of Crimean.

The basic concept of language content of the study are included in the first part of study. The concept of language contacts and Johanson's Code Copying Model, which is the main basis of the study are studied in detail and the factors of the language contact between Crimean Tatar are included in the second part.

After the main section in which Russian copies determined in the phonology, morphology and syntax of the Crimean Tatar are studied as general, selected and mixed copies. There is the last section in which some phonologic events that occur during the copying phase are included. At the end of the study, there is an index containing the transcribed anthology and the Word used in these anthology.

Key Words: Crimean Tatar, Russian, copy code, language contact

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
TABLolar DİZİNİ.....	xii
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	xiii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: TEZ HAKKINDA GENEL BİLGİLER	3
1.1 AMAÇ.....	3
1.2 MALZEME	4
1.3 SINIRLILIKLAR.....	5
2. BÖLÜM: KIRIM TATARLARI VE KIRIM TATARCASI	6
2.1 KIRIM TATARLARI	6
2.1.1 Demografik Yayılım.....	9
2.1.2 Sosyokültürel ve Sosyoekonomik Durum	14
2.1.3 İki Dillilik ve Çok Dillilik.....	16
2.2 KIRIM TATARCASI.....	18
2.2.1 Ağızlar.....	19
2.2.1.1 Yalıboyu Ağızı	20
2.2.1.2 Bahçesaray Ağızı.....	21
2.2.1.3 Çöl Ağızı.....	22
2.2.2 Alfabe	23
2.2.2.1 Ünlüler	25
2.2.2.2 Ünsüzler	26
2.2.2.3 Çift Sesler ve Değişirici İşaretler	27
2.3 LİTERATÜR ÖZETİ.....	28
2.3.1 Tatar Sözlük Yazarlığı	29
2.3.2 Diğer Çalışmalar	33
3. BÖLÜM: DİL İLİŞKİLERİ	36
3.1 KOD KOPYALAMA MODELİ.....	38
3.1.1 Genel Kopya	39
3.1.2 Seçilmiş Kopya	39
3.1.3 Karışık Kopya.....	40
3.2 KARIŞMA	40

3.3 DAYANIKLILIK SKALASI	41
3.4 RUSÇA VE KIRIM TATARCASI DİL İLİŞKİLERİ	43
4. BÖLÜM: KIRIM TATARCASINDA RUSÇA KOPYALAR.....	47
4.1 GENEL KOPYALAR	47
4.1.1 Sözlük Kopyaları.....	47
4.1.1.1 Adlar	47
4.1.1.1.1 Ay Adları	48
4.1.1.1.2 Yemek Adları	49
4.1.1.1.3 Tarımla İlgili Adlar	51
4.1.1.1.4 Araç Gereç Adları.....	51
4.1.1.1.5 Hayvan Adları	53
4.1.1.2 Sıfatlar	53
4.1.1.3 Zarflar	54
4.1.1.4 Eylemler	55
4.1.1.5 Ünlemler	56
4.1.1.6 Bağlaçlar	57
4.1.2 Morfolojik Kopyalar.....	58
4.1.2.1 -ovik/-yevik Eki	58
4.1.2.2 -lna Eki	59
4.1.2.3 -ka “-ka” Küçültme Eki	60
4.1.2.4 Gramatikal Cinsiyet	61
4.2 SEÇİLMİŞ KOPYALAR.....	62
4.2.1 Fonolojik Kopyalar.....	63
4.2.1.1 ʒ Dış Yuvasıl Damaksıl Ünsüzü.....	64
4.2.1.2 i > ı	65
4.2.1.4 ü > u.....	66
4.2.1.5 ö > o.....	66
4.2.1.6 Tekleşme.....	67
4.2.2 Morfolojik Kopyalar.....	68
4.2.2.1 Olumsuzluk İşaretleyicisi Olarak “Değil”	69
4.2.2.2 -(l)ncI Eki	71
4.2.2.3 Çokluk İşaretlemesi	72
4.2.2.4 Kişi Eki.....	73
4.2.3 Sentaktik Kopyalar	75
4.2.3.1 Öge Dizilimi.....	75
4.2.3.2 dA Bağlacıyla Kurulan Belirteç Yan Cümleleri	79
4.2.3.3 Özne Yüklem Uyumu	82
4.2.3.4 Durum Eklerinde Görev Değişimi	83
SONUÇ	89
DİZİN.....	93
SÖZLÜKÇE	97
KAYNAKÇA	101
DERLEME METİNLER.....	110
YAZILI KAYNAKLARDAN ELDE EDİLEN ÇEŞİTLİ KOPYALAMA ÖRNEKLERİ.....	127
EK 1. ETİK KURUL İZİNİ.....	129

EK 2. ORJİNALLİK RAPORU.....130

KISALTMALAR DİZİNİ

Ar.	Arapça
Bk.	Bakınız
Dm.	Derleme Metin
Ing.	İngilizce
IPA.	International Phonetic Alphabet
Kaz.	Kazakça
K.Tat.	Kırım Tatarcası
Özb.	Özbekçe
Rus.	Rusça
TDK.	Türk Dil Kurumu
TT.	Türkiye Türkçesi
UFA.	Uluslararası Fonetik Alfabeti

Yardımcı İşaretler

‘ Konuşma sırasında söylenmeyen ses yerine kullanılır

: Uzun ünlü

/ Konuşurun kısa duraksamaları

// Konuşurun uzun duraksamaları

+ Ad köküne ek

- Eylem köküne ek, mastar

< ...-dAn gelir

> ...-(y)A gider, -(y)e değişir

* Kesinleşmemiş bilgi, farazi

[] Sözcüklerde telaffuzları, seslerde alofonları gösterir.

TABLolar DİZİNİ

TABLO 2. 1897-2001 YILLARI ARASI KIRIM YARIMADASININ POPÜLASYONU.....	10
TABLO 3. KIRIM YARIMADASI 1987-2001 ARASI NÜFUS DAĞILIMI	11
TABLO 4: DAYANIKLILIK SKALASI	42

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Ünlüler

/a/: ön, açık, düz (IPA [a])

/ɑ/: art, açık, düz (IPA [ɑ])

/ä/: ön, orta açık, düz (IPA [æ])

/i/: ön, kapalı, düz (IPA [i])

/è/: ön, orta kapalı, düz (IPA [e])

/e/: ön, orta açık, düz (IPA [ɛ])

/i/: orta, kapalı, düz (IPA [i])

/ı/: art, kapalı, düz (IPA [ɯ])

/ı/: orta, kapalı, yuvarlak (IPA [ɨ])

/u/: art, kapalı, yuvarlak (IPA [u])

/o/: art, orta açık, yuvarlak (IPA [ɔ])

/ò/: orta, orta açık, yuvarlak (IPA [ɔ̞])

/ö/: ön, açık, yuvarlak (IPA [œ])

/ü/: ön, kapalı, yuvarlak (IPA [y])

Ünsüzler

/b/: ötümlü, çift dudaksıl, patlamalı (IPA [b])

/c/: ötümsüz, damaksıl, patlamalı (IPA [c])

/d/: ötümlü, dişyuvasil, patlamalı (IPA [d])

/f/: ötümsüz, diş dudak, sürtünmeli (IPA [f])

/g/: ötümlü, artdamaksıl, patlamalı (IPA [g])

/ğ/: ötümlü, artdamaksıl, patlamalı (IPA [g])

/h/: ötümsüz, gırtlak, sürtünmeli (IPA [h])

/ħ/: ötümsüz, artdamaksıl, sürtünmeli (IPA [ħ])

/x/: ötümlü, damaksıl, sızıcı (IPA [x])

/k/: ötümsüz, artdamaksıl, patlamalı (IPA [k])

/q/: soluklu, artdamaksıl, patlamalı (IPA [q])

/l/: ötümlü, öndamaksıl, patlayıcı (IPA [l])

/ʎ/: ötümlü, dişsel, art-damak, akıcı (IPA [ʎ])

/m/: ötümlü, çift dudak, nazal (IPA [m])

/n/: ötümlü, dişyuvasil, nazal (IPA [n])

/ñ/: ötümlü, artdamaksıl, nazal (IPA [ɲ])

/p/: ötümsüz, çift dudaksıl, patlamalı (IPA [p])

/r/: ötümlü, dişyuvasil, çarpmalı (IPA [r])

/s/: ötümsüz, dişyuvasil, sürtünmeli (IPA [s])

/ş/: ötümsüz, üstdamaksıl, sürtünmeli (IPA [ʃ])

/t/: ötümsüz, dişyuvasil, patlamalı (IPA [t])

/v/: ötümsüz, diş dudak, sürtünmeli (IPA [v])

/z/: ötümlü, dişsel, sızıcı (IPA [z])

/ʒ/: ötümlü, diş dudak, sızıcı (IPA [ʒ])

GİRİŞ

Genel hatlarını Kırım Tatarcası ve Rusça arasındaki dil ilişkisinin oluşturduğu bu çalışmanın içeriğini, Rusçanın Kırım Tatarcasına olan etkisi ve Rusçadan yapılan kopyalamalar oluşturur. Dil ilişkileri konusunun Kırım Tatarcası ve Rusça örneğinde ele alınacağı bu çalışmada birbiriyle yoğun temas halindeki iki dilin yapısında meydana gelen değişimler ve bu değişimin aşamaları açıklanacaktır. Yüzyıllar boyunca dünyanın çeşitli bölgelerinde varlığını sürdüren Kırım Tatarlarının günümüzde konuştuğu dil olan ve Türk dillerinin Kıpçak koluna bağlanan Kırım Tatarcası, Kırım yarımadası haricinde, konuşulduğu bölgelerin birbirine olan uzaklığı, sürgün etmek zorunda kalan konuşucularının farklı dillerle iletişimde bulunması gibi nedenlerle varyantlaşmıştır. Çalışmamızda Kırım yarımadasında konuşulan Kırım Tatarcası esas alınacak ve yarımada dışında kalan bölgeler çalışma dışı bırakılacaktır.

Kırım yarımadasına; ticari faaliyetlerde bulunma, eğitim alma ya da farklı nedenlerle göç etmeye başlayan Rusların, 18. Yüzyıldan itibaren sistemli ve sürekli olarak yarımadayı işgal etmesiyle beraber yerleşik Kırım halkının Ruslarla olan iletişimi işgallerle birlikte olarak artmıştır. İdarenin Rus yönetimine bırakıldığı bölgelere yerleştirilen Ruslar yaşamlarını Kırım Tatarlarıyla birlikte sürdürmeye başlamışlardır (Çınar, 2019: 533-534). 1944 yılındaki büyük işgal sonrası topyekûn sürgün edilen Kırım Tatarları, yarımada geri döndüklerinde sayıları onlarca kat artmış yerleşik Rus nüfusuyla karşılaşmış ve onların aralarında yaşamaya başlamışlardır (Kireççi/ Tezcan, 2015: 46-52). 2014 yılındaki referandum sonucu tamamen Rus idaresine geçen Kırım'da Rus ve Kırım Tatar halkları günümüzde birlikte yaşamaktadırlar (Baharççek/ Ağır, 2015:30).

Ortak coğrafyada birlikte yaşayan Rus ve Kırım Tatarları birbirlerinin yaşam biçimlerinden, kültür özelliklerinden etkilenir. Bu etkileşim Rusça ve Kırım Tatarcası arasındaki dil ilişkisini doğurur. Dil ilişkilerinde birbirleriyle yoğun temasta bulunan iki dilden hangisinin diğerini etkileme gücünün yüksek olacağına, sosyal bakımdan baskınlık karar verir. Bu üstünlüğü siyasi, askeri,

ekonomik ve nüfus yönünden üstün olmak ile üretici konumda bulunmak gibi etkenler belirler. Sosyal olarak baskın olan dil, zayıf olan dili etkiler; sözcük, gramer özellikleri ve anlamsal ifade aktarımları görülebilir. İki dil arasındaki temas artıkça dil ilişkisinin yoğunluğu da artar böylece baskın dil, zayıf dili yutmaya başlar. Zayıf dil konuşucuları, genç nesillere kendi dillerini öğretmeyi bırakır ve sonunda dil, yok olma aşamasına geçer.

Baskın dilin zayıf dilden etkilenme durumu tam olarak bu aşamada devreye girer ve baskın dil etkilediği dilin söz varlığını, gramer yapısını ve anlamsal öğelerini kendi varlığına katar, zayıf dil baskın dili etkilemiş olur.

Kırım Tatarlarının farklı coğrafi bölgelere zorunlu göç ettirilmesi ve o bölge insanlarıyla yoğun temaslarda bulunması Kırım Tatarcasının söz varlığını ve gramer yapısını etkilemiştir, sürgün dönemlerini Özbekistan, Kazakistan, ABD, Kanada ve Türkiye’de geçiren Kırım Tatarları bu bölgenin insanlarından yeni kültür öğelerini alırken o ögenin dildeki karşılığını da kendi söz varlığına katmıştır. Bu konuya üçüncü bölümde kısaca değinilecektir.

Çalışmanın temelinde yer alan Rusçanın Kırım Tatarcasına olan etkisi, Johanson’un Kod Kopyalama Modeli (2018:28) çerçevesinde ve Kırım Tatarlarından yapılan derlemelere dayalı olarak ele alınacaktır.

1. BÖLÜM: TEZ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1 AMAÇ

Diller ortaya çıktıkları toplulukların kendi aralarındaki iletişimi gerçekleştirerek konuşucuları için yeterli olanağı sağlar. Ancak konuşucuların birbirleriyle olan ilişkilerinin yanı sıra diğer toplumlarla belirli ilişkiler içinde olması her çağda beklenen bir yükümlülüktür. Ortak coğrafyayı paylaşan, benzer yöntemlerle geçimlerini sağlayan, aynı tabiat koşullarıyla mücadele eden ve aynı amaçla genişlemeye ihtiyaç duyan toplumlar birbirleriyle kültürel, sosyal, siyasal ve ekonomik olarak iletişime ve etkileşime girerler. Sosyal etkileşimin sonucu olarak her iki toplum da birbirinin kültür özelliklerinden, sosyal yaşamlarından ve ekonomik gelişimlerinden etkilenir. Bu etkileşim, iki toplumun somut ve soyut kültürlerinin yaklaşmasıyla devam eder, bu yaklaşma sonucu belirli düzeyleri, aşamaları ve kuralları olan bir kopyalama süreci başlar. Kopyalama süreci etkileşimin yoğunluğuna bağlı olarak şekillenen bir süreçtir, dilde çeşitli yapıların kopyalandığı bu süreçte dillerin birbirlerine etkilerinin hangi derecelere ulaşacağına, hangi dilde hangi değişimlerin yaşanacağına dil ilişkisinin yoğunluğu ve sosyal açıdan baskınlık önemli bir rol oynar, kopyalamanın yönü sosyal açıdan güçlü olan dilden zayıf olan dile doğru gerçekleşir (Johanson, 2018: 23-29). Kırım yarımadasında yaşayan Kırım Tatarları, yüzyıllar boyu Rusların işgal ve ilhaklarına maruz kalmışlardır. Yönetim baskıcı bir tutum sergilesin ya da sergilemesin, bir ülkenin resmi dili olan dil; sosyal, siyasi, ekonomik olarak diğer diller üzerinde baskın olma eğilimi gösterir. Kırım yarımadasında varlığını sürdüren Rusçanın da Kırım Tatarcası üzerindeki etkisinin temel nedeni budur. Uzun yıllar yoğun bir temasla birbirlerinden etkilenen bu iki dilden sosyal olarak güçlü olan Rusçadan, Kırım Tatarcasına birçok dilsel öge kopyalanmıştır.

Bu çalışmayla, Lars Johanson'un Kod Kopyalama Modeli esas alınarak elde edilen derlemelerin ve kaynak kitapların ışığında Rusçadan Kırım Tatarcasına yapılan kopyalamalar ve bu kopyalamaların nitelikleri tespit edilerek bu bağlamda

bir sınıflandırma çalışması yapılacaktır. Bu sayede Kırım Tatarcasının Rusçadan ne ölçüde etkilendiği, iki dil arasındaki dil ilişkisinin yoğunluğu ve Kırım Tatarcasının dillerin yok oluş sürecinde hangi aşamada yer aldığı tespit edilecektir.

1.2 MALZEME

Dünya genelinde baş gösteren SARS-COV-2 (Covid 19) salgını sebebiyle Kırım yarımadasında bir saha çalışması yapılamaması nedeniyle derlemelerin bir kısmı online görüşmeler aracılığıyla Bahçesaray, Sivastopol ile Sudak'ta yaşayan Kırım Tatarcası konuşucularından bir kısmı ise çeşitli nedenlerle, birkaç gün ya da haftalık bir süre için Türkiye'de bulunan Simferopol, Sudak ve Kerç şehirlerinden gelen Kırım Tatarcası konuşucularından yüz yüze yapılan görüşmelerle derlenmiştir. Bu derlemeler ve Ignac Kunos'un 20. Yüzyılın başında Kırım-Tatarlarından derlediği ve 1993 yılında Zsuzsa Kakuk tarafından yayımlanan "Kırım Tatar Şarkıları" adlı eserde yer alan metinlerden hareketle fonetik, morfolojik, sentaktik ve semantik kopyalar belirlenmiş ve dil ilişkileri merkezinde nitel araştırma yöntemlerinden tümevarım analizi ile incelenmiştir.

Kaynak kişi olarak Kırım yarımadasından bir yıldan uzun süre ayrı kalmamış ve evlenme ya da iş bulma gibi nedenlerle bölge değiştirmemiş 60 yaş ve üstü kadın ve erkekler ile 30 yaş altı gençler olmak üzere iki grup tercih edilmiştir. Bazı 60 yaş üstü kaynak kişilerin 1944 yılında yaşanan toplu sürgünde yarımada dışında belirli bir süre zorunlu ikametleri¹ göz ardı edilmiştir.

Diyalektolojik bir çalışmanın en önemli aşaması metnin yazıya geçirilmesi ve yazıya aktarılan metinler üzerinden yapılan inceleme aşamasıdır, bu noktada incelenecek dilin karakteristik seslerinin belirlenmesi ve yazıya aktarılmasında seslerin değerleri dikkatle incelenmelidir. Kaynak kişilere yöresel yemekleri, kız alıp verme adetleri, düğün ve cenaze gelenekleri, halk hikayeleri ile günlük hayatlarına dair önceden belirlenmiş sorular sorularak elde edilen veriler yazıya aktarılırken, seslerin ağızdan çıktığında meydana gelen fonetik farklılıkların tüm

¹ Kaya, 2014: 366

ayrıntılarının gösterilmesine olanak sağlayan Uluslararası Fonetik Alfabetesi esas alınmıştır.

1.3 SINIRLILIKLAR

Yapılan çalışma dil ilişkileri temelinde gerçekleşmesine rağmen çalışmanın ana konusu Kırım Tatarcasında bulunan Rusça kopyalardır, bu nedenle çalışmanın merkezinde Kırım Tatarcası ve Kırım Tatarcasının etkilendiği ölçüde Rusçaya yer verilmiştir.

Kırım Tatarcası ve Rusça arasındaki dil ilişkisinin hangi düzeyde yoğunlaştığı, Rusçadan Kırım Tatarcasına geçen kopyaların hangi dilbilgisel bölümlerde daha sık gerçekleştiği, kopyalanan öğelerin hangi tür ve işlevde kullanıldığı incelenmiştir.

Kırım yarımadasının kısa tarihi, Kırım Tatarları ve Kırım Tatarcasının özellikleri hakkındaki bilgilerin yer aldığı birinci bölüm ve dil ilişkileri konusunun açıklandığı, Johanson'un Kod Kopyalama Modelinin ele alındığı ikinci bölümden sonra çalışmanın ana konusu olan Kırım Tatarcasında Rusça kopyalar incelenmiştir. Elde edilen kopyalamaların türleri, sıklığı ve işlevleri tespit edilerek ses ve biçim bilgisi kategorilerinde değerlendirilmiştir.

Derlemelerde en az iki benzer kullanımı tespit edilen öğeler kopyalanmış yapı olarak değerlendirilmeye alınmış, bir defaya mahsus kullanıldığı görülen öğeler çalışma dışı bırakılmıştır.

Kırım yarımadasının farklı bölgelerinde yaşayan konuşuculardan elde edilen verilerde Kırım Tatarcası bir bütün olarak incelenecek, ağızlara ayrılmamıştır.

Uzun yıllar hem Ukrayna hem Rusyanın siyasi idaresi altında yaşayan Kırım Tatarlarının dillerinde meydana gelen değişimler, Rusça kopyalamalar üzerinden incelenmiş ve Kırım Tatarcasında bulunan Ukraynaca etkisi çalışma dışında bırakılmıştır.

2. BÖLÜM: KIRIM TATARLARI VE KIRIM TATARCA SI

2.1 KIRIM TATARLARI

Karadeniz'in kuzey suları ve Azak denizi tarafından çevrelenen Kırım yarımadası, Altınorda Hanlığı'nın hükümranlığında itibaren ticari, kültürel, sosyal ve stratejik olarak bölgede önemli bir merkez haline gelmiştir. Bulunduğu coğrafi bölge itibariyle hem korunaklı bir strateji alanı hem de deniz taşımacılığında aktif bir ticaret merkezi olma avantajlarını taşımıştır. 15. yüzyılın ilk yarısında Altınorda Hanlığı'nın dağılma dönemine girmesiyle bağımsız bir Kırım Hanlığı kurulmuştur. Bu dönem sonunda Kırım Hanı I. Mengi Giray'ın isteğiyle Kırım, Osmanlı İmparatorluk sınırlarına ilhak edilmiş ancak daha sonra bağımsızlık kazanmıştır. 1783 yılında Rusların ilk işgaline uğrayan Kırım yarımadasındaki halk "Ak Vatan, Ak Toprak, Ak Yurt" adlarını verdikleri Anadolu'ya göç etmeye başlamıştır (Yüksel, 2012:813).

İkinci Dünya Savaşı sırasında da Almanlar, Ruslar ve Bolşevikler tarafından defalarca el değiştirip işgale uğrayan Kırım, 1944'te resmi olarak Rusların idaresinde, işgalinde kalmıştır. İdareyi tamamen ve resmi olarak eline alan Ruslar; Kırım halkını Sibiry'a'nın kuzeyine, Kazakistan'a ve Özbekistan'a sürmüştür.

1944 büyük Kırım göçünde, Kırımda yerleşik bulunan Kırım Tatarlarının büyük çoğunluğu sürgün sırasında ve yerleştirildikleri bölgelerde II. Dünya Savaşının yol açtığı yoksulluk nedeniyle hayatlarını kaybetmişlerdir. Hayatının kaybeden Kırım Tatar sayısı, Kırım nüfusunun yarısına denk gelmektedir (Özcan, 2007:38-39). Kırım'da Sovyet hakimiyetinin etkin olduğu 1921-1941 yılları arasında Stalin dönemi yıldırma politikasının devamı olarak uygulanan rejimde, 170 bin Kırım Tatarı evlerine yapılan eş zamanlı baskınlarla öldürülür. II. Dünya Savaşı devam ederken 1941-1944 yılları arasında Alman işgaline uğrayan Kırım, 1944 yılında tekrar Stalin yönetimine geçer. Bundan sonraki süreçte Rus hükümeti, Alman subaylarıyla iş birliği yaptıkları gerekçesiyle vatana ihanetle suçladıkları Kırım Tatarlarına yönelik katliamlar başlatır. Katliamlar Kırım Tatarlarının 18 Mayıs 1944 gecesi Kırım'dan toplu olarak sürgün edilmesiyle sonuçlanmıştır (Kırimal,

1970: 11-15). Dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulunun izniyle sürgüne tabi tutulan Kırım halkının büyük bir kısmının Türkiye'ye göç etmesi sağlanmıştır. Sürgün yerlerinde mecburi yerleşime tabi tutulan Kırım Türklerinin bazıları, Stalin'in ölümüyle ve resmi yasağın kalkmasıyla ülkelerini ziyaret edebilme hakkı kazanmış ancak ikamet yerleri sürgün adresleri sayılmıştır. Vatanlarına temelli ve özgür olarak dönmeyi arzulayan Kırım Türkleri; milli kültür ve geleneklerini canlandırmak, kaybolan edebi değerlerini diriltmek ve vatanından uzakta olan Kırım Tatarlarını geri döndürmek için çalışmalar başlatmışlardır (Özcan, 2007:230). Bu çalışmalardan en önemlileri, 1957 yılında Kırım Türkçesi ile çıkarılan "Lenin Bayrağı" gazetesi, 1968 yılında Taşkent Enstitüsünde "Kırım Tatar Dili ve Edebiyatı" bölümünün kurulması ve 1976 yılında "Yıldız" almanağının çıkarılmasıdır (Fazıl & Nagayev, 2001: 409-419).

Sovyetler Birliği'nin kurulması sürecinde yarı bağımsız bir yönetim olarak varlığını sürdüren Kırım Halkı, II. Dünya Savaşı devam ederken bir kez daha yarımadadan sürgün edilmiştir. 1944 Büyük Kırım Sürgünü olarak kayıtlara geçecek olan bu sürgünde, Sovyet belgelerinde yer alan resmî sayıya göre göç döneminde 200 bin Kırım Tatarı sürgüne gönderilmiştir (Devlet, 1999: 17). Çoğunluğu Orta Asya'ya sürülen Kırım Tatarlarının bir kısmı Sibiry'a bir kısmı ise Türkiye'ye sığınmıştır. Neredeyse yarım asır sürgün bölgelerinde yaşayan Kırım Tatarları, 1989 yılında anayurda dönüş izni verilmesinin üzerine tekrar Kırım'a yerleşmişlerdir.

Ancak yıllar boyu farklı coğrafyalarda yaşamak zorunda kalan ve doğal süreç içerisinde dillerinde etkileşimin izlerini taşıyan Kırım Tatarları, ülkelerine döndüklerinde neredeyse tamamı Slavlaşmış bir Kırım topluluğuyla karşılaşır. Bu süreçten sonra anadillerini korumaktan daha önemli olduğunun farkına vardıkları gerçeğe yüzleşirler: dillerini unutmamak. Artık işgal sözcüğünün tüm anlamlarını ve yönlerini hissettikleri Kırım'ın yerli halkı olmaktan çıkıp azınlığı konumuna düşmüşlerdir.

1980'li yıllara gelindiğinde Sovyet Rusya'nın Kırım Türklerinin ülkelerine dönmelerine izin vermeyen yasaları değiştirmeye başlamış ve şartlı da olsa Kırım Türklerinin ülkeye dönmesine izin verilmiştir. 1987 yılında kendi isteklerini de

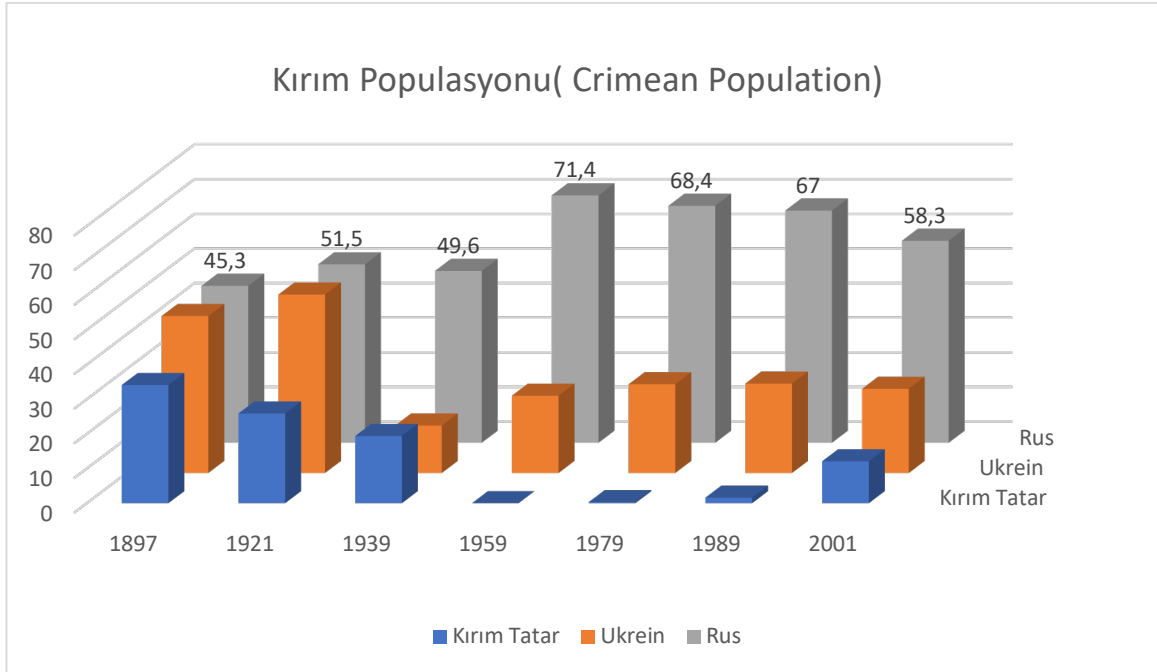
içeren bir tüzüğü ve programı olan Kırım Tatar Millî Hareketi teşkilatı kurulmuştur (Kırımoglu, 2004: 230-233). 2014'ün ilk aylarında Ukrayna'da yaşanan iç karışıklık esnasında, Rus birlikleri, uzun zamandır Ukrayna ile paylaşamadığı Kırım yarımadasını işgal ettiğinde Kırım Tatarlarının birçoğunun katılmayı reddettiği bir referandum ile Ukrayna'nın Kırım yarımadasında siyasi varlığının tanınmasını ret ve Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasını kabul ettirmiştir. Kırım Tatar aydınlarının, ailelerden aldığı imzalarla Rus yetkililere başvurması sonunda Rus idaresi Kırım Tatarlarının dini inançlarını özgürce yaşamaları için camilerin ibadete açık olmasına, Kırım Tatarcasında eğitim veren okulların hizmete devam etmesine ve Kırım Tatarlarına ait iş yerlerinin, pazar alanlarının faaliyete devam etmesine izin verileceğini açıklamıştır. Ancak günümüzde Kırım Tatarcasında eğitim veren okulların büyük kısmı kapatılmıştır, Kırım Tatarcasında eğitime devam eden birkaç okulda ise Rusça müfredatının uygulanmasının yanı sıra Kırım Tatarcasıyla yazılmış fizik, matematik, edebiyat ve felsefe kitaplarının eksikliği yaşanmaktadır (Rüstemov, 2015: 338).

Çarlık Döneminden itibaren Rusya'nın devlet geleneğinde yer alan; işgal edilen topraklarda yaşayan halkı Ruslaştırma politikası (Tishkov, 1997:85-87), 18. Yüzyıldan itibaren birçok kez işgal ettiği Kırım üzerinde de uygulanmıştır. İşgali altında bulunan halkın özgün geleneklerinin sürdürülmesini engellemeye yönelik olan bu tutum doğrultusunda, işgalde yaşayan halkın bağlı olduğu dini inancı özgürce yaşaması, özgün adetleriyle evlenmesi, resmi ve dini bayramlarını kutlaması, anadillerinde eğitim almaları ve hatta ülke içerisinde, özellikle resmî kurumlarda, anadilleriyle konuşmaları yasaklanmıştır. Kırım Tatarları evlerinde Kırım Tatarcası konuşsa bile ailenin büyükleriyle torunları arasında iletişim sorunları yaşanmaktadır, özellikle gençler arasında Kırım Tatarcasında sorulan bir soruya verilen cevap genellikle Rusçadır ve bu durum günümüzde Kırım Tatarlarının genç nesillere anadillerini aktaramamalarına ya da kuşaklar arası anlaşmazlıklara neden olmaktadır (Aydingün, 2004: 111-112).

2.1.1 Demografik Yayılım

Kırım işgallerinin ilk yıllarından itibaren Kırım Tatarları Sibirya'nın kuzey dağlık bölgelerine, Balkanlar'a, Romanya'ya, Bulgaristan'ın sınır bölgelerine, Özbekistan ve Kazakistan'a zorunlu göçe tabii tutulmuşlardır. 1792' de başlayan ilk sürgün döneminde 300.000 kişi, 1860-1863 ve 1874-1875 yılları arasında gerçekleşen ikinci sürgün döneminde ise 1 milyon kişi Kırımdan göç ettirilmiştir. Osmanlı kayıtlarında yer alan son Kırım sürgününde, 1891-1902 yılları arasında, 1 milyon 250 bin kişi Kırım topraklarından zorunlu göçe tabii tutulmuştur.² Rusların asimile politikası doğrultusunda, göç ettirilen Kırım Tatarlarından kalan köylere Rus, Ukraynalı, Alman, Yahudi ve Rum halklarını içeren farklı etnik kökenden insanlar yerleştirilmiş, böylece Kırımda yaşayan Tatar Türkü nüfusu, genel nüfusun üçte birine, 1926 nüfus sayımına göre de dörtte birine düşürülmüştür (Bala/İnalçık,1997:44). Zorunlu göçler nedeniyle Kırımda yaşayan Tatarların ve Kırım Tatarcası konuşucularının sayılarının azalmasıyla birlikte Kırım Tatarcasının da etkinliği azalmış ancak Doğu Avrupa, Makedonya, Kazan ve Türkiye'deki Kırım Tatar diasporası artmıştır (Arabacı, 2006: 53).

² T.C Başbakanlık, Devlet Arşivleri Bölümü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını: 84

Tablo 1. 1897-2001 Yılları Arası Kırım Yarımadasının Popülasyonu³

Ukrayna yönetiminin 2001 yılında yaptığı etnik kökeni içerisine alan nüfus sayımına göre toplam nüfus 2.401.200 iken nüfusun %10'una denk gelen 245 bin 200 Kırım Tatar nüfusu vardır. Kırım'ın 2005 nüfus sayımı sonuçlarına göre 1.994.300 olan nüfusunun 239 bin 400'ü Kırım Tatarlarından oluşmaktadır. 2014 yılında Ruslar tarafından gerçekleştirilen nüfus sayımına göre, Kırımda bulunan 1.19 milyon kişinin 232.300'ünü Kırım Tatarları oluşturur ve bu nüfusun %10'una denk gelir⁴.

³ Crimea – Dynamics, challenges and prospects, syf: 73, 2001 nüfus sayımı Ukrayna tarafından gerçekleştirilen ve Kırımda yaşayan azınlıkların genelini kapsayan nüfus sayımının tablo gösterimidir.

⁴ 2001-2014 Kırım Nüfus Sayımı Verileri, Ukrainian Community of Crimea Regional Public Organization, CERD – UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination

Etnik Grup	1897	1939	1979 ⁵	1989 ⁶	2001
Ruslar	180.963	558.481	1.460.980	1.629.542	1.450.400
Ukraynalılar	64.703	154.123	547.336	625.919	576.600
Kırım Tatarları	194.294	218.879	5.422	38.365	245.200
Beyaz Ruslar	2.058	6.726	45.000	50.045	35.000
Yahudiler	24.168	65.452	-	17.371	5.000
Diğer	72.089	-	-	-	-

Tablo 2. Kırım Yarımadası 1987-2001 Arası Nüfus Dağılımı⁷

Birçok kez işgale uğrayan ve yönetim değiştiren Kırım'da günümüzde devlet dili Rusçadır. Bunun yanı sıra bölgede Ukraynaca ve Kırım Tatarcası da yoğun olarak kullanılır ancak resmi yazışmalarda ve okullarda Rusçanın kullanılması/konuşulması zorunludur. Kırımın Ukrayna yönetiminde olduğu dönemden kalan bir uygulama ile Kırım Tatarları da Ukraynalılar gibi; doğum belgelerini, ölüm belgelerini ve pasaportlarını kendi dillerinde çıkarabilirler.

Günümüzde Kırım'da Kırım Tatarcasıyla yayın yapan 4 gazete ve dergi bulunmaktadır. Kırım Tatarcasıyla yazılmış belgeler kabul edilmemekte ve yarımadadaki okullarda eğitimin %98'i Rusça yapılmaktadır. UNESCO'nun verilerine göre 2016 yılında Kırım Tatarcasında eğitim veren 15 okul bulunmaktaydı. Ancak okullardaki öğrenci sayısının giderek düşmesi nedeniyle anadilde eğitim yapan okullar birer birer kapanmaktadır. 2013 yılında bu okullarda eğitim gören öğrenci sayısı 383 iken 2016'da 201 öğrenciye kadar gerilemiştir (Şamilkızı, 2017: 1276).

Anadilde eğitim yapan okullardaki öğrenci sayısının yıllar içinde hızlı düşüşünün sebebi; Kırımdaki lise ve üniversitelerin Rusça eğitim vermesidir. Evlerinde Kırım

⁵ 1979 nüfus sayımından önce yapılan 1970 sayımında Kırım Tatarlarının sayısına ait bir veri yer almamaktadır. Bu durum, sürgünde tüm Kırım Tatarlarının Kırımdan göç ettiğini ya da sayımda yok sayıldıklarını gösterebilir.

⁶ Rus yönetiminin sürgündeki Kırım Tatarlarının yurda dönmelerine izin vermesiyle yaklaşık 30 bin Kırım Tatarı ülkesine dönmüştür.

⁷ Crimea – Dynamics, challenges and prospects, syf: 73, 2001 nüfus sayımı Ukrayna tarafından gerçekleştirilen ve Kırımda yaşayan azınlıkların genelini kapsayan nüfus sayımıdır.

Tatarcası konuşulan çocuklar ve gençler eğitim hayatlarında büyük sıkıntılar yaşamakta ve iyi bir üniversiteye gidemedikleri için gelecekte iş bulma olanaklarını da kaybetmektedirler. Dolayısıyla birçok Kırım Tatar ailesi; genç kuşakların sosyolojik, psikolojik ve ekonomik sıkıntı yaşamalarını önlemek amacıyla çocuklarını Rusça eğitim veren okullara göndermeyi tercih ediyor (Rüstemov, 2015: 3-5). Kırım yarımadasında yaşayan Tatarlar, Rusça ve Kırım Tatarcasını öğrenerek iki dilli hatta Ukraynacayı da öğrenerek çok dilli olarak yetişiyorlar.

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kırım'da yaşayan Tatarlar, belirli yıllarda ve sürekli olarak, Sibiry'a'nın kuzey dağlık bölgelerine, Balkanlar'a, Romanya'ya, Bulgaristan'ın sınır bölgelerine, Özbekistan ve Kazakistan'a zorunlu göçe tabii tutulmuşlardır. Sürgündeki Kırım Tatarları; Stalin'in ölümünden sonra Sovyet Rusya'nın dağılmasından sonra ve Kırım Özerk Cumhuriyetinin kurulmasından sonraki dönemlerde kitleler halinde anayurtlarına dönmüşlerdir. Göçe tabii tutulan Kırım Tatarlarının bir kısmı "Ak Topraklar" olarak gördüğü Anadolu'ya yerleşmiş ve sürgün şartları ortadan kalktıktan sonra da Kırım'a dönmemişlerdir. Günümüzde dünyanın birbirine yakın ya da uzak bölgelerinde yaşamlarını sürdüren Kırım Tatarları, kendi anadillerinin yanında buldukları ülkenin resmi dilini de öğrenmişler ve bu çeşitlilik ile Kırım Tatarcasından farklılaşarak yeni ağızlar, diyalektler oluşturmuşlardır.

1783 Kırım Hanlığının dağılmasıyla Osmanlı İmparatorluğuna gruplar halinde göç eden Kırım Tatarları başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun çeşitli vilayetlerine yerleştirilmiştir. Devam eden yüzyıl boyunca Rus Çarlığı ve yönetiminin sömürgeci politikaları nedeniyle ülkeye göç eden/sığınan Kırım Tatarı nüfusu artmıştır. Hatırı sayılır bir çoğunluğa ulaşan göçmenlerin köklerinden kopmamaları ve öz benliklerini yitirmemeleri adına şehrin çeşitli mahallelerine yerleştirilmek yerine kendilerine ait küçük mahalleler kurmalarına ve bu mahallelerde kendi okullarını açmalarına ve anadillerinde eğitim almalarına olanak sağlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu dağıldıktan sonra da devam eden dünya savaşı, ülkeler arası soğuk savaş dönemleri ve iç ayaklanmalar sonucunda Türkiye Cumhuriyeti'ne Tatar göçleri devam etmiştir. Özellikle İkinci

Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Türkiye'ye sığınan Kırım-Tatar göçmenlerinin sayısı oldukça artmıştır (Özcan, 2002). Savaşın başlamasından yaklaşık iki yıl sonra Sovyet topraklarını istila eden Alman ordularının çekilmesiyle tekrar bölgeye hâkim olan Sovyet idaresi, büyük bir katliama neden olmuştur. Bu duruma seyirci kalmayan Türkiye Cumhuriyeti yönetimi bölgeye insani yardım göndermiş ve yöre halkının Türkiye'ye güvenli şekilde ulaştırılmasını sağlamıştır (Kaya, 2014:363-366). 1944 yılında Rus idaresi tarafından Kırımdaki halkın zorunlu göçe tabi tutulması nedeniyle Türkiye'ye toplu şekilde göç eden Kırım Tatarları, dönemin başbakanı ve dış işleri bakanlığının ortak çalışmalarıyla, Adana Toktamış ve Sirkeli, Denizli Beyköy, Eskişehir Karaçay, Esence, Yıldızören, Mesudiye, Paşakadın köyleri ile Ankara- Polatlı Toydemir, Karayavşan, Yenice, Tatlıkuyu, Tırnaksız, Yenidoğan gibi merkez köylere yerleştirilmiştir. 2014 Kırımın ilhakı sonrası Türkiye'ye göç az da olsa devam etmiştir ve Türkiye'ye gelen Kırım Tatarları da bu bölgelerdeki köylere yerleşmeyi tercih etmişlerdir. Günümüzde Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde yaşayan 5.000.000 Kırım Tatarı olduğu varsayılmaktadır. Nüfus sayımlarında etnik köken dikkate alınmadığı için bu sayı, göçlerle gelen Kırım Tatar ailelerinin doğum, ölüm ve evlilik kayıtlarıyla yaklaşık olarak oluşturulmuştur (Kırımlı, 2002: 170).

Ülkenin çeşitli bölgelerinde yaşayan Kırım Tatarları, buldukları bölgede konuşulan ağızlardan etkilenecek yeni bir Kırım Tatar ağızı oluşturmaya başlamışlardır. Karadeniz ağzının konuşulduğu bölgeler olan Rize'nin Demirkapı ve Ordu'nun Sarıyar köylerinde yaşayan Kırım Tatarları "tamaq" (boğaz, gırtlak) sözcüğünü telaffuz ederlerken Karadeniz ağzının belirgin özelliği olan alfabede bulunan /t/ sesinden farklı olarak, daha patlayıcı ve sızıcı bir şekilde telaffuz edilen /tç/ sesini çıkarırlar. Kırım Tatarcasında "tamaq" sözcüğünün gerçek telaffuzunda bu ses baskın bir 't' sesi olarak söylenmelidir.

Benzer şekilde Ege bölgesinde yer alan Denizli Beyköy köyünde yaşamlarını sürdüren Kırım Tatarlarında, Kırım Tatarcasının -AcAQ ve -ycAQ gelecek zaman eklerinin kullanımlarının söylenişte, Ege ağızlarında görülen gelecek zamanın - lvercen biçimine değiştiği "Min itiklerden *qorçalaycen* siñi." 'Ben seni köpeklerden

koruyacağım.’ “Burlarñı ãlkinden mı *köricen*?” ‘Buraları ilk kez mi göreceksin?’ örneklerinde görölmektedir.

1944 Kırım sürgün döneminde Orta Asya'nın çeşitli bölgelerine gönderilen Kırım Tatarlarının yoğun olarak yaşadığı bir diğçer ÷lke Özbekistan'dır. Göççe tabii tutulan Kırım Tatarlarının %50'sinden fazlası Özbekistan'ın Taşkent, Semerkant, Kattakurgan, Fergana ve Andican bölgelerine yerleşmişlerdir (Devlet, 1999: 17). Buraya yerleşen göçmenler, kendi kültürlerine yakın olan bir ÷lke kültürüne çok hızlı adapte olmuşlar ve anadillerinde bulunmayan bazı Özbek dil özelliklerini de benimseyerek, özellikle konuşma dillerine kopyalamışlardır.

Kırım Tatarcasına, Arapçadan geçen ve uzun /ā/ ile telaffuz edilen isimler; Özbekçenin ses özelliklerine göre 'o', ince /e/ sesiyle telaffuz edilen isimler 'a' harfleriyle, ayrıca Türkçe kökenli adlarda /a/ ünlüsü Özbekçede dudaksıllaşarak /ā/ sesine dönüştüğü için bu isimler 'o' harfiyle gösterilmiştir. Kırım Tatarlarının Aliye [<Ar. عالیه], Adil [<Ar. عادل], Talib [<Ar. طالب] ve Bektaş gibi isimleri Oliya (олия), Odil (одил), Tolib (толиб) biçiminde yazıya aktarılmıştır (Kurtbilal, 2019: 47).

2.1.2 Sosyokültürel ve Sosyoekonomik Durum

Kırım yarımadası, tarih boyunca birçok etnik kökenden halklara ev sahipliği yapmıştır. Kırım'ın tarih sayfalarında yer almaya başladığı ilk tarihlerden günümüze dek bölgede; Hunlar, Yahudiler, Kıpçaklar; Osmanlının ticari faaliyetler, askeri güç ve devlet görevlisi olarak gönderdiği ve sonrasında Kırım'a yerleşen Osmanlı ahalisi, Altın Ordu devletinin yıkılmasından sonra bölgede yaşamaya devam eden Altın Ordu Tatarları ve Moğol asıllı etnik gruplar Kırım'ın yerleşik, devamlı halkını ve azınlıklarını oluşturmuştur. 19. ve 20. yüzyılın başlarına dek sırasıyla Rusya ve Ukrayna hakimiyetine giren Kırım yarımadası, günümüzde Rusya'nın fiili egemenliği altındadır.

Bölgede varlığını sürdüren farklı etnik gruplar, geçimlerini büyük ölçüde, Kırımın coğrafi konumu nedeniyle büyük bir avantaja dönüşen deniz ticareti ile sağlamıştır. Günümüzde hala ticaretin büyük bir merkezi olan Kırımda deniz

ticareti Rus ve Ukraynalıların tek eli altında gelişmektedir. Kırım Tatarları genellikle küçük ticari faaliyetlerde bulunan tüccarlıkta ve inşaat sektöründe çalışmaktadır. Devlet kurumlarında iş bulunabilmesi için Rusça eğitim veren bir yüksek okuldan mezun olma zorunluluğu Kırım Tatarlarının devlet kadrolarında çalışma olanağını kaybetmesine neden olmuştur. Bu durumla ilgili olarak, Oleg Rüstemov şunları belirtmektedir: “Devlete ait yerlerde işe alınmayan Kırım Tatarları, geçimlerini küçük çaplı ticaretle sağlamak zorunda kalmıştır. Bunun sonucunda ana yurtlarında ekonomik anlamda en güçsüz grup hâline gelmişler, fakirleşme beraberinde suç ve suçluları artırmıştır. Elbette bu durum Kırım Türklerin millî hareketine destek veren kurum, kuruluş ve kişileri harekete geçirmiş ve desteklerini artırma yoluna itmiştir. Başta TİKA (Türk İş birliği ve Kalkınma Ajansı) olmak üzere Türkiye’deki çeşitli sivil toplum örgütleri ve “Emel Kırım Fondu” büyük katkılar yapmaktadır (Rüstemov, 2015: 338).

Sosyokültürel olarak birçok etnik grubun izlerini bünyesinde barındıran Kırım, çok uluslu geleneklerin, adetlerin, dini inançların ve mimarilerin somut mirasçısıdır. Kültür; paylaşarak, aktararak ve öğrenilerek gelişen ve geleceğe aktarılan en önemli miraslardandır ve farklı etnik grupların kültürleriyle bir arada var olur. Dolayısıyla Kırım Tatarları da etkileşim içerisinde oldukları etnik grupların kültürlerinden izler taşıyarak kendi kültürlerini devam ettirmişlerdir. İzole edilmiş, tam anlamıyla kendi birikimlerine sahip çıkmış bir toplumsal kültürden söz edilemez; bu nedenle Kırında yaşayan kültür birikimleri bir bütün olarak incelenmelidir. Uzun yıllar boyunca sürgünlere tabii tutulan Kırım halkı, dünyanın çeşitli bölgelerine yayılarak, farklı etnik gruplardan toplumlarla yaşamış ve kendi kültür öğelerini bu gruplara öğretirken kendisi de o grupların kültür öğelerinden bazısını alarak kültürünü geliştirmiştir. Köken olarak çok da farklı olmadıkları Orta Asya topluluklarıyla bir arada yaşamaya rahatlıkla uyum sağlayan Kırım Tatarları, zaman içerisinde onların değişen kültürlerinden beslenmişlerdir.

Kültür değişimi dildeki değişmelerle, dile giren yeni sözcüklerle ve kavramlarla kendini göstermektedir. 1944 yılındaki büyük sürgün döneminde yüzlerce Kırım Tatarına ev sahipliği yapan Özbekistan’ın kültürüne ait bazı yemekler, Kırım Tatarları tarafından öğrenilmiştir. B. Mambet’in 1990 yılında yayınladığı “Qırım

Tatar Yemekleri” kitabında tarifi yer alan mantı ve samsa, Özbekler tarafından Kırım Tatarlarına öğretilmiştir (Mambet, 1990: 262-276). Kırım Tatar mutfak kültürünün bu etkileşim ile gelişmesiyle birlikte daha önce bilmedikleri bir sözcük de dillerine alıntılanmıştır. Özbekçedeki “mänti” (mantı), Kırım Tatarcasına da “mänti” biçiminde direkt kopyalanmıştır (Marufov, 1981: 446). Kırım Tatarları, bu kullanımın dışında aynı yemek için “*tabaqaş*” ve “*tabuqbürek / tabakbörek*” adları da Kırım Tatarcasındaki benzer börek isimlerinden türetilmiştir. Özbek kültüründen geçen bir başka öge ise bir ev eşyasıdır: İşlemeleri ve oyaları bakımından Özbek kültürünün izlerini taşıyan Kırım Tatarcasında “mindar” sözcüğüyle bilinen bu oturma yastığının Kırımdaki güncel/yaygın kullanımı, Özbekçedeki “*körpâçä*” sözcüğünden alıntılanmıştır ve “*körpâçä*” biçimindedir (Marufov, 1981: 421).

Rusya yönetimindeki Kırımda, Rus kültürünün hâkim olduğu bölgelerde yaşayan Kırım Tatarlarında, günlük konuşma dilinde Kırım Tatarcası kullanılsa bile Rus kültürüne ait öğelerin Rusça sözcüklerle ifade edildiği görülür.

Rusçada kullanılan, *plaşç* ‘üstlük, pelerin, kot pantolon’ Kırım Tatarcasında günlük konuşmada trençkotu karşılamak için *pilaşç* biçiminde kullanılır. Bunun dışında Rusçada yer alan *kreslo* ‘koltuk’ Kırım Tatarcasında aynı kavramı karşılamak için *yatıqlık* sözcüğü bulunmasına rağmen yaygın olarak *kireçlo* şeklinde kullanılır. Rus göçebe kültüründen kalan bir söz olan *palatka* (kalın, yünlü kumaştan yapılmış çadır), Kırım Tatarcasında çadır kavramını belirtmek için çok sık olmasa da özellikle genç kuşak tarafından *palatqa* şeklinde kullanılır.

2.1.3 İki Dillilik ve Çok Dillilik

İki dillilik (Bilingualism), bir insanın çeşitli nedenlerle birden fazla dili anadili olarak edinmesi/öğrenmesi, konuşması ve yazmasıdır. W. Field iki dillilik kavramını; genel olarak iki dile sahip olma, iki dille konuşma ya da iki dilli olma durumu olarak açıklar (2011: 22). Baker ve Jones’un görüşlerine göre; bir kişinin iki dilli sayılabilmesi için, gündelik yaşantısında kullandığı her iki dil için eşit oranda, aynı durumda ve aynı seviyede performans göstermesi beklenmez (2011: 131). Kişi edindiği tüm dillerde farklı seviyede yeterliliğe sahip olsa da günlük hayatının

belirli aşamalarında bu dilleri konuşuyor veya yazıyorsa iki dillidir. İki ya da çok dillik, dillerin doğal süreçte birbirleriyle olan ilişkileri için olumlu yanlar ortaya koyabilir. İki dil birbirinden beslenip gelişebilir. Ancak Kırım'daki iki dillilikte durum farklı gelişir. İki dilli bir kişi; bulunduğu durum hangi dili kullanmasını gerektiriyorsa o dilde, düşünür, konuşur ve yazar. Yani beyni edindiği tüm diller için gerekli olan komutu gönderir. Fakat Kırım'da toplumsal alanlarda, okullarda ve resmî kurumlarda Rusça harici bir dilin konuşulması, yazılması yasaktır. Ukraynaca ve Kırım Tatarcası bu etnik kökene mensup kişilerce aile, arkadaş ortamlarında ve az sayıda bulunan anadilde eğitim veren okullarda kullanılır. Özellikle iki ve çok dilli bireylerin düşünme eyleminde hangi dile daha yatkın olduğu ve hangi dille kendilerini daha rahat ifade edebildiklerini araştıran nörodilbilim çalışmalarında bireylerin ailelerinden edindikleri anadilleri yerine sosyal ilişkilerle edindiği dil ile düşünmeye yatkın oldukları gözlenmiştir (Özperçin, 2016: 14-19). Bu sonuçları Kırım Tatarcası konuşucularında da görebiliriz. Kırım'da hem Rusçayı hem Kırım Tatarcasını edinmiş olan iki dilli insanlar; yazacakları veya söyleyecekleri cümleleri Rusça olarak düşünüp Kırım Tatarcası olarak yazar ve söylerler. Bu durum Rusça ses ve anlam bilgisinin Kırım Tatarcasına kopyalanma sürecini hızlandırır. Rusça düşünüp Kırım Tatarcası konuşurken Rusça kökenli sözcüklerin, deyim ve tamlamaların kullanılması, Rusçaya ait seslerin çıkarılması son derece olağan bir durumdur.

Kırım Tatarcası konuşanların günlük konuşma dilinde, bir sohbet sırasında Rusça sözcüklerin cümlede rahatlıkla yer aldığını, Kırım Tatarcası bulunan bir sözcüğün dahi yerine Rusça karşılığının kullanıldığı görülür, “Alsu bēlen kayçan gvarit ittēn?” (Rus. gvarit: konuşmak), “Yarar min ana zvanit itermin” (Rus. zvanit: telefon açmak), “Ul minēm drug” (Rus. drug: arkadaş, dost), “Sin biznin öçēn sami glavni kēşē” (Rus. sami glavni: en önemli) (Alkaya, 2007: 41-53). Dil ilişkilerinde kopyalama yönü çift taraflı olmakla birlikte yoğun kopyalamalar ve dilde baskın bir değişim genellikle, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi yönü ağır basan dominant dilden, bu yönleriyle ülkede zayıf konumda olan dile doğru gerçekleşir. Ülkede yaşayan insanlar arasındaki dil ilişkisinde kopyalamaların yönü; kentli kesimden köylü kesime, okumuş kesimden okumamış kesime, teknoloji ya da bilim üretenden bunu tüketene doğru gerçekleşir.

Bir dilden başka bir dile yapılan kopyalamalarda alıcı (B) dilin; kültüründe, inancında, teknolojisinde yer almayan kavramları, verici (A) dilden alıntılması olağandır ve dilin yapısında geniş bir değişime neden olmaz. “Ing. Television >TT. Televizyon” ancak dilde zaten bir karşılığı bulunan kavramların, deyimlerin ve sözcüklerin yerine verici dildeki anlam ve işlev karşılıklarını kopyalamak alıcı dili aşındıran bir durumdur. Örneğin, “Ing. Computer/PC> TT. Bilgisayar.

Kırım yarımadasının Ukrayna yönetiminde olduğu dönemlerde ikinci bir dil olarak Ukraynaca öğrenerek iki dilli olarak yaşayan Kırım Tatarları, yönetim Rusların eline geçtikten sonra, resmî kurumlarda ve gündelik hayatta sıklıkla maruz kaldıkları Rusçayı öğrenmeye başlamışlardır (Alkaya, 2007: 44-45).

2.2 KIRIM TATARCASI

Kıpçak Türkçesinin bir kolu olan Kırım Tatarcası, günümüzde üç diyalekte sahip olan Tatarcanın Batı diyalektinde yer alır.

Kırım Tatarcası kullanıldığı bölgelerin hâkim dillerinin etkisiyle değişerek Tatarcadan farklı kullanımlar geliştirmiştir.

Dilde değişime karşı çıkan, direnç gösteren kimi sesler ve eklerin de Kırım Tatarcası ağızlarında farklılaştığı görülmektedir. Bu farklılık; kimi zaman kullanılmayan eski bir ekinin canlandırılmasıyla kimi zamanda farklı bir dilden alınan ekin, benzer anlamla kullanılmasıyla gerçekleşir. Haber kipinin geçmiş zaman eki kullanımı, ağızlar arasındaki bu farklılığa somut bir örnektir. Kırım Tatarcasında kullanılan üç geçmiş zaman bildirme çekimi vardır; *-dl*, *-gAn* ve *-lp* bağımsız kullanılan çekim ekleridir. Bunun dışında *-A* ve *-Y* zarffiil ekleri ve *-gAn* sıfatfiil ekleri ile idi eyleminin birlikte kullanılmasıyla oluşan geçmiş zaman kipleri vardır.

Orta ve Mişer diyalekti *-DX* geçmiş zaman biçimini ötümlü ve ötümsüz halleriyle birlikte kullanır.

min kel-dl-m ‘ben geldim’

sin bar-dl-ñ ‘sen vardın (geldin/ulaştın)’

ul bar-tl ‘o vardı (geldi/ulaştı)’

Ancak Sibiryâ Tatar ağızlarında ek, sadece ötümsüz haliyle kullanılır: *Pís aşıa-tı-k, sís aşıa-tı-ğıs, alar par-tı(lar)*

Mişer diyalektinin Mordva-Karatay ağızında üçüncü teklik kişi ve çokluk kişinin *-t, -d, [ʔ]* eki yardımıyla oluştuğu görülür. Baraba ağızında birinci çokluk kişinin *-q* ekiyle beraber kullanılan *-bıs* ekiyle kullanımına rastlanır: *Pıs gurtqa partıbıs, ul monta qalıptı* (Biz şehre gittik, o burada kalmıştı) (Yusupov,2012:101-120).

Belirli geçmiş zamanın bir diğer eki olan *-gan* Tatarcanın bütün diyalektlerinde kullanılır. Mişer ağızının birinci ve ikinci tekil kişi kullanımında *-ıp* biçimi tercih edilir. *Min al-gan-mın, sin al-gan-sın, alar al-gan-nar*

2.2.1 Ağızlar

Kırım Tatarcası, Karadeniz'in kuzey dağlık bölgelerinden Sibiryâ'nın bozkır steplerine kadar uzanan geniş bir coğrafyada konuşulmakla birlikte esas olarak Kırım yarımadasında konuşulan bir dildir. Yarımadada yaşayan konuşucuların birbirleriyle iletişim kuramayacak kadar geniş bir alana yayılması ve bu bölgelerde yaşayan başka halklardan insanlarla kurulan iletişim ve etkileşim sonucu farklı ağızlar ortaya çıkmıştır, bu ağızlar temelinde Kırım Tatarcasının dil özelliklerini korumakla birlikte konuşuldukları bölgelerde bulunan hâkim dilin etkisi altında kalmış ve farklılaşmıştır. Kırım Tatarcasının ağızları üzerine bilinen ilk sınıflandırma Radloff tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu sınıflandırmaya göre Kırım Tatarcası, Güney (Bahçesaray, Akmesic, Kerç bölgesi, Kuzey dağ bölgesi) ve Kuzey (Nogay, Bozkır) iki ağza ayrılmıştır (Sava, 2008: 17). Kırım Tatarcasının ağızları üzerine Doerfer (Kırım Osmanlıcası, Merkez Kırım Türkçesi, Kırım Tatarcası Kırım Nogaycası, Dobruca Tatarcası, Dobruca Nogaycası), Benzing ve Menges (Kırım Osmanlıcası Güney grubuna dahil edilir) tarafından yapılan ağız sınıflandırmaları da bulunmaktadır. Sürgün öncesi dönemde bölgede bizzat bulunarak yaptığı çalışmalarla bilinen Dmitriyev'in Kırım Tatarcasının ağızları üzerine elde ettiği veriler ağız araştırmaları için oldukça geçerli ve güncel bir kaynaktır, Dmitriyev'e göre Kırım Tatarlarının ağızları ve Bozkır Tatarlarının ağızları birbirinden farklılaşmış ağızların varlığıyla oldukça keskin bir hatla ayrılıyor, yaptığı alan çalışmasında vardığı sonuca göre Yalıboyu Tatarlarının ağızı ve diğer ağızların yanı sıra farklı bölgelerde ve köylerde varyantlaşmış pek

çok diyalekt bulunuyor (Dmitriyev, 1934: 30-32). Ancak sürgün döneminde neredeyse tüm Kırım Tatarlarının ülkeyi terk etmek zorunda kalmaları ve belirli bir süre farklı ülkelerde yaşadıkları sonradan dönmeleri günümüzdeki Kırım Tatarcası ağızlarının dil özelliklerini kısmı olarak yeniden şekillendiriyor. Günümüzde konuşulan Kırım Tatar ağızları sürgün dönemi sonrası üçe ayrılmıştır (Williams, 2001: 338-339). Bu ayrım Kırım Tatarcasının, hanlık döneminde Osmanlı Türkçesiyle, sürgün döneminde Özbekçeyle olan ilişkisinin ve yerli azınlıklar Dobruca Rumenlerinin ve Yahudilerin etkisi vardır (Williams, 2001: 338-339).

Kırımın güneyinde Karadeniz kıyısında bulunan ve dağlık arazi koşulları nedeniyle iç kesimlerle iletişimin az olduğu Yalıboyu, Kırım Hanlığı döneminde Osmanlıdan gelen memurların, askerlerin uzun süre ikamet ettiği ticaret bölgesidir. Bu nedenle bölgede konuşulan Yalıboyu ağızı, Osmanlı Türkçesinin ve Oğuz grubunun özelliklerini içinde barındırır “*gös “göz”, kelmės “kelmez”: s > z, babañ “baban”, eliñ “elin: ñ > n”* (Selimova, 2006: 34-35).

k>g ve b>v değişimin görüldüğü tek ağızdır “*kel-> gel-, bar-> var-*”. Türkiye Türkçesine en yakın varyanttır.

Bahçesaray bölgesi, Kırımın doğu şeridi boyunca Simferopol’u da içine alarak Karadeniz’in kıyısını kapsar. Kırım Tatarcasının resmi ve edebiyat dili olarak kabul edilen Bahçesaray ağızı Kıpçakça özelliklerini önemli ölçüde korur.

Kırımın Karadeniz ile bağlantısı bulunmayan iç kesimlerdeki bozkır çölünde konuşulan Çöl ağızı, Kırım Tatarcasının diğer varyantlarıyla en az iletişime giren ağızdır.

2.2.1.1 Yalıboyu Ağızı

Kırım’ın güneyinde, Karadeniz’in kıyı şeridini kapsayan, dağların sık ve yüksek olmasına bağlı olarak iç kesimlerle doğrudan bir iletişimde bulunmayan Kırım Tatarlarının yaşadığı bölgede konuşulan ağızdır. Bölgenin en yoğun nüfusa sahip bölgesi olan Sudak; Kırım Hanlığı döneminde Osmanlı devletine bağlı bulunan, deniz ticaretinin yoğun olarak yapıldığı bölgedir. İstanbullu tüccarların ticari

faaliyetlerini yürütmelerinin yanı sıra yerleşmeyi de tercih ettikleri Sudak ve çevresi; Osmanlı Devletince, Anadolu'nun taşralarından memuriyet, askerlik ve hayvancılık için bölgeye yerleştirilen insanların da sıklıkla yaşadığı yerd. Bölgeye yerleşen bu insanlar, orada konuşulan hâkim dilden etkilendikleri kadar o bölgede konuşulan dili de etkilemişlerdir. Fishman'a göre; dil çift yönlü etkileşimden beslenen canlı bir işlevsel araçtır (1989: 98). Dolayısıyla etrafında konuşulan diğer dillere kendi unsurlarını aktardığı kadar o dilden de belirli unsurları kopyalar. Buna bağlı olarak; Sudak ve çevre kentler, Osmanlı Devletinden gelen insanlardan belirli fonetik, morfolojik ve sentaktik unsurlar kopyalamıştır. Çoğu fonolojik ve semantik özelliklerinin Osmanlı Türkçesinin etkisinde geliştiği söylenebilir. Söz sonu sızıcı ünsüzlerin ötümsüz sızıcı ünsüzlere değişimi İstanbul Osmanlı Türkçesinin etkisiyle gerçekleşir. (gös "göz", kelmes "kelmez"). Bununla birlikte ikinci tekil kişi ekleri bu etkiyle şekillenmiştir (babañ "baban", eliñ "elin"). Diğer ağızlarda ise /ñ/ kullanımı korunmuştur (Selimova, 2006: 34-35). Bu nedenle günümüzde Yalıboyu ağızını, diğer Kırım Tatar ağızlarından ayıran en önemli özellik İstanbul Türkçesine yakın bir dil konuşuyor olmalarıdır.

2.2.1.2 Bahçesaray Ağızı

Kırımın güney yamaçlarında bulunan Bahçesaray (Orta Yolaq), doğu şeriti boyunca Karadenizin kıyısını kaplar, Simferopol-Sivastopol demiryolu üzerinde yer alan kent, önemli bir ticaret merkezidir. 1928 yılında alınan kararla Kırım yarımadasında, resmi yazışmalarda ve edebi eserlerde Bahçesaray ağızının kullanılması esas alınmıştır. Kırım Tatarcasının bağlı bulunduğu Kıpçak Türkçesinin çoğu arkaik özelliklerini içinde barındıran Bahçesaray ağızı, KırımTatarcasının özgünlüğünü korumak konusunda en çok direnci gösteren ağızdır. Kırım Tatarcası üzerine çalışmalar yapmak için en çok tercih edilen ağız olan Bahçesaray ağızı, tezimizde yer alan çoğu derlemecinin de konuştuğu ağızdır.

2.2.1.3 Çöl Ağızı

Kırımın; Karadeniz ile kıyı bağlantısı bulunmayan kuzey topraklarında yer alan bozkırlarda konuşulan ağızdır. Bu ağızın konuşucuları dağlık bölgelerdeki ulaşım zorluğu ve iklim koşulları nedeniyle Kırımın en izole yaşam süren bölge halkıdır. Kıpçakçanın ve neredeyse Oğuz gurubunun tüm dil özelliklerini içinde barındıran çöl ağızı konuşucuları, Kırımda bulunan diğer ağız konuşucularıyla iletişim zorluğu çekmektedirler.

Kırım Tatarcasının diyalektleri, bu alanla ilgili çalışma yapan dilbilimciler tarafından; Kuzey/Kıpçak diyalekti, Orta/Tatar diyalekti ve Güney/Oğuz diyalekti olarak üç grupta incelenir, oğuz diyalekti olarak ayrılan grup konuşulan bölge ve dil olarak günümüz Türkiye Türkçesini ifade eder.

Kırım Tatarcası ağızlarıyla ilgili ilk incelemelerden en önemlisi 19. Yüzyılda Radloff tarafından yapılmıştır. “Kırım Yarımadasının Ağızları” adlı eserinde, bölgenin coğrafi, dini ve kültürel özellikleri hakkında kısa bilgilerle birlikte Kırım Tatar ağızlarına özel ilk tasnif çalışması da bu eserde yer almaktadır. Radloff dışında Kırım Tatar ağızları ve bölgenin kültürel özellikleri hakkında kapsamlı çalışmalar yapan Doerfer; 20. yüzyılın ilk yarısında elde ettiği derlemelerin yer aldığı inceleme yazıları ve makaleler yayınlamıştır.

2010 yılında Polonya’da yayınlanan Henryk Jankowski’nin “Kırım Tatar Dili” kitabında Kırım Tatarcası ağızları, güneyden doğuya ve kuzeyden güneye tüm Kırım yarımadasında konuşulan diyalektleri kapsayarak ele alınmıştır. Jankowski’nin ağızları inceleme ve sınıflandırma yöntemi; Güney Batı bölgesinde konuşulan Türk dillerinin özelliklerini içinde barındıran; Kikineiz ve Simeiz köy ağızlarında /q/nun /x/e değiştiği görülmektedir. Bu ağızlarda “*xanda* ‘nerede’, *dilim* ‘değilim’, *aşşırıım* ‘acele ediyorum, hızlı ilerliyorum’, *yağay* ‘yağıyor’” benzeri örnekler derlenmiştir. Derlemelerde tespit edilen ses değişimlerine Alupka’dan doğuya, Aluşta’dan geçerek Sudak şehrinin batısında yer alan köylere kadar konuşulan ağızlarda rastlanmaktadır (2010: 43-45).

2.2.2 Alfabe

19. yüzyıla kadar Arap alfabesine dayanan geleneksel Çağatay eski yazısını kullanan Tatarlar, ünlülerin kullanımından doğan eksiklikleri gidermek için Arap harflerine bazı ek tamgacıklar koyarak alfabeyi dile uyarlayarak kullanmışlardır. 20. yüzyılın ilk yarısında Tatar seslerinin kolay işaretlenmesi aynı zamanda Tatarca sözcüklerde yer almayan ve Arap alfabesinde bulunan “peltek se, ze, sel, dad, tı” sesleri alfabeden çıkarılarak 1926 yılında Tatar- Latin yazısını kullanmaya başlamışlardır. Ruslaştırma politikasının baskın olarak uygulanması sonucu 1939 yılında diğer tüm Türk halkları gibi Tatarlar da kiril alfabesine geçirilmiştir (2001:228-229).

Kıpçak kolunun Batı grubunda yer alan Kırım Tatarcası ise Kıpçak dillerinin Batı kolunda yer alır. Birbirinden oldukça farklı üç diyalekti kapsar: Kuzey diyalekt, Orta diyalekt ve Güney diyalekt. Güney diyalekt bir Tatar dili değil, Türkçedir. Bu nedenle literatürde Kırım Osmanlıcası olarak bilinir (Devlet, 1999: 122-123). Kırım Tatarcası Tatarcadan fonetik ve leksikal farklılıklar göstererek ayrılmış ve varyantlaşarak Kırım yarımadasının dilini meydana getirmiştir.

Kıpçak Türkçesinin bir kolu olan Kırım Tatarcası, Kırım Hanlığı döneminde Kıpçak Türkçesinin hâkim olduğu bir yazı dili ve Arap alfabesi kullanılmıştır, ancak Kırımın Osmanlı'ya bağlanmasının ardından yazı ve edebiyat dili olarak İstanbul Türkçesi esas alınmıştır.

1928 yılında, Kırım aydınlarının çalışmalarıyla Orta Yolak ağzı⁸, yazı dili olarak kabul edilmiş, 1929 yılında da Merkezi hükümetin emriyle Latin kaynaklı alfabe kullanılmaya başlanmıştır. 1938 yılına gelindiğinde ise Stalin döneminin Ruslaştırılma politikası temelinde hazırlanmış kanunla tüm Slav olmayan dillerde olduğu gibi Kırım Tatarcasında da Kiril Alfabeti kullanılmaya başlanmıştır. 1991 yılında toplanan Milli Kurultayda Latin alfabesi kullanılmasına karar verilmiş ancak bu karar uygulamaya girememiştir. (Yüksel, 2012: 814-815).

⁸ Bahçesaray bölgesinde kullanılan Kırım Tatar halk ağzı

Kırım Tatarların günümüzde kullandığı alfabe; Rus Kiril alfabesinden geliştirilmiştir. 35 harf ve 2 belirleyici işaret kullanılır, alfabede bulunan harflerden 25'i ünsüz sesleri, 10'u ünlü sesleri karşılar, belirleyici işaretler sözcük içinde hecenin noktalandığını gösterir. Kalın ünlülü hecelerde Ъ belirleyici işareti /h/ ile birlikte kullanıldığında /hъ/ “ñ” sesini, /r/ ile birlikte kullanıldığında /rъ/ (art damak g’sı ‘g’) sesi elde edilir. Alfabede yer almayan ön seslerin seslerin yazıda gösterimi için de Ъ inceltici işareti kullanılır. Ünsüzlerin yanında kullanıldığında, kullanıldığı ünsüzden sonra yer alan /o/, /y/ ünlülerinin ince okunmasını sağlar. Bu işaretler, latin alfabesinde alıntı sözcüklerdeki incelikleri için kullanılan /ʌ/ işareti ile aynı işlevde kullanılmakla birlikte, sadece alıntı sözcüklerde değil Türkçe kökenli sözcüklerdeki sesler için de kullanılır (Yüksel, 2012: 816-817).

Kırım Tatarları için Rus kirilinden uyarlanarak hazırlanan Kırım Tatar Kiril alfabesinde; /ü/, /ö/, /ç/, /ğ/, /ñ/, /q/ gibi Kırım Tatarcasına ait seslerin gösterimleri için bir işaret/harf bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra, fonetik olarak Türk dillerine Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerden geçen “ha” ve “hı” seslerini yazı dilinde karşılamak için tek bir /x/ sesi bulunmaktadır. Bunun sonucu olarak yazıya aktarılan bir sözcüğün anlaşılması güçlenmekte ve bu durum tahmini anlam çıkarımlarına neden olan bir ikilik meydana getirmektedir. “hüküm” ve “mahkeme” sözcükleri Kiril alfabesiyle yazılırken, anlam karışıklığını önlemek amacıyla, birinci sözcük /h/-siz ;“укум” ‘uküm’ ikinci sözcük ise /h’li biçimde yazılmaya başlandı bunun dışında, /c/ için ise /ДЖ/ (d ve j) iki sesi kullanarak yazılmaya başlanmış, bu da Kırım Tatarcası imlasının bozulmasına ve telaffuzun Rusçalaşmasına neden olmuştur (Rüstemov, 2015: 338).

Günümüzde Kırım Tatarlarının alfabe eksikliğinden kaynaklanan bir nedenle yazıda /h/ kullanımını ihmal etmeleri, söylenişte de bu sesin kullanılmamasına yol açar.

Kırım aydınları tarafından oluşturulan Kırım Tatarcası-Latin alfabesinde özgünleştirilmiş biçimleri bulunmakla birlikte Kiril alfabesinin kullanılmasının

dayatılması nedeniyle Kiril alfabesinde yer alan işaretler bu görevleri üstlenmiştir. Kırım Tatarcasında 25 ünsüz, 8 ünlü ve 2 işaretleyici bulunmaktadır.

А а [a], **О о** [o], **Б б** [b], **П п** [p], **В в** [v], **Р р** [r], **Г г** [g], **С с** [s], **Гъ гъ** [ğ], **Т т** [t], **Д д** [d], **У у** [u, ü, ú], **Е е** [ye, e], **Ф ф** [f], **Ё ё** [yo, yö], **Х х** [h, h], **Ж ж** [j], **Ц ц** [ts], **З з** [z], **Ч ч** [ç], **И и** [i, í], **Дж дж** [c], **Й й** [y], **Щ щ** [şç], **К к** [k], **Ш ш** [ş], **Къ къ** [k], **Л л** [l], **М м** [m], **Ы ы** [ı], **Н н** [n], **Э э** [e], **Нъ нъ** [ñ], **Ю ю** [yu, yü, ü], **Я я** [ya, á] ve bunların dışında kalan inceltici ve kalınlaştırıcı işaretlerden oluşur. **Ъ** önüne geldiği ünsüzün sert okunacağını **Ь** ise önüne geldiği ünsüzün yumuşak okunacağını belirtir.

2.2.2.1 Ünlüler

/a/: sözcük başında, ortasında ve sonunda yer alan art, geniş ve düz ünlüdür: Aqay ‘erkek’, Apaqay ‘kadın’

/e/: sözcük başında, ortasında ve sonunda yer alan ön, yarı geniş ve düz ünlüdür: Eçki ‘keçi’, apte ‘abla’

/Ə/: sözcük başında bulunduğu zaman, ünlü bir sese karşılık gelen, düz, geniş-dar, ön sestir: ЭКН (eki) ‘iki’

/ı/: sözcük başı, ortası ve sonunda kullanılan, dar, düz ve art sestir: Işanç ‘inanç’, dımma ‘tamamıyla’

/i/: Türkiye Türkçesinde yer alan /i/ sesine göre daha art sesi karşılayan bir söylenişe sahiptir. Kısa, tek ve hızlı nefeste söylenir: tikil- ‘dikil-’

/o/: geniş, art ve yuvarlak ünlüdür. Türkçe kökenli sözcüklerin sadece ilk hecesinde yer alır, alıntı sözcüklerde başta, ortada ve sonda kullanılabilir: Sozqala- ‘sündür-’, qorçala- ‘korumak’

/ö/: geniş, yarı art ve yuvarlak ünlüdür, Türkçe kökenli sözcüklerin sadece ilk hecesinde bulunmakla birlikte alıntı sözcüklerin başında, içinde ve sonunda kullanılabilir: Cöne- ‘yönel-’, tölemek ‘ödemek’

/u/: sözcük başında, ortasında ve sonunda bulunan, art, yuvarlak ve dar ünlüdür: Buzav ‘buzağı’, yuğu ‘uyku’

/i/: dar, yarı art, yuvarlak ünlüdür. Sözcük başında, ortasında ve sonunda kullanılır: Üzüksüz ‘kesintisiz’, üyürme ‘fırtına’ (Yüksel, 2012: 818).

2.2.2.2 Ünsüzler

/б/ b: ötümlü, çift dudak, süreksiz, ağız

/ц/ c: ötümlü, diş damak, süreksiz, ağız

/ч/ç: ötümsüz, diş damak, süreksiz, ağız

/д/ d: ötümlü, diş, sürekli, ağız

/ф/ f: ötümsüz, diş dudak, sürekli, ağız

/г/ g: ötümlü, ön damak, süreksiz, ağız

/Гь/ Ğ: sızıcı, art damaktan boğaz başına doğru yönelen sestir, art ünlülerle kullanılır, gerektiğinde kalınlaştırıcı işaret ile birlikte gösterilir.

/ч/ h: ötümsüz, sürekli, art damaktan boğaza doğru yönelen sestir.

/й/ y: ötümlü, ön damak, sürekli, ağız

/к/ k: ötümsüz, ön damak, süreksiz, ağız

/я/ q: ötümsüz, art damak, süreksiz, ağız

/л/ l: /â/ sesinin yanında telaffuz edilir. İnceltici özelliğinin yazıda gösterimi için ь inceltici işareti ile birlikte kullanılır.

/н/ n: ötümlü, diş, sürekli, ağız

/ң/ ñ: ötümlü, art damaktan, sürekli

/п/ p: Ötümsüz, çift dudak, süreksiz, ağız

/р/ r: ötümlü, ön damak, sürekli, ağız

/с/ s: ötümsüz, diş, sürekli, ağız

/ш/ ş: ötümsüz, diş eti damak, sürekli, ağız

/т/ t: ötümsüz, diş, süreksiz, ağız

/в/ v: ötümlü, diş dudak, sürekli, ağız

/ж/ j: ötümlü, diş eti damak, sürekli, ağız

/щ/ şç: tonsuz ve sürekliliğe yakın diş eti ön damak sesidir.

/ц/ ts: tonsuz, sürekliliğe yakın bir diş ön damak sesidir.

2.2.2.3 Çift Sesler ve Değişirici İşaretler

Ses değişimleri dilin kendi hareketliliğinden iç momentumundan yani gelişim isteğinden kaynaklanır, bunun dışında dili etkileyen toplumsal, psikolinguistik ve nörolinguistik sebeplerle ortaya çıkabilir. Dil konuşucuları farkında olmadan ses değişimlerine uyum sağlarlar. Ses değişimleri dilin sürekliliğinin sağlanması ve en az çaba yasası doğrultusunda konuşucusunun isteklerine uyum sağlayarak kolaylaşma göstermesi bakımından oldukça önemli ve gereklidir. Ancak ses olayları, dilin doğal sürecinin dışında gerçekleşirse toplumsal afazi⁹ meydana getirecek kadar güçlü bir yapaylaşma ortaya çıkartabilir (Nettle & Romanie, 2002: 209-242). Bir fonem, eş zamanlı ya da art zamanlı olarak değişime uğrayabilir. Bu dilin doğal gelişim sürecinde öngörülen bir değişimdir. Ses türemeleri, düşmeleri ve ses değişimleri, dilde seslerin diziliş kurallarına uymayan eklerin ve sözcüklerin kopyalanması durumlarında da ortaya çıkar.

Kırım Tatarcası alfabesinde yer alan /Я/, /Ю/, /Ë/ ve /E/ harfleri, tek bir ünlü sesi karşılamalarının yanı sıra; söz başı, söz içi ve söz sonundaki konumlarına göre bir ünlü ve bir ünsüzden oluşan hecelere karşılık gelir.

/Я/: Söz içinde / â/ sesine karşılık gelirken söz başında ve söz sonunda -ya- hecesini karşılar. ягъмур 'yağmur', дерья 'derya'

/Ю/: Söz içinde /ü/yü karşılarken söz başında -yu-/yü- hecesine karşılık gelir. Юкcek 'yüksek', ДЮНя 'dünya'.

/Ë/: söz içinde /ö/ye karşılık gelmekle birlikte, söz başında yo-/yö- hecelerini karşılar. ТөмеТ 'tömet/töhmet', сөйпemek 'sölemek/söylemek'.

/E/: Söz başında ye- hecesini karşılar. Söz içinde -ye hecesini karşılayacağı durumlarda ünsüzle arasına /Ь/ işareti konur: Епл 'yel' (Yüksel, 2012: 817).

⁹ Dil eksikliği, söz yitimi

Kiril alfabesinde yer alan bazı seslerin gösterimde herhangi bir harf karşılığının bulunmaması nedeniyle, seslerin olduğundan art veya ön telaffuz edildiğini göstermek amacıyla kullanılan işaretlerdir. Harflerin yanına gelerek onların standart söylenişinden daha art ya da daha ön olarak telaffuz edilmesini sağlar. Tek başlarına bir sese karşılık gelmezler ve kendi başlarına, sözcüklerden bağımsız olarak kullanılamazlar.

Б İnceltme İşareti ünsüzlerin yanında, o ünsüzlerden önce gelen /o/, /y/ ve /u/ ünlülerin ince telaffuz edilmesini ve bulunduğu ünsüzün de palâtal¹⁰ olarak söylenmesini sağlar. кунъ *kün* ‘gün’, козь *köz* ‘göz’

Eğer sözcükte bulunan tüm harfler büyük olarak yazılmadıysa asla büyük harf şeklinde yazılmaz, cümle başlarında kullanılmayan bu işaretin bir ses değeri yoktur, dolayısıyla bir sese karşılık gelen bir harf değildir, sadece sözcük içerisinde yanına geldiği seslerin telaffuz edilme biçimini etkiler. Çok nadir olarak Rusça, Ukraynaca ve Bulgarcada hafif bir /y/ sesi telaffuzu yarattığı sözcükler bulunmaktadır.

Ъ Kalınlaştırma İşareti, /H/ ‘n’ sesi ile birlikte / HЪ/ ‘ñ’ sesinin, / Г/ ‘g’ sesi ile birlikte /ГЪ/ art damak ‘ğ’ sesinin, /K/ ‘k’ sesi ile birlikte kullanılırsa da /KЪ/ ‘q’ sesinin telaffuz edilmesini sağlar. “эшъя” ‘eşya’. Tek başına herhangi bir ses denkliği yoktur bu nedenle cümle başlarında ve sözcükten bağımsız olarak kullanılmaz (Yüksel, 2012: 816).

2.3 LİTERATÜR ÖZETİ

Kırım Tatarcası üzerine yapılan çalışmaları 20. yüzyıl ve öncesi olarak ayırmak, çalışmaların içeriklerinde ve yöntemlerinde oluşan değişimleri fark etmek adına doğru olacaktır. 20. yüzyıl öncesinde yapılan çalışmalar, Tatarca söz varlığını tespit etmek ve kültüre özgü manilerin, halk hikayelerinin, atasözlerinin ve destanların yazıya geçirilerek unutulmamasını amaçlarlar. Bununla birlikte basit

¹⁰ Dilin damağa dokunmasıyla çıkan ses, damaksı ses

gramer kitaplarının oluşmaya başlaması da bu döneme denk gelir, 20. yüzyıla kadar yapılan çoğu çalışmada Tatarca; Kazan Tatarcası ve Kırım Tatarcası olarak ayrılmaz, bir bütün olarak ele alınır, ilerleyen dönemlerde Tatarcanın bu iki diyalekti birbirinden ayrılmaya yetecek kadar farklılaşmaya başlar ve dolayısıyla dilbilimciler iki farklı Tatar diyalektini ayrı ayrı inceler. Kazan Tatarcası ana Tatarcanın çoğu arkaik özelliğini koruduğu için Tatarcayı kapsayacak şekilde biçimlenirken Kırım Tatarcası ayrı bir diyalekt olarak incelenir.

Tatarca ile ilgili yapılan çalışmaların büyük bir kısmını oluşturan ve söz varlığı hakkında yeterli bilgiye sahip olmamızı sağlayan sözlük çalışmalarını ayrı bir başlıkta değerlendirmek gerekir.

2.3.1 Tatar Sözlük Yazarlığı

Türk toplulukları içinde sözlük yazarlığını başlatan ilk sözlük yazarı Kaşgarlı Mahmud Divan-ı Lügati't Türk'te hemen her Türk boyunun etnik kökeni ve dilleri hakkında bilgiler vermiş ve ilk derlemeleri yaparak temel söz varlıklarını tespit etmiştir. Divan-ı Lugat'it Türk'ü Kıpçakların dil verilerine sahip olması nedeniyle Kırım Tatarlarının da leksikoloji tarihinin başlangıcı olarak kabul edebiliriz.

14. yüzyılın ortalarından itibaren yazılı metinlerine rastlayabildiğimiz Tatarca, sözlü ve yazılı eserleri ile geniş bir yazına sahiptir. 16. yüzyıldan itibaren Rus işgalleri ile sarsılan Kırım'da yazılı tarihi eserlerin derlenmesi, incelenmesi ve kronolojik sıraya konulması bağımsızlık mücadelesinin baskın bir hal almasıyla bir müddet askıya alınmıştır. Tatar araştırmacıların önceliği; içinde buldukları işgalden en az zararla kurtulmak, etnik kimliklerini ve dillerini koruyabilmek olmuştur. Rus Çarı Petro'nun isteği üzerine 1724 yılında kurulan Rusya Bilimler Akademisi Rusçanın dil değerlerini araştırmak, sınıflandırmak ve korumak amacının yanı sıra bölgede yaşayan dilleri ve Rusçayla ilişkilerini de araştırma konularına dahil etmiştir. Özellikle ticari alanda aktif olarak yer alan Kırım'da konuşulan Tatarca ve Tatarcanın öğrenilme gerekliliği enstitünün dikkatini çekmiş ve Kırım Tatarcasının söz varlığını belgelemek için çalışmalara başlamıştır. Petro'nun Doğu bölgeler üzerine araştırma yapılmasını istemesinin ardından

Şarkiyat ve Türkoloji alanları yüksek değer kazanan bir alan haline gelmiştir (Öner, 2018. 48)

17. yüzyılda kısa derlemeler ve genellikle masa başında yürütülen çalışmalarla, ilkel metotlar kullanılarak hazırlanmış birkaç yüz sözcük içeren küçük sözlük çalışmalarına, Tatarcanın söz varlığının belirlenme aşamasının ilk örnekleri olarak yaklaşabiliriz. Bu çalışmalar, günümüzde St. Peterburg Bilimler Akademisi özel arşivinde ve Ermitaj Müzesinde korunmaktadır. Eserlerle ilgili yapılan en kapsamlı çalışmayı Mostafa Nogman, “XVII-XVIII Yözlerdeğë Rusça - Tatarça Kulyazma Süzlëkler” adlı doktora tezi olarak 1967 yılında Kazan Üniversitesi’nde sunmuştur.

18. Yüzyıldan Kaleme Alınmış El Yazması Sözlükler; ticari ilişkilerde kullanılacak kılavuzlar hazırlamak ve Ruslara Tatarcanın doğru telaffuzunu öğretmek veya Tatarlara Rusça sözlükleri benimsetme amacıyla kaleme alınmıştır. Bu nedenle belirli bir disipline sahip olmayan ve gelişigüzel seçme sözcüklerin kullanıldığı bu sözlükler, temel bir kaynak olarak kabul edilmek yerine, Tatarcanın ilk sözlükleri olma ve sözlükçülük geleneğinin ilkleri olma açısından önem taşımaktadır.

Tobol Sözlüğü: 1737 yılında hazırlanmasına başlanan sözlükte, Tobol bölgesinde yaşayan halkın etnografik özellikleri belirlenmiş ve soru cevap şeklinde bilgilendirmeler yapılmıştır, eseri sözlük kategorisinde sınıflandırmamızı sağlayan bölüm ise son 10 sayfada Tatarca ve Rusça sözcüklerin telaffuzlu karşılıklarının bulunmasıdır. Günümüzde St. Petersburg Bilimler Akademisi’nde korunmaktadır.

Tüccar Sözlüğü: 1700’lü yılların sonunda yazıldığı bilinen eserde; 300’e yakın Tatarca ve Rusça sözcük bulunmaktadır. O dönem tüccarların sıklıkla kullandığı Eski Slav alfabesi ve kurallarıyla amacına uygun olarak hazırlanmıştır, günlük konuşmada gerekecek cümleler ve deyimler ile alışveriş jargonunu kapsayan sözcüklerin yer aldığı yazmada Kırım Tatarcası söyleyişleri yer alır. Günümüzde St. Petersburg Bilimler Akademisi’nde korunmaktadır.

Matvey Kortelnikov Konuşma Kılavuzu: Rusya'da açılan Rus-Tatar-Kalmuk okulunda ders kitabı olarak kullanılmak üzere hazırlanan eserde Tatarca sözcüklerin Rusça karşılığı ve transkripsiyonlu okunuşları yer almaktadır. Ruslara Tatarca'yı öğretmeyi amaçlayan ilk ders kitabı olarak kabul edilir. Günümüzde St. Petersburg Bilimler Akademisi'nde korunmaktadır.

Sibirya Tatarları Sözlüğü: 1780 yılında yazıldığı varsayılan sözlükte 300'e yakın Tatarca ve Rusça sözcük hem Kiril hem de Arap harfli olarak yer almaktadır. Dönemin Rusya'da ayrılmış halk bölgelerine göre isimlendirilen bölümlerden oluşmakta ve bölgelere göre konuşulan ağızların bazı özellikleri yer almaktadır. Günümüzde St. Petersburg Bilimler Akademisi'nde korunmaktadır.

Segıyt Halfin Sözlüğü: 1785 yılında yazılan eser, 2000 sözlükten oluşan dönemin en kapsamlı sözlüğü olarak kabul edilir, daha önce yazılmış tüm sözlüklerde yer alan sözcükler, deyim ve özdeyişler ile açıklamaları bulunmaktadır, bu nedenle yazma döneminden kalan eserler içinde bilimsel kaynak olarak kabul edilebilecek niteliğe sahip olan ve çoğaltılan tek eserdir. Günümüzde St. Petersburg Bilimler Akademisi'nde korunmaktadır.

19. yüzyıl hem Türkler hem de Ruslar açısından yeni bir dönemin başlamasını, modernleşmeyi, dünyaya açılmayı beraberinde gelen yenilikleri kapsar. Yapılan çalışmaların bilimsel temele oturtulması, derlemeler için sahaya çıkılması ve belirli bir disiplin çerçevesinde araştırma, inceleme yürütülmeye başlanması bu yüzyılın getirisi olmuştur.

Rusların işgal ettikleri bölgeleri Slavlaştırma politikası kapsamında bilimler akademilerinde bu anlayışa dayanan sistemler geliştirilmeye başlanmıştır, bu sistem içerisinde alfabe değişiklikleri ve Rusça öğrenimini mecburi kılma gibi yaptırımlar yer almaktadır. Bu anlayış içerisinde Tatarlara Rusçayı öğretmek için el kitapları, kılavuz metinleri ve sözlükler yayınlanmaya başlamıştır. Bu dönemde hazırlanan sözcüklerin tamamında Kiril alfabesi esas alınmıştır, eserlerin içeriğinde konuşma dilinden deyimlere, meslek jargonlarından terimlere dek kapsamlı söz varlıkları yer almaktadır.

Bu sözlükler Terimler sözlüğü, diyalektoloji sözlüğü, deyimler sözlüğü, açıklamalı sözlükler ve Rusça-Tatarca, Tatarca-Rusça sözlükler olarak sınıflandırılmıştır. Ancak Kırım Tatarcasının özgün sözcüklerinin ve dil özelliklerinin yer aldığı sözlükler, Kazan Tatarcası ile yazılmış sözlüklere kıyasla oldukça geridedir, dolayısıyla bu yüzyıl içerisinde değerlendirmeye alabileceğimiz sözlükler sınırlı kalmaktadır.

20. yüzyıl, Rus bölgelerinde varlığını sürdüren tüm halklar gibi Tatarlar için de soluk alma dönemi olarak görülmektedir. Yüzyılın başında Çarlık Rusyası'nda değişen siyasal ve sosyal yapı, Rus egemenliği altında yaşayan toplulukların da siyasal ve sosyal durumlarını etkilemiştir. Bağımsızlık rüzgarlarının estiği bu dönemde Kırım Tatarları gazete, dergi ve almanak gibi süreli ve süresiz yayınlar çıkarmaya başlamış, kent meclislerinde okuma yazma kursları ile anadilde eğitim veren birçok okul ve mahalle mektepleri açmıştır.

Bu yüzyıl edebi alanda da birçok eserin kaleme alındığı zengin yazı dönemidir. Edebi alanda verilen eserlerde, günlük konuşma dilini esas alarak, genç kuşaklara anadillerinin öğretilmesi amaçlanmıştır.

Modern bilim çağının başlangıcı olarak kabul edilen bu dönemde yazılan sözlüklerin genel amacı, sürgün döneminde ana vatanından uzakta kalan ve vatanında anadilini konuşma yasağı nedeniyle dillerinden uzak kalan Tatarlar için kaynak olacak bir el kitabı hazırlamaktır, özellikle genç kuşak için, kolay unutulabilecek günlük konuşma dilinin kayıt altına alınması, adet ve geleneklerin yazıya geçirilmesi görev edinilmiştir.

21. yüzyıldan itibaren sözlük çalışmalarında ve gramer kitaplarında Tatarca, Kazan Tatarcası ve Kırım Tatarcası olarak ayrı ayrı ele alınmıştır. Bu ayrım aynı dilden gelen iki diyalektin ne kadar farklılaştığını ortaya çıkarmıştır.

Kırım Tatarcası gramerinin sistematik olarak incelendiği önemli eserlerden biri Zuhâl Yüksel'in 2005 yılında yayımlanan *Kırım Tatar Türkçesi Grameri* adlı kitabıdır.

2000 sonrası dilbilim çalışmalarında Kırım Tatarcası hakkında yaptığı çalışmalarla bilinen Işıl İşıktaş Sava, 2022 yılında yayımlanan *Kırım Tatarcasında Moğolca Alıntı Kelimeler* adlı makalesinde günümüz Kırım Tatarcasında bulunan bazı Moğolca öğeleri tespit eder ve bu öğelerin Yüksel'in 1989 yılında yayımlanan *Polatlı Kırım Tatar Türkçesi Ağzı* çalışmasında yer alıp almadığını inceler.

2021 yılında Prof. Dr. İ. Ahmet Aydemir danışmanlığında Katif Çınar tarafından hazırlanan "Kırım Tatarcasındaki Ad İşlevli Yan Cümleler" başlıklı yüksek lisans tezi, Kırım Tatarcasında ad işlevli yan cümlelerin tipolojisinin incelenmesi bakımından önemli bir çalışmadır.

Sava'nın 2017 yılında yayımlanan *Kırım Tatarcasında Sosyal Hayatta Kullanılan Kalıp Sözler* adlı makalesi, Kırım Tatarcasının söz varlığının tespiti için önemlidir. Yazarın, 2018 yılında yayımlanan *18 Mayıs 1944 Sürgününden Günümüze Kırım Tatarcasının Durumu* adlı makalesi, sürgün yıllarında Kırım Tatarcasının korunması için yapılan çalışmalar, çıkarılan dergi ve gazeteler hakkında detaylı bilgiler içerir. Aynı zamanda sürgün sonrası Kırım Tatarcasının durumu ve ana dilde eğitim meselesi ayrıntılı olarak ele alınır, dolayısıyla sürgün öncesi ve sonrası Kırım Tatarcasında meydana gelen değişikliklerin tespiti açısından önemli bir kaynaktır.

2.3.2 Diğer Çalışmalar

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kırım Tatar Edebiyatı da hem yeni eserlerin ortaya konulması hem de eski ve yeni edebi eserlerin incelenmesi bakımından oldukça zenginleşmiştir. 13. ve 14. yüzyıldan kalma sözlü edebiyat ürünlerinin derlenme çalışmaları sayesinde sözlü dönem halk hikayeleri, maniler, türküler ve destanlar derlenerek yazıya geçirilmiştir.

Tarih boyunca birçok kez işgale uğrayıp bağımsızlık mücadelesi veren ve işgal altında yaşamının her türlü ezici etkisine maruz kalan Kırım Tatarlarının yeni

edebiyat döneminde epik şiir ve destanlar geniş yer kaplar, ana vatandan uzakta, sürgünde yaşam mücadelesi veren, adapte olmaya çalışan, vatan özlemi çeken bir halkın duyguları eserlerin temel konularını oluşturur. İşgal altında yaşamanın toplumda yarattığı siyasi, sosyal ve ekonomik zorluklar ve bu durumların insan zihninde neden olduğu yıkımların, buhranların, yalnızlık ve çaresizlik duygularının bireydeki yıkıcı etkisine ise roman ve öykülerde yer verilmiştir.

Kemiksiz'in *Arafta Bir Sürgün Cengiz Dağcı*(2019), Hablemitoğlu'nun *Gaspıralı İsmail* (2017) ve Türkyılmaz'ın *İsmail Gaspıralı ve Rusya Türklerinde Milli Uyanış*(2018), *Otar'ın Kırimli Şair ve Bigini Bekir Sıtkı Çobanzade*.(1999) adlı kitapları; sürgün dönemine bizzat tanıklık etmiş, anayurtlarından uzakta hayatta kalma mücadelesi vermiş ve bağımsızlık hareketinin kıvılcımlarını ateşlemiş insanların hayatlarını konu alan hem edebi değeri hem de tarihi değeri yüksek eserlerdir.

2000 sonrası bağımsız bir dil olarak incelenen Kırim Tatarcasının neşriyatı, gramer yapısı ve tarihsel dönem dil özellikleri art zamanlı ve eş zamanlı olarak incelenmiştir.

Kaya'nın *Kırim-Tatar Türkçesi. Nergis Biray (Ed.), Çağdaş Türk Lehçeleri Metin Aktarmaları* (2015), Ülküsal'ın *Kırim Türk-Tatarları, Dünü-Bugünü-Yarını* (1980) adlı çalışmalar tarihi dönem içerisinde Kırim Tarcasının değişen ve korunan dil özelliklerinin tespiti açısından önemlidir.

Çobanzade'nin *Kırim Tatar İlm-i Sarfı* (2009), Savran'ın *Kırim Tatar Türkçesi Dil Özellikleri* (2009) ve Yüksel'in *Kırim Tatar Türkçesi Grameri* (2005) adlı gramer kitapları, Türk Dili ve Edebiyatı, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bölümlerinde okutulan ve Kırim Tatarcasına ilgi duyan herkesin anlayabileceği terimlerle açıklanmış eserlerdir.

Sözlü edebiyat ürünlerinin derlenerek yazıya aktarıldığı eserlerden bazıları ise; Yıldız'ın *Türk Dünyası Destancılık Geleneği ve Destanlar*(2015), Ülküsal'ın Dobruca'daki *Kırim Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*(1970), Kırbaç'ın *Kırim*

Tatar Atasözleri(2012), Kakuk'un *Kırım Tatar Şarkıları(1993)*, Bakırcı'nın *Kırım Tatar Masalları(2010)* ve Berbercan'ın *Kırım Tatar Bilmeceleri(2013)* bu eserlerde Kırım Tatar kültürüne ait halk söyleyişleri yer almaktadır, bu eserler sayesinde Kırım Tatar kültürü, yaşayışı ve dini hakkında, Kırım Tatarlarının; yaşama bakış açısı, tabiatı algılayış biçimleri ve kendileri ile komşu kültürler arasındaki iletişimleri hakkında veriler elde edilmektedir.

3. BÖLÜM: DİL İLİŞKİLERİ

Toplumların tabiatı anlayış biçimlerinin, inançlarının ve geleneklerinin birikimini yansıtan kültür, toplumların kendilerine ait öğelerinden beslendiği kadar toplumların birbirleriyle olan ilişkileri sonucu ortaya çıkan kültür aktarımlarından da beslenir ve gelişir. Kültürde gerçekleşen bu değişimler, kültürün ana taşıyıcısı olan dile yansır.

Aynı coğrafyayı paylaşan toplumların uzun süren iletişimleri sonucunda birbirlerinin dillerinden etkilenmesi beklenen bir sonuçtur. Ortak coğrafyada konuşulan dillerin birbirlerine olan etkisini *dil ilişkileri (language contact)* alanı inceler.

Dil ilişkilerinde iki dilden birinin diğeri karşısında sosyal açıdan baskınlığı bulunur. Baskın olan dil için *B*, zayıf olan dil için ise *A* işaretleri kullanılır (Johanson, 2018:24).

Dil ilişkisinde dil öğelerinin kopyalanması için iki farklı etki tipi vardır, bunlar B'nin A'yı etkilemesi ve A'nın B'yi etkilemesidir. İlk etki tipinde kopyalama, ikincisinde karışma ortaya çıkar. Çok yoğun bir dil ilişkisi sonucunda ise *dil değiştirme* gerçekleşir, yani baskın olan B için zayıf olan A'dan vazgeçilir (Johanson, 2018: 24-25).

Thomson ve Kaufman ise A'nın B'den çeşitli öğeleri kopyalayacağını ancak dil değiştirmenin gerçekleşmeyeceğini belirtir. Anlık etkileşim, yoğun etkileşim, çok yoğun etkileşim ve yoğun sosyal/ kültürel etkileşim olarak alıntılama aşamalarını sıralayan Thomson ve Kaufman'a göre dil dışı özelliklerin baskınlığına ve dillerin konuşucu sayılarına bağlı olarak alıntılama aşamaları değişiklik gösterebilir (1988: 3-5).

Thomason ve Kaufman'ın anadili konuşucusunun kendi dilini terk etmeyip diğer dilden yaptığı ödünçlemelerle birlikte kullanması görüşüyle paralellik gösteren bir başka görüş ise dil ilişkileri konusunda detaylı çalışmaların öncülüğünü üstlenen araştırmacılardan biri olan Weinreich'e aittir. Weinreich, dil ilişkilerini ve iki dilli bireylerin dilleri konuşma aşama ve becerilerini ele aldığı "*Language in Contact*" adlı çalışmasında bilingual¹¹ bireylerin edindikleri her iki dili de dönüşümlü olarak kullandıklarını belirtir. Her iki dilin de kullanım alanları farklılık gösterir ve buna bağlı olarak bilingual birey her iki dili de aktif olarak alanlarına bağlı olarak kullanır, kullanım alanlarının genişliği, iki dilden birinin sık kullanılmasına ve daha az kullanılan dile aktarmalar yapmasına neden olabilir (1963:1-3). Her iki görüşte de birbiriyle yoğun bir ilişki içerisinde olan iki dilden biri diğerinden yaptığı alıntılarını anadiline uygun hale getirerek kullanır.

Lars Johanson ise tüm bu görüşlerde geçen "*ödünçleme*" teriminin kullanılmasına karşı çıkar. Johanson'a göre dil ilişkilerinde hiçbir öge tamamen alınmaz, B'den alınan öge B'de kullanılmaya devam ederken A'nın aldığı öge de B'dekiyle birebir aynı kullanılmaz, aslında gerçekleşen olay bir dilin kod ögesinin bir başka dilin koduna kopyalanmasıdır. (2018: 28-29).

Johanson dil ilişkilerinde akrabalık, sosyal etkenler gibi dil dışı etkenlerin ve dillerin yapılarından kaynaklı etkenlerin aktif rol oynadığını belirtir. Baskın B dili ve zayıf A dilinin belirlenmesinde yapıcı baskınlık, tipolojik yakınlık ve sosyal bakımdan baskınlık etkilidir, bununla birlikte bazı yapısal kopyaların kolay kopyalanması çekicilik ile ilgili olabilir. Johanson dil ilişkilerinde yapısal özelliklerin çekici olabileceğini, çekiciliğin dil ilişkileri arasındaki tipolojik yakınlık ile değişebileceğini ve çekiciliğin sosyal etkenlerle birlikte belirli derecelerde etkili olabileceğini belirtir (2018:24).

Johanson Kod Kopyalama Modelini Türkçenin tipik özellikleri, çekicilik özellikleri, sosyal etkenler ve yapısal etkenlerle birlikte Türkçe - Türkçe ve Türkçe - Türkçe olmayan diller olarak ele alır. Farklı dil ailelerine mensup olan Kırım Tatarcası -

¹¹ İki dilli, iki dili de anadili edinen bireyler

Rusça arasındaki dil ilişkisinin ve kopyalamaların inceleneceği çalışmamızda teorik dayanak olarak Johanson'un Kod Kopyalama Modeli esas alınacaktır.

Johanson dil ilişkilerinde kopyalamaları üç temel bölüme ayırır: Genel kopya, seçilmiş kopya ve karışık kopya.

3.1 KOD KOPYALAMA MODELİ

Johanson'un Kod Kopyalama Modeli (code copying model) ilişki içerisindeki iki dilden sosyal açıdan üstün olan B'den sosyal açıdan zayıf olan A'ya çeşitli öğelerin kopyalanmasını içerir. Johanson, dil unsurlarının alışverişi için alıntılama ve ödünçleme terimlerinin yerine kopyalama teriminin kullanılması gerektiğini belirtir. Johanson: "Geleneksel ilişki dilbiliminin temel terimleri, dil ilişkilerine bağlı bazı olguların çözümlenmesini sebepsiz yere etki altında bırakan, kafa karışıklığına neden olan mecaz bir kullanım içerir. Bu nedenle "ödünçleme, alıntılama" terimleri yanlış anlaşılmalara neden olur (2018: 28-29). Çünkü Johanson'a göre dil ilişkilerinde hiçbir unsur bir dilden tamamen ödünçlenmiş olmaz. Verici dilin herhangi bir şeyi alınıp yok olmaz ve alıcı dil de verici, dildekiyle birebir aynı olabilecek bir şeyi alamaz. Her dil, kendi dil kurallarına göre bir teknik yarattığı için, kopyalanan öğe orijinaliyle birebir aynı olmaz, kullanım biçimi olarak, anlam olarak ve telaffuz şekli olarak farklılık gösterir. Bir dilden diğerine; fonetik, morfolojik, semantik ve sentaktik kopyalamalar yapılabilir.

Alıcılık ve vericilik görevini üstlenen dillerden "A" alıcı dil, sosyal açıdan zayıf, "B" verici dil ise sosyal açıdan güçlü olan dildir.

Dil ilişkilerinde iki tür etkileşim söz konusudur;

I. B (verici) dili, A (alıcı) dilini etkileyebilir,

II. A (alıcı) dili, B (verici) dilini etkileyebilir (2018: 24-25).

Birinci etki tipinin sonunda ödünçleme, ikinci etki tipinin sonucunda ise karışma meydana gelir. Johanson Modelinin üç tip kopyalama biçimi vardır: Genel kopya (Global copy), seçilmiş (selective copy) kopya ve karışık kopya (mixed copy).

3.1.1 Genel Kopya

Bir dilden diğere, tüm kullanım yapısıyla birlikte yapılan kopyalardır. Morfemik açıdan basit veya karmaşık, bağımsız ya da bağımlı olabilir, bir ya da daha fazla sözcüğü içinde barındırabilir (2018: 24-25). Dilden yapılan bir genel kopya, alınan ögenin tüm dil bilgisel özelliklerini içinde barındırır; ekleri, cümle içindeki görevini bildiren morfemleri ve cümle hiyerarşisini orijinaline uygun olarak kullanır.

3.1.2 Seçilmiş Kopya

Seçilmiş kopyalarda B dilinde belirli yapı özellikleri seçilir ve A diline kopyalanır, seçilmiş kopyalarda B'ye ait ses özellikleri aksan oluşumlarıyla birlikte A'ya kopyalanır. B'ye ait ses, biçim ya da anlam kopyalarının A'ya geçmesi için belirli özel koşullarda temasların sağlanması gerekir. Örneğin B diline ait bir fonemin A diline kopyalanması için, A konuşucularının B konuşucularına işitsel olarak maruz kalmalıdır. A konuşucularının konuşma esnasında işittikleri seslerin kendi dillerinden farklı olduğunun ayırt edilmesi, telaffuz biçiminin tanınması, farklı olan sesin hangi sözcüklerde yaygın olarak kullanıldığının tespit edilmesi ve bu sesleri duyduklarında yabancılamayacak kadar aşına olmaları gerekir. Artık A konuşucuları tarafından kanıksanan ses, B'den kopyalanma aşamasına geçer. Bu aşamanın dil katmanında belirli bölümleri vardır, alıntılanan sesin kullanım şekli bu aşamanın temelini gösterir, ilk olarak B dilinde sesi duydukları sözcüklerin kullanımı sırasında bu sesin telaffuz edilmesiyle kopyalama başlar. Sonrasında kopyalanan ses A diline ait bir sözcükte yer alan benzer sesin yerine kullanılmaya başlanır. B'den alınan ses A'ya yerleşir ve kopyalama tamamlanır. Ancak bu durum farklı bir aksan oluşumuna neden olabilir.

Dile bir ek kopyalanması durumunda da aynı bağlantı biçimi geçerlidir, kopyalanan ek, ilk etapta B dilinde kullanılan sözcüklerle birlikte kullanılırken zaman içerisinde A dilinde bulunan sözcüklere getirilerek kullanımına devam edilir. Johanson'a göre B dilinden A diline kopyalanan anlam ödünçlemeleri için bu durum geçerli değildir, çoğunlukla B dilinden sadece anlamsal yönün, A dilinde

var olan eş anlamlı sözcüğün yerine mecazi olarak kullanılması durumudur (Ing. *Star* >TT. *Yıldız*). Bu anlamsal etki, çoğunlukla eş anlamlılar arasındaki farklılıklardan, anlamca aşırı veya yetersiz ayrımlaşma nedeniyle zorunlu olarak gerçekleşir. *bar*=*idti* 'git-', *ehat* 'taşitle gitmek' *kil*-, *gel*- gibi Tatarca ve Rusça hareket eylemlerinin karmaşık eşdeğerliliğini meydana getirir (2018: 34).

Seçilmiş kopyalar, kopyalanan dilin dil bilgisel özelliklerine uygun olarak değişebilir ve yeniden şekillenebilir. Bu durum ses, biçim ve anlam olarak seçilmiş her kopya için geçerlidir.

3.1.3 Karışık Kopya

B dilinden A diline yapılan kopyalamada içerisinde genel ve seçilmiş kopyaları birlikte bulunduran kopyalardır. Genel ve seçilmiş kopyalardaki kopyalama aşamaları karışık kopyalara da uygulanır. Johanson bu kopyalama biçimini *Özb. yarimovtomat* < *Rus. poluavtomat* "yarı otomatik" (Mardanov, 1983) örneğinden yola çıkarak, B dilinin tüm ögesinin ya da bazı bölümlerinin kopyalanması ve bu kopyalamanın bitişme, birleşme açısından yeniden düzenlendiği durumlarda ortaya çıktığını savunur. Bu kopyalama genel ve basit kopyaların bir birleşimi olarak görülür (Johanson, 2018: 36).

3.2 KARIŞMA

Kopyalayıcı işlevde bulunan ve sosyal açıdan zayıf olan A dilinin, verici B dilini etkilemesi durumudur ve altkatman etkisi (Substratum interference) olarak adlandırılır. Johanson bu durumu, yoğun dil ilişkileri sonucunda ortaya çıkan dilsel öge alıntılanması olarak açıklar ve B dilinin A dilinden etkilenmesi için A dilinin bu dil içerisinde sindirilmesi ya da çok yoğun toplumsal ilişki içerisinde olunması gerektiğini vurgular ve her şeyden önce ses ve sentaks bölümlerinde incelenmesi gerekir, genellikle A dilinden sözlüksel kopyalar olmadan ortaya çıkar, çünkü B dilinin iletişim varlığı A dilinden çok daha önceliklidir, ödünçleme etki skalasında aşağıda bulunan ögeler daha çok belirlenirken aynı skalada uçta bulunan ögelerin daha az olması durumunda karışmadan şüphelenilebilir (Johanson, 2018: 71). Rus. *vizir* 'vezir' < K.Tat. *vezir* 'Osmanlı Devletinde

bakanlık, valilik gibi yüksek görevlerde bulunan ve paşa unvanını taşıyan kimse¹²
 Rus. *ambar* < K.Tat. *ambar* ‘buğday deposu’

B verici dilinin A alıcı dilinden, fonetik, morfolojik ve sentaks bakımından etkilenmesi olarak tanımlanan karışma, Johanson’a göre B dilinin A diline yoğun teması sonucunda ortaya çıkan bir durum olmaktan ziyade, B dilinin A dilini yutması sonucunda ortaya çıkan bir durumdur ve bu durumda B diline geçen yapıların çoğunluklar, söz dizimi ve ses öğelerini barındırdığını belirtir. Ancak Thomason / Kaufman ise karışmanın B diline A dilinden aktarılan öğelerinin, B dilinde bulunmayan yapılar olduğunu söyler. A dilinin konuşucularına ait kültür öğeleri B dilini konuşanların kültürüne aktarılırken isimleri ve kültür öğelerini barındıran yapılarıyla birlikte aktarılır. Dolayısıyla mimari yapılar, yemekler, A dilinin doğasına ait bitki ve hayvanlar B kültürüne geçerken, A dilinde var olan isimleriyle aktarılır. Örneğin, Kırımda 18. Yüzyıldan itibaren yoğun şekilde varlığını sürdüren Ruslar, Kırım Tatarları ile birçok sosyal, kültürel, ticari faaliyetlerde bir araya gelmişlerdir. Bu denli yoğun bir temas sonucunda Rusça, sosyal olarak zayıf olan dilin tamamen yok olmasını beklemeden, birçok öğeyi bünyesine katabilir. İki farklı dil konuşucularının, günlük hayatta birçok nedenle bir araya gelmeleri dillerin birbirleriyle olan ilişkilerini de artırır.

Thomason ve Kaufman, baskın konumda olan dilin bünyesinde barındırmadığı terim sözcükleri, bitki ve hayvan adları ya da yiyecek adlarının ifade edilmesinde karışmadan söz edileceğini söyler (1988: 39). Örneğin Kırım Tatarcasında *qatıq* ‘yoğurt’ sözcüğünün Rusçada da *kat’k* olarak kullanılması karışma örneklerindedir.

3.3 DAYANIKLILIK SKALASI

Dil ilişkilerinde dillerin birbirlerinden etkilenme aşamasında devreye giren dillerin dayanıklılık skalası, dilin değişimlere gösterdiği direnç ile doğrudan ilişkilidir. Dil gelişim, ilerleme eğilimi gösterirken bunu kendi konuşucuları lehine olacak şekilde yapmak ister, kolaylık ve devamlılık esastır. Ancak bir dil, bir başka dilin yoğun etkisine maruz kaldığı zaman değişime direnir ve diğer dilin unsurlarına

¹² Sözcüklerin güncel anlamları TDK’nın 2019 yılında yayınladığı Büyük Türkçe Sözlükten alınmıştır.

karşı direnç gösterir. Johanson, dil unsurlarının kopyalanabilirliğindeki kolaylık ve zorluk düzeylerinin, yapısal ve sosyal etkenlerle bağlantısını açıkladığı çizelgede, sık rastlanılan dil unsurlarının diğerlerine göre daha büyük direnç gösterdiğini belirtir (2018: 50). Dayanıklılık skalasının en üst katmanında az direnç gösteren/göstermeyen söz varlığı gibi kolaylıkla kopyalanabilen dil unsurları yer alır. Kopyalama aşamasında en büyük direnci gösteren ve verici dilin unsurlarını reddeden dil öğeleri ise en alt katmanda bulunur. Üstten alta doğru sırasıyla sözcükler, “ad, sıfat, eylem, zarf” gibi bağımsız morfemler; sonrasında çekim ve yapım ekleri gibi bağımlı morfemler ve en alt katmanda ise eylem çekimleri, zaman kipleri gibi dilin tarihsel süreçten bu yana koruduğu yapılar yer alır. Öğelerin direnç göstermesine bağlı olarak dayanıklılıklarını genellikle yapısal ve sosyal durumlar belirler (2018: 50-51).

Tablo 3: Dayanıklılık Skalası¹³

¹³ Johanson, 2018: 51

Johanson'un dayanıklılık skalaları tanımlarından ve skalaların özelliklerinden yola çıkılarak hazırlanmıştır.

3.4 RUSÇA VE KIRIM TATARCASI DİL İLİŞKİLERİ

Aynı coğrafyayı paylaşan iki toplum çeşitli alanlarda birbirleriyle iletişim halindedir. Bu iletişim sonucunda da iki dilin birbirinden etkilenmesi ve sözlük kopyaları aşamasında alışverişte bulunması beklenir. Bu durum herhangi bir nedenle geçici ya da sürekli iletişimde bulunan her iki dil için geçerlidir.

Johanson bunun yoğun olmayan ve yoğun olan durumlara göre değişebileceğini düşünür ve bu durumun kopyalamanın kalıcı ya da geçici olmasına göre değiştiğini belirtir, alışılmış ve yaygın kullanımlar uyum sınırları içinde söylemle sınırlı kalırken diğer kopyalamalar sürekli, dilde artzamanlı ve kalıcı etkileri vardır (2018: 66).

K.Tat. *mänät* 'manat' < Rus. *moneta* 'manat/madeni para'

K.Tat. *rayon İräyun* 'mahalle' < Rus. *rayon* 'semt, mahalle'

Bu kopyalar alıcı dilde kalıcı olmakla birlikte bazen ortak iletişime neden olan durumun ortadan kalkmasıyla kullanım sıklığı azaldıkça dönemsel işlevi olan kopyalar olarak tamamen unutulabilir.

Rusça ve Kırım Tatarcası arasında bulunan dil ilişkileri de buna paralel olarak geçici ortak yaşam ve ekonomik faydalar çerçevesinde ilerlemeye başlamış, ancak zamanla bu durumdan uzaklaşarak işgal ve zorunlu birlikte yaşamın iletişimine doğru hızlı bir geçiş yapmıştır.

Etnik kimliği ve ekonomisi 13. yüzyıl başlarında şekillenmeye başlayan Kırım yarımadası (Selimova, 2006: 16) bu dönemde Hazar İmparatorluğunun dağılmasıyla birlikte ilk büyük göç serüvenine başlamıştır, dağılan imparatorluktan kaçan/uzaklaşan ve Kırım yarımadasını da kapsayacak şekilde tüm Avrupa'ya doğru yayılan bu topluluklar, yarımadaının ilk büyük göçüne ev sahipliği yapmasına yol açar. İkinci ve yarımadaının temel etnik kökenini

oluşturacak göç ise Kırım Hanlığının mirasçıları olacak Tatarların Kırım'a gelişidir.

19. yüzyıla çeyrek kalana dek Kırım yarımadasının ev sahipliğini yapan Kırım Tatarları, Karaimler, Nogaylar, Hazarlar ve Kırımçaklar, Osmanlı Devleti ve Rus Çarlığı arasındaki savaşlar ve çözülemeyen diplomatik anlaşmazlıklar nedeniyle huzursuzluğa düşmüşlerdir, 1774 yılında Kırım üzerindeki hakimiyetini Rus Çarlığına devreden Osmanlının etkisiyle yarımada halkı Rus yönetimiyle tanışmıştır (Kireççi/Tezcan, 2015: 33) Bu asrı takip eden yıllarda Rus hakimiyetinde kalan yarımada, 19. Yüzyılın yarısında başlayan Kırım Savaşı'yla farklı bir ivme kazanmış ve etnik kökenlerinin değişme süreci başlamıştır.

Ortak yaşam ile birlikte gündük hayatta kullanılan araç gereçlerin adlarının, yemek ve hayvan adları ile selamlaşma, hatır sorma deyişlerinin ve kavram aktarmalarının alıcı dile kopyalanma aşaması başlamış olur.

K.Tat. *könégéz bälän* 'Doğum gününüz ile' < Rus. *S dnem rojdeniya* 'Doğum gününüz ile' (doğum gününüz kutlu olsun)

K.Tat. *Beyrem bälän* 'Bayramınız ile' < Rus. *S prazdnikom* (bayramınız kutlu olsun)

K.Tat. *Siz kiyewdemé?* 'Siz kocada mı?' < Rus. *V zamujem?* 'Siz evli misiniz?'

K.Tat. *Mektepte niçek?* 'Okulda nasıl?' < Rus. *Kak v škole?* 'Okul nasıl gidiyor? Okul nasıl?' (Alkaya: 2007: 43-49).

Savaş sonrasında Kırımdan Bulgaristan ve Romanya üzerinden Osmanlıya göç ettirilen Kırım halkının yarımadadaki boşluğunu Slav halkları doldurmaya başlamıştır. Uzun yıllar Osmanlı topraklarında yaşayan Kırım Tatarları, savaş ortamının sona ermesiyle tekrar yarımadaya dönmüştür.

Aynı coğrafyayı farklı dili konuşan iki topluluğun paylaşmasıyla birlikte kopyalama aşamasının tüm yönleri bir arada işlemeye başlamış ve dayanıklılık skalasının elverdiği ölçüde ve sürede kopyalamalar devam etmiştir.

Geçmişten beri birbirleriyle belirli kurallar ve ölçüler çerçevesinde bir iletişime sahip olan iki dilin konuşucuları, bu süreçlere uygun olarak ilk aşamada sözlük kopyalarını ve günlük anlam aktarmalarını sosyal açıdan baskınlığa bakmaksızın, tamamen işlevsel ve faydacı bir tutumla karşılıklı olarak gerçekleştirmişlerdir. İlerleyen dönemde işgalin bir sonucu olarak paylaşılan sosyal alanların artması ve Rusya'nın eğitim politikaları ile alıcı ve verici dile bağlı kod kopyalama gelişmiş ve direnç gösteren yapıların kopyalanmasına geçilmiştir. Günümüzde Johanson'a göre dayanıklılığı çok yüksek olan fonetik yapıların (2018: 51) Rusçadan Kırım Tatarcasına kopyaladığı görülür: K.Tat. *zavod* 'fabrika' < Rus. *zavod* 'fabrika' / *z* /.

Rusların Çarlık döneminden itibaren fiilî ya da resmî olarak egemenliği altında bulunan topraklarda sıkı bir bağlılıkla yürüttüğü dil ve iskân politikası, her dönem etkisi altında olan Kırım için özellikle 1942 Kırım Seferi sonrasında katı bir şekilde uygulanmıştır, devam eden tarihlerde dil politikasının her türlü yaptırımına maruz bırakılan Kırım, 2014 yılında Rusya tarafından ilhak edildikten sonra da dil politikasının etkilerini yoğun olarak hissetmeye devam etmiştir.

2010 yılında UNESCO tarafından yayımlanan Tehlikedeki Diller Atlası'na göre yeryüzündeki 6700 dilden 2500'ü yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Günümüzde Rusya'ya bağlı bulunan 116 dil farklı derecelerde yeryüzünden silinme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Rusya'ya bağlı topraklarda konuşulan ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan olan diller arasında Dağ Yahudilerinin dili, Karaçay dili, Avar dili, İnguşça, Kırım Tatarcası ve Abhazca gibi diller bulunmaktadır. Birleşmiş Milletlerce yapılan uyarı ve önleyici açıklamalara karşın Rusya kendi dil politikasını işletmeye devam etmiştir (Akhiyadov, 2018:2-3). Bunun bir sonucu olarak kendi okullarında ana dillerinde eğitim alamayan, resmî

ve kamu alanlarında dillerini konuşamayan Kırım Tatarları için dil yitimi kaçınılmazdır.

Dil ilişkilerinde yapısal etkenlerle birlikte sosyal etkenler de mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Sosyal etkenler kopyalamada doğrudan rol oynamaz, yalnızca dildeki değişmelerin yönünü ve çeşitliliğini destekleyen ya da engelleyen olası bir etken olarak görülmelidir (Johanson, 2018: 59). Bununla birlikte dillerin doğal süreçlerinde yapısal faktörleri çerçevesinde gerçekleşecek olan kopyalama aşamalarını hızlandıran ya da yavaşlatan bir rol oynayabilir. İki dil arasındaki sosyal ilişkinin seyrek ya da yoğun olması kopyalama aşamalarının gerçekleşme süresini etkiler, iki dil arasında seyrek bir sosyal etkileşim bulunuyorsa kopyalama sürecinin aşamaları öngörülen süreden daha yavaş gerçekleşebilir, aynı şekilde iki dil arasında yoğun sosyal ilişki ya da çok yoğun sosyal ilişki bulunuyorsa tasarlanan kopyalama süresi kısalarak, süreç hızlanabilir.

Sosyal ilişkinin bu etkisini Kırım Tatarcası ve Rusça arasında gerçekleşen kopyalamalarda görmek mümkündür. Rusların ve Kırım Tatarlarının askerî ve ticari olarak ortak alanlarda ekonomik faaliyet gösterdikleri dönemde ortaya çıkan dil ilişkilerinde, genellikle bu alanlarda kullanılan terimlerin kopyalanmaları gerçekleşir, her iki dil de sosyal statünün ağırlığına göre birbirinden sözlük kopyaları alma eğilimindedir.

Ortak bir ekonomi ve askeri karşılaşmaların gerçekleştiği dönemde yapılan kopyalarda çoğunlukla karşılıklı iletişimde gerekli olan ticaret, denizcilik, ekonomi terimleri ile askeri terimlere rastlanır. Rusya'nın Kırım yarımadasını işgalinden sonra ise Kırım Tatar ve Rus halklarının bir arada yaşamaya başlamasıyla ortak bir iklimi, coğrafyayı, ekonomiyi, sosyal hayatı paylaşımları yoğun sosyal ilişkiyi beraberinde getirir, bu aşamada alıcı ve verici dil kesin olarak kendini gösterir. Yoğun sosyal ilişki sonucunda günlük kullanımlarda sıklıkla kullanılan araç gereç ve kıyafet adları, tarım ve hayvancılıkla ilgili terimler, dini terimler ile bazı temel olmayan eylemler alıcı dile kopyalanmaya başlar. Bu süreçte keskinleşen alıcı ve verici diller arasında öngörülen kopyalamalar yapısal etkenlerin yönlendirmesiyle gerçekleşir, sosyal etki ise destekleyen ya da direnç sağlayan dolaylı bir etken olarak yerini alır.

4. BÖLÜM: KIRIM TATARCASINDA RUSÇA KOPYALAR

4.1 GENEL KOPYALAR

Genel Kopya B'nin bir ögesinin fonolojik, morfolojik, sentaktik ve semantik özelliklerinin tüm yönleriyle A'ya kopyalanmasıdır, kopyalanan öge morfolojik olarak bağımlı ya da bağımsız, basit veya karmaşık olabilir. Bununla birlikte bir ya da birden fazla ögeyi de içinde barındırabilir (Johanson, 2018: 31).

Johanson'un Kod Kopyalama teorisine göre, B dilinde bulunan karmaşık ögeler A dilinde basit, ayrımlaştırılmamış yapılar olarak karşımıza çıkabilir, B'deki karmaşık yapı A'ya kök biçiminde kopyalanır ve A dilinde uygun eklerle kullanılır, yani B dilinde ek almış karmaşık yapılar A diline kök biçiminde kopyalanabilir. Örneğin; Türkçeye Arapçadan kopyalanan *fukara* sözcüğü B dilinde "fakirler" anlamında çokluk biçimine sahipken A diline kök biçiminde bir ad olarak kopyalanmıştır (2018: 31).

Çalışmanın bu bölümünde, Lars Johanson'un Kod Kopyalama Modeli esas alınarak derlemelerden elde edilen veriler incelenerek Rusçadan Kırım Tatarcasına yapılan kopyalamalar ve bu kopyalamaların nitelikleri tespit edilerek kopyalama türleri sınıflandırılacaktır. Bu sayede Kırım Tatarcasının Rusçadan ne ölçüde etkilendiği, iki dil arasındaki dil ilişkisinin yoğunluğu ve Kırım Tatarcasının dillerin yok oluş sürecinde hangi aşamada yer aldığı tespit edilecektir.

4.1.1 Sözlük Kopyaları

4.1.1.1 Adlar

Verici dilden yapılan kopyalamalar arasında, alıcı dilin direncinin en düşük olduğu ve bu nedenle rahatlıkla dile kopyalanabilen yapıların başında sözlük kopyaları gelir, söz varlığında bulunmayan bir kavramı belirten, niteleyen ögelerin kopyalanması için alıcı dil direncini düşük tutar. Rusçaya Türk dillerinden kopyalanan ve "dil" anlamında kullanılan *yazık* sözcüğü daha sonra Rusçadan Kırım Tatarcasına kopyalanarak bir ad kopyası örneği oluşturmuştur. Örn. Rus

yazık öğrenmedim ‘Rus dilini öğrenmedim’ (Dm. 4-207), *Rus yazığı ben çubartı söylerim* ‘Rus dilini güzel/iyi konuşurum.’ (Dm. 4-209).

4.1.1.1.1 Ay Adları

Kırımda devlet kurumlarına sunulan her türlü resmi yazı, ticari faaliyetlerde kullanılan teminat mektupları, ürün alışveriş belgeleri, stok listeleri ile eğitim kurumlarına yazılan tüm tarih gerektiren dilekçeler, mektuplar ve özgeçmişler ile kurumlardan alınan belgeler Rusça yazılır. Bu nedenle ay ve gün isimleri Kırım Tatarcası konuşucularının günlük hayatta sıklıkla kullandığı terimlerdir ve kopyalanma aşamalarında geçişin en kolay yapıldığı ögeler arasında yer alır. Bunun dışında Kırım Tatarlarına ait bir televizyon kanalının bulunmaması nedeniyle¹⁴ evlerde seyredilen tüm programlar Rusça yayın yapar. Özellikle çocuklara yönelik öğretici programlarda sıklıkla ay adları bir şarkı eşliğinde öğretilir, böylece her yaş grubundan Kırım Tatarcası konuşucuları Rusça ay adlarına yoğun olarak maruz kalırlar.

K.Tat. *yanvar/yinvar* ‘ocak’ < Rus. *yanvar* ‘ocak’

K. Tat. *fevral* ‘şubat’ < Rus. *fevral* ‘şubat’

K. Tat. *marşivat/marşuvat* ‘mart’ < Rus. *marşirovat* ‘mart’

K. Tat. *aprel* ‘nisan’ < Rus. *aprel/ya/aprilya* ‘nisan’

K.Tat. *may* ‘mayıs’ < Rus. *may* ‘mayıs’

K. Tat. *iyun* ‘haziran’ < Rus. *iyun* ‘haziran’

K. Tat. *iyul/iyül* ‘temmuz’ < Rus. *iyul* ‘haziran’

¹⁴ Kırım Tatarcasında yayın yapan tek kanal olan ATR’nin 2020 yılında gayri resmi olarak fiilen yayını durdurulmuştur. Haziran 2021’de Ukrayna tarafından sağlanan devlet desteğiyle yeniden yayın hayatına devam etmektedir. (Qırım Haber Ajansı, 3 Aralık 2021)

K.Tat. *avgust/aygus* ‘ağustos’ < Rus. *avgust* ‘ağustos’

K. Tat. *sentaber / sintaber* ‘eylül’ < Rus. *sentyabr* ‘eylül’

K. Tat. *oktaber/ oktabar* ‘ekim’ < Rus. *oktyabr* ‘ekim’

K. Tat. *dekabir / dekabır* ‘aralık’ < Rus. *Dekabr* ‘aralık’

(Dm. 1-28/29)

4.1.1.1.2 Yemek Adları

Farklı etnik grupların sosyal birliktelik süreçleri boyunca çeşitli kültür öğelerinin alışverişinde bulunmaları öngörülen bir sonuçtur. Kültür öğelerinin taşıyıcısı olan dil bu alışverişten etkilenir. İki farklı etnik grubun kültürel ilişkilerinde özgün yemekleri birbirleri tarafından öğrenilir ve alıcısı olduğu kültürde var olan ismiyle kullanılmaya devam eder, Ruslar tarafından yapılan bir yemek olan *pelmeni* geleneksel Türk mutfağına özgü bir lezzet olan “manti”nın farklı bir çeşididir. Tatlı ya da tuzlu olarak hazırlanan bu yemek, Kırım Tatarlarınca tatlı olarak hazırlanıp üzerine şerbet dökülen hamur tatlıları için *pilmen* adı ile kullanılır.

K. Tat. *pelmeni /pilmen* ‘tatlı hamur’ < Rus. *pelmeni* ‘tatlı’ (Dm. 6-261)

Slav mutfağının benzer bir hamur yemeği olan ve Rus poğaçası olarak dünyaca tanınan *piroşki* Kırım Tatarlarınca üzerine yoğurt dökülmeden hazırlanan mantı yemekleri için *piroşki* ya da *pirohi* adlarıyla kullanılır.

K. Tat. *piroçki /prohi* ‘manti’ < Rus. *piroşki* ‘manti’ (Dm. 6-270)

Ruşçada sadece bir bitki adını karşılayan *kapusta* ‘lahana’ Kırım Tatarcasında hem bitkinin adı hem de onunla yapılan tüm yemeklere verilen ad olarak kullanılmaktadır.

K. Tat. *kapusta* /kapusta 'lahana' < Rus. *kapusta* 'lahana' (Dm. 10-447/ Dm. 10-450)

K. Tat. *peraşki, piroq* < Rus. *peraşki, pirog* 'Tepsiye yapılan bir tür börek' (Dm. 6-273)

K.Tat. *peçenye* 'kurabiye/bisküvi' < Rus. *peçenye/peçinye* 'bisküvi' (Dm. 6-273)

K.Tat. *olif* 'kızarmış bezir' < Rus. *olifa* (Dm. 6-273) Rusçada sıklıkla kurutma yağı, keten yağı anlamlarında kullanılan *olifa* sözcüğü Kırım Tatarcasında "kızarmış bezir" anlamında kullanılmaktadır (Muzafarov, 2018: 242).

K.Tat. *mors* 'hoşaf' < Rus. *mors* 'meyve içecekleri' (Dm. 10-462)

K.Tat. *kuramal* 'kabartma tozu' < Rus. *krahmal* 'Rus. Nişasta' (Dm. 10-468)

K.Tat. *pulumba* 'dondurma' < Rus *plombir* 'dondurma çeşidi' (Dm. 1-50)

Rusça ve Kırım Tatarcasının söz varlığında bulunan ve her iki dil konuşucuları tarafından sıklıkla kullanılan *kalaç* birçok anlamı içinde barındıran ender bir sözcüktür. Mustafayev'in 1996 yılında yayınladığı *Rusça – Türkçe Sözlük*'te "buğday ekmeği" olarak açıklanan sözcüğün kökeni üzerine bir açıklama yapılmamıştır (1996: 260).

Sözcüğün her iki dilin de söz varlığında yer alması kopyalama türünün belirlenmesini zorlaştıran bir etkidir, ancak sözcüğün arkaik kullanımına bakıldığında günümüzde Kırım Tatarcasında bulunan *kalaç* sözcüğünün Rusçadan kopyalandığı görülür. Rusçanın en kapsamlı sözlüğü sayılan Dal'in *Tolkoviy Slovar Jivogo Velikorusskogo Yazıka*'da "kalaç" buğday ekmeği ya da cıvık hamur ile yapılmış çörek anlamında yer alır.

Rus. *kalaç* > K.Tat. *kalaç* 'bir tür simit' (Dm. 10-452)

4.1.1.1.3 Tarımla İlgili Adlar

Kırım Tatarlarının bir işten çok bir hobi olarak ilgilenmeyi sevdiği meslekleri tarımcılıktır, doğal tohum, gübre yetiştirmek ve sulama teknikleri geliştirmek konusunda çok başarılıdır. Öyle ki 1944 sürgününde Türkiye'ye göçen Kırım Tatarlarının çoğu devlet tarafından verimli tarım arazilerinin olduğu Ankara Polatlı Toydemir ve Tatlıkuyu köyleri ile Eskişehir'in porsuk çayı etrafındaki bölgelere yerleştirilmiştir. Tarım konusunda yetenekli olan Kırım Tatarları, birçok bitki, sebze ve meyve adlarına sahiptirler, birden çok adı bulunan bitkileri vardır. Ancak Rusçanın yoğun etkisi nedeniyle, karşılık olarak fazlaca bitki adları olmasına rağmen Rusçadan kopyalanmış adları günlük hayatta sıklıkla kullanırlar.

K.Tat. *kapusta/ kapuska* 'lahana' < Rus. *kapusta* 'lahana' (Dm. 10- 447)

K.Tat. *malva /malvu* 'ebegümeci' < Rus. *malva* 'ebegümeci' (Dm. 10-446)

K.Tat. *retiska /rediska* 'havuç / turp' < Rus. *rediska* 'turp' (Dm. 10- 446)

K.Tat. *petruška /petrişa* 'maydonoz' < Rus. *petruška* 'maydonoz' (Dm. 10-447)

K.Tat. *pamodor / pamidor* 'domates' < Rus. *pamidori* 'domates' (Dm.6-271/276)

K. Tat. *rozmarin* 'biberiye' < Rus. *rozmari* 'biberiye' (Dm. 10-447)

4.1.1.1.4 Araç Gereç Adları

Günlük hayatta sıklıkla kullanılan, hayatın her aşamasında yer alan araç gereç ve giyecek adları Rusçadan Kırım Tatarcasına yoğun olarak kopyalanan ve her yaşta konuşucunun kullandığı genel kopyaların başında yer alır.

19. yüzyılın başlarından itibaren baskıcı bir tutum sergilenmesinin dışında, sosyal hayatta aynı çevrede bir arada yaşayan Rus ve Kırım Tatar halkı komşuluk ilişkileri, okul ve iş hayatı gibi nedenlerle birbirleriyle yoğun temas içerisinde bulunmuşlardır, bu denli yoğun bir temasın sonucu olarak günlük hayatta sıklıkla kullanılan eşya adlarının kopyalanması beklenen bir sonuçtur.

K.Tat. *serniçik/serçik* ‘kibrit’ < Rus. *spiçeçka* ‘kibrit’ (Dm.1-44)

K.Tat. *bicaq/ bijaq* ‘ceket’ < Rus. *pidzhak/ pidjak* ‘ceket’ (Dm. 4-198)

K.Tat. *panal /penal* ‘kalemlik’ < Rus. *penal* ‘kalem’ (Dm. 4-196)

K.Tat. *parkal* ‘kalın şal/ kalın atkı’ < Rus. *perkal* ‘atkı’ (Dm.10-450)

K.Tat. *palaxa* ‘çadır’ < Rus. *palatka* ‘çadır’ (Dm 4-198)

K.Tat. *moça* < Rus. *moçalka* ‘Rus. Kese; K.Tat. Bez’ (Dm. 6-278)

K.Tat. *lampoçka / lampuçka* ‘masa lambası, ampul’ < Rus. *lampoçka* (Dm.4-198)

K.Tat. *kubok* ‘fincan/kupa’ < Rus. *kubok* ‘kupa’ (Dm. 10-456)

K.Tat. *kuresla* ‘koltuk’ < Rus. *kreslo* ‘koltuk’ (Dm. 1-49)

K.Tat. *koyka* ‘yatak’ < Rus. *koika* [koyka] ‘Rus. Baza’ (Dm. 10-459)

K.Tat. *şikaf* ‘dolap, büfe’ < Rus. *şikaf* ‘dolap’ (Dm. 1-58)

K.Tat. *pilaş* < Rus. *plaş* ‘ Rus. Yağmurluk, üstlük; K.Tat. trençkot’ (Dm. 4-198)

4.1.1.1.5 Hayvan Adları

Özellikle kırsal bölgede yaşamını sürdüren Kırım Tatarlarının yüzyıllar boyu geçimini sağlamak için yaptığı temel mesleklerden biri hayvancılıktır. 1800'lerin başında bölgeye yerleştirilen Rus aileleri, genellikle hayvancılığın ve çiftçiliğin yapılabildiği köylere göç etmişlerdir. Burada bölgeye hâkim olan Kırım Tatarları ile Rus komşuluğu hayvancılık terimlerinin ve hayvan adlarının alışverişine neden olmuştur.

K.Tat. *kukış* 'horoz' < Rus. *kukış* 'horoz' (Dm. 2-73/ Dm, 10-450)

K.Tat. *baraş* 'kuzu' < Rus. *barasek* 'kuzu'(Dm. 2-73/Dm. 10-450)

K.Tat. *perşon* 'beygir' < Rus. *perşeron* 'beygir' (Dm. 2-73)

4.1.1.2 Sıfatlar

Johanson'un dayanıklılık skalasında kolaylıkla kopyalanabilen yapılar içerisinde yer alan sıfatlar, alıcı dilin verici dil ile benzer sıfat yapma kurallarının bulunduğu ya da benzer ses uyumlarının bulunduğu durumlarda kolaylıkla kopyalanabilirler, ayrıca iki dil arasında sesteşlik ya da türetkenlik benzerliği gibi bir ortaklık bulunmamasına rağmen verici dile yoğun olarak maruz kalan alıcı dil konuşucularının kullanım sıklığı nedeniyle sıfatlara aşına olmaları kopyalamayı kolaylaştıran unsurlardan biridir.

Ruşçadan Kırım Tatarcasına sınırlı olmakla birlikte kopyalanmış sıfatlar vardır. Kopyalanan sıfatlar genellikle insanlara ait bir özelliği niteleyen sözcüklerdir.

K.Tat. *ekspansiv* 'taşkın, hırçın' 'ekspansiv yaşler olgandıy' < Rus. *ekspansivni* 'geniş' 'ekspansivnyy dom: geniş ev'

K.Tat. *padan* ‘titiz’ ‘benim ir padan xatınka iste’ < Rus. *pedant* ‘bilgiç’
pedantichnyye lyudi ‘bilgiç insanlar’

Örneklere görüldüğü gibi Kırım Tatarcasına kopyalanan çoğu sıfat verici dildeki anlamlarından farklı bir anlamda kullanılır.

K.Tat. *krizist+li* ‘bunalımlı, bunalım geçiren’ < Rus. *krizis* ‘buhran’

Örneğinde ise Rusçada ad olarak kullanılan *krizis* sözcüğüne Kırım Tatarcasına ait sıfat yapan *-li* eki getirilerek bir sıfat elde edilmiştir.

Ayrıca Kırım Tatarcasında yüzde bildiren tamlamalarda hem Türk dillerine ait kodlama olan “yüzde” hem de Arapça bir kodlama olan “fayıs” < Ar. fâ’ide sözcükleri kullanılır. Rusçayla etkileşimde olan Türk dillerinde görülen bu kullanıma Kırım Tatarcasında da rastlarız.

Kündelik hayatımızda yüzde yetmiş fayıs ana tili olğan Qırım Tatarcanı qullanamız.

(Dm. 2-115)

‘Günlük hayatımızda yüzde yetmiş ana dili olan Kırım Tatarcasını kullanıyoruz.’

Bunların aytardıxlarını yüzde doxsan fayısla annarız. (Dm. 12- 587)

‘Bunların söylediklerini yüzde doksan anlarız.’

4.1.1.3 Zarflar

Kırım Tatarcasında *yalgız, süzsiz, ağır, tün, ağsam, küçen* gibi herhangi bir ek almadan zarf görevinde kullanılan sözcüklere sıklıkla rastlanır. Aynı zamanda bir eylemi ya da adı zarf olarak cümleye yerleştirmek için çeşitli eklere de sahiptir. Rusçadan alınan kopyalarda direkt kopyalanan zarfların yanı sıra Rusça bir eyleme Kırım Tatarca bir ek getirilerek zarf oluşturulabilir.

Ertesi kün nazad sabah çalık çenik dönürler. (Dm. 4- 232)

‘Ertesi gün geri sabah çalgı çengi tekrar dönüyorlar.’

Bağçasaray etrafında viniz yerleşken köyçükleriniñ qonuşmaları da farqlana bile
(Dm. 12- 568)

‘Bahçesaray etrafında aşığı yerleşen köylerin konuşmaları da farklılaşabilir’

4.1.1.4 Eylemler

Bir dilden diğesine yapılan sözcük kopyaları arasında eylemler de adlar gibi sıklıkla kopyalanan ögeler arasında yer alır. Alıcı dil söz varlığında bulunmayan eylemlerin kopyalanmasında temel eylemlere kıyasla daha az direnç gösterir. *Gel-, git-, oku-, koş-, söyle-, ye-* gibi eylemler dile bağlı temel eylemlerdir ve kopyalanma aşamasında diğere eylemlere göre daha fazla direnç gösterirler. Eylemler, dilin ortaya çıkış aşamasından itibaren sıkı sıkıya bağlı olduğu ve özgünleştirdiği yapılardır. Bu nedenle dil, kendi söz varlığında bulunan bir eylemin başka dildeki karşılığının kullanılmasına karşı direnç gösterir, yapılan eylem kopyalarının sıklığı ise dilin direncinin zayıfladığını gösteren en önemli işaretler içerisinde sayılır.

Eylemlerin dile kopyalanma biçimi ve uyum sağlama yöntemi çeşitli nedenlerden farklılık gösterebilir. Wohlgemuth, 2008 yılında yayınlanan “*Loan verbs in a typological perspective*” (*Tipolojik bir bakış açısıyla ödünç fiiller*) adlı eserinde eylemlerin dile kopyalanma biçimlerini *basit eylem stratejisi (light verb strategy)*, *doğrudan ekleme (direct insertion)*, *paradigma transferi (paradigm transfer)* ve *dolaylı ekleme (indirect insertion)* olarak sınıflandırmıştır (2008: 92-93). Basit eylem stratejisinde alıcı dile ait “*yap-, et-*” yardımcı eylemleriyle birlikte oluşturulan eylem kopyaları bulunur. “*Ar. his ve Ing. spor TT. hisset-, spor yap-*”.

Doğrudan eklemede kopyalanan eylem alıcı dile ait bir yardımcı ögenin varlığına ihtiyaç duymaksızın verici dildeki biçimiyle kopyalanır.

Paradigmalı eklemede eylem verici dildeki tüm çekim morfolojisiyle birlikte alıcı dile kopyalanırken dolaylı eklentide ise kopyalanan eylem alıcı dilin bir eylem yapısının getirilmesiyle gerçekleşir. Ar. *isbât* (kanıtla-) > TT. *ispat-la-* (kanıtla-) örneği Türkçeye dolaylı eklenme ile kopyalanmıştır (Aydemir, 2018: 650).

Türkçeye ait *-IA* addan eylem yapım eki kopyalanan ögeye getirilerek alıcı dilde kullanılmıştır.

Derlemelerle sınırlı olan kopyalama örneklerinde Rusçadan Kırım Tatarcasına geçen yedi eylem tespit edilmiştir. Bu eylemlerin tamamında *dolaylı ekleme yönteminin (indirect insertion)* tercih edildiği gözlenmiştir.

K.Tat. *evakür-IA* ‘boşalt-’ < Rus. *evakuirovat* ‘tahliye et-’

K.Tat. *remontIA-* ‘tamir et-’ < Rus. *remont* ‘tamir et-, onar-’

Rusçadan kopyalanan bir ada Kırım Tatarcasına ait bir eylem yapma eki getirilerek türetilen eylem örnekleri de vardır.

Betonla- ‘betonlamak’ (K.Tat. *Beton* < Rus. *beton*),
ştrafla- ‘para cezası kesmek’ (K.Tat. *ştraf* “para cezası” < Rus. *ştraf*), *şturmla-*
‘hücum etmek’ (K.Tat. *şturm* (hücum) < Rus. *shturm*) (İnalçık, 1997:41)

4.1.1.5 Ünlemler

Ünlemler çeşitli duyguları, heyecanları, coşkuları aktaran sözcüklerdir. Duygu aktarımı dışında seslenme, gösterme, cevap işlevleri olan ünlemler de bulunur (Demir & Yılmaz, 2012:227).

Johanson’a göre dayanıklılık piramidinin en üstünde ünlem ve deyimleşmiş ifadeler yer alır (2018:14).

Rusçadan Kırım Tatarcasına genellikle duyguları ve heyecanları aktarma işlevi olan ünlemler ile soru anlamı bulunan ünlemler kopyalanmıştır.

Rusçada bir sitem veya sıkıntıyı belirtmek için kullanılan *фy [fu]* (*öf*) ünlemi Kırım Tatarcasında kızgınlık ve sitem belirten cümlelerde görülür.

Anaynım suxurtı, fu fu qızıytı atayma. (Dm.7-331)

‘Annem söylendi fu fu (diye) kızdı babama’

Rusçada genellikle sorulan sorulara olumlu cevap vermek için *khorosho* ‘iyi peki’ sözcüğü kullanılır. Ancak sorulan sorudan ya da bulunulan durumdan hoşnutsuz olduğunda *peki, tamam!* anlamında “nu” ünlemi tercih edilir (Şahin, 2014: 9-10). Kırım Tatarcasında bu ünlem konuşma esnasında düşünme, akla getirme durumunu ifade edecek biçimde kopyalanmıştır.

Nuuu ni aytaydım! (Dm.6-283)

‘Eeee ne söylüyordum!’

4.1.1.6 Bağlaçlar

Johanson’a göre dil ilişkilerinde bağlaçlar, zarflar, edatlar gibi bağımsız gramatikal birimler işlev bağımlı yapılara kıyasla kolay kopyalanabilir (2018: 51).

Ar. > TT. “*ve, ki*”

Derlenen metinlerde Rusçadan Kırım Tatarcasına geçen farklı işlevde iki bağlaç tespit edilmiştir. Bunlar “*i*” (ve), “*a*” (ama) bağlaçlarıdır. Rusçada benzer anlamları ifade eden kavramları sıralama işlevinde kullanılan *i* bağlacı, Kırım Tatarcasına aynı işlevle kopyalanmıştır.

Bir täräftän sır i petuşkanlar sıkıcı owa kuy! (Dm.6-285)

‘Bir taraftan peynir ve maydonozları iyice ovup koy’

Noğay i qumıq tillerine yaqın. (Dm. 12-543)

‘Nogay ve Kumuk dillerine yakın.’

Cenübiy şivesi oğuz tillerine mensüp i türk tiline pek yaqındır. (Dm. 12-539)

‘Güney şivesi Oğuz dillerine ait olup Türk diline çok yakındır.’

A bağlacı Türkiye Türkçesindeki *ama* bağlacıyla benzer işlevde kullanılır. Nesnelere, kavramların ve cümlelerin karşıt ya da çelişik olduğu durumları

belirtmek amacıyla kullanılan *a* bağlacı Kırım Tatarcasına da aynı işlevde kopyalanmıştır.

Qırımlıların endüstrde işi yoh a Ruslar da bizinlere iş vermezdi öteden. (Dm. 4-209)

'Kırımlıların endüstride işi yok ama Ruslar da bizlere iş vermezdi önceden beri.'

4.1.2 Morfolojik Kopyalar

Dil ilişkilerinde bağımlı morfemlerin kopyalanması diğer yapılara kıyasla daha güçtür, ancak çok yoğun bir etkileşimin gerçekleştiği durumlarda gerçekleşir, bağımlı morfemler çoğunlukla karmaşık blok kopyalarının parçası olarak kopyalanır (Johanson, 2018: 50-51).

Rusçada kullanılan dilbilgisel yapıların Kırım Tatarcasına kopyalanmasında türetkenlik ön plandadır, Rusçadan kopyalanan türemiş bağımsız morfemlerin kullanımının yaygınlık kazanmasıyla birlikte eklere aşinalık kazanan Kırım Tatarcasında yaygın olarak kullanılan bazı Rusça bağımlı morfemlere rastlanır.

4.1.2.1 -ovik/-yevik Eki

Türkiye Türkçesinde addan ad yapan *+c/* ekiyle aynı işlevde olan ve Rusçada genellikle konuşma dilinde yaygın olmakla birlikte yazı dilinde de örneklerine rastlanan *-ovik/-yevik* ekleri ad türetme ekleri bulunur. Bu ekler bir mesleği ya da meslek grubunu ifade eden sözcüklerin sonuna eklendiğinde o mesleği yapan kişiyi belirten adı türetir. Örn; Rus. *kranovik* 'vinç operatörü/ muslukçu' (Zakharova, 2011:56-57). Farsçadaki meslek sahibi, muhafaza edici adlar yapan *-bân* (bağbân, nighbân) ve *-kâr, -gâr* (zanaatkâr) ekleriyle benzer işleve sahiptir.

Kırım Tatarcasında *-ovik/-avik/-yevik/-yavik* biçimleriyle bulunan bu ekler, Rusçadan kopyalanan *bazovik* 'sebze deposu işçisi', *şelkovik* 'ipek fabrikası işçisi' gibi belirli sözcüklerin dışında Kırım Tatarcasına ait sözcüklere getirilerek çeşitli meslekleri belirtmek için kullanılabilir (Zahkarova, 2011: 57).

ikmäkevik > *ikmak* (*ekmek*) +-*evik* ‘ekmekçi, fırıncı’

kontrolovik > *kontrol* +-*ovik* ‘kontrolcü’ (kontrol memuru)

bazovik > *baz(ar)*+-*ovik* ‘pazarıcı’

gizevik > *giz(üçe)* ‘aylak, çok gezen’ +-(e)*vik* ‘gezgin’ örneğinde ise *giz-* ‘gez-’ eylemine doğrudan getirilmiş bir ek değildir, *giz-* eylemi önce *-IçA* eki alarak (*gizüçe*¹⁵) isim olmuş, sonrasında *-IçA* eki düşürülerek *-evik* eki eklenmiştir.

4.1.2.2 -Ina Eki

-Ina eki Rusçada addan ve eylemden sıfat oluşturma işlevinde kullanılan bir yapım ekidir (Zakharova, 2011:59), “*puşnina* ‘hayvan kürkü’, *svejenina*¹⁶ (taze et) örneklerinde görüldüğü gibi adlara ve sıfatlara gelerek onlara niteleyici özellik kazandırır. Ek, Kırım Tatarcasında hem Rusça bir sözcüğe hem de Kırım Tatarcasına ait bir ada ya da eyleme getirilerek sıfat yapılır.

kuraşenina ‘lahana turşusu’ (Kırım Tatarcasında tüm turşu türlerini kapsayan bir ada dönüşmüştür.)

sportüna > *sport* +-(I)na ‘başarılı sporcu’ örneğinde Rusçada “spor, spor yap-” anlamında kullanılan ve Kırım Tatarcasına da aynı anlamda kopyalanan *sport* sözcüğüne Rusça sıfat yapan *-Ina* eki getirilerek “başarılı sporcu” anlamında *sportüna* sözcüğü türetilmiştir. Rusçada ise başarılı sporcu *uspeshnyy sportsmen* biçiminde başarılı sıfatı ve sporcu adı ile belirtilmektedir.

Aşağıdaki örneklerde Kırım Tatarca adlara Rusçadan kopyalanan *-Ina* eki getirilerek adların nitelenmek istenen özellikleri sözcüklere eklenmiştir.

¹⁵ Gizüçe, Kırım Tatarcasında *giz-* eylemine eylemden ad yapım eki getirilerek türetilen ve *gezgin* anlamında kullanılan bir sözcük iken Rusça *-ovik/-yevik* ekinin kullanımının artmasıyla yerini *gizevik* sözcüğüne bırakmıştır.

¹⁶ *Svezheye* Rusçada taze anlamında kullanılan bir sıfattır, taze et anlamına gelen *svejenina* bu sıfata getirilen *-Ina* eki ile türetilmiştir.

uquçına > uquçı+ -(l)na ‘çalışkan öğrenci’

yulina > yul + -(l)na ‘kolay gidilen, kolay yürünen yol’

bäyrämına > bāyram + (l)na ‘bayramda giyilen elbise, daha sık kullanımı bayramlık ayakkabı’

4.1.2.3 -ka “-ka” Küçültme Eki

Ruşçada özel isimleri kısaltma görevi¹⁷ ya da samimiyet vurgusunu üstlenen küçültme (diminutive) ekleri vardır (Zakharova, 2011:53). Bu ekler cansız varlıkları tanımlayan sözcüklerin sonunda kullanıldığında, onların boyut olarak küçük/minik olduğunu belirtir, aynı ekler özel adların ilk ya da ilk iki hecesinin üstüne geldiğinde adları kısaltırlar, insanları ifade eden ancak özel ad olmayan tanımlayıcı sözcüklerle birlikte kullanımında ise Türkiye Türkçesindeki +clğlm eki gibi samimiyet, sevgi anlamlarını yansıtmak için kullanılır (Medvedeva, 2013: 488).

Ruşçada bu ek çocuklara, gençlere ve yaşlılara hitap için kullanılan adlara getirildiğinde, Türkiye Türkçesindeki +clğlm eki ile benzer bir işlevi üstlenerek resmi olmaya. Rus dilbilimcilere göre bu işlevlerde sıklıkla kullanılan ek *-ka* ekidir (Zakharova, 2011: 53). “*viktor*” > vik+(‘)ka “*vit’ka*” “*lyudmila*” > lyud+ka “*lyudka*”. Bazı kullanımlarda ise *-ka* eki özel ad kısaltılmadan direkt uzun haline getirilir. Örn; *viktorka* > viktor +ka ‘viktorcuğum’ , *lyudmilka* > lyudmilka ‘lyudmilciğim’ (Karakale, 2020: 47).

Ruşçada sevgi, samimiyet ve şefkat gibi duyguları belirtme görevini üstlenen *-ka* ekinin gramatikal cinsiyet belirtme görevini de üstlenerek örneklerde görüldüğü

¹⁷ Rusçada sözcük öbeklerinin tek bir sözcüğe indirilmesi ya da sözcüklere samimiyet ifadesi eklemek için kısaltılması oldukça yaygındır, bu nedenle öbekleri ya da sözcükleri kısaltmak amacıyla kullanılan birçok ek vardır (Zakharova, 2011: 52). Kısaltılmış sözcük oluşturmak dilin konuşucuları açısından işlevselliğinin artırılmasının yanı sıra edebi Rus dilinde de ahenkli bir söyleyiş tarzı yaratması açısından Rusça açısından önemlidir.

gibi dişi canlıları niteleme işlevinde kullanıldığı örneklere de rastlanır. Örneğin, “*balzakovka* ‘orta yaşlı kadın’, *angliçanka* ‘kadın ingilizce öğretmeni’” (Zakharova, 2011: 53). *-ka* eki Kırım Tatarcasında gramatikal cinsiyet belirtme görevinden bağımsız olarak eklendiği ada yalnızca sevgi ve şefkat anlamlarını yükler.

Kırım Tatarcasında sevgi, şefkat, biriciklik anlamlarında kullanılmak üzere özel adlara ve tanımlayıcı sıfatlara getirilir ve Türkiye Türkçesindeki *-cik*, *-cığım* eklerinin görevini üstlenir. Kırım Tatarcasında bu kullanım hem yazı hem konuşma dilinde var olan bir kopyalamadır.

Yirän abiykem kelip çingäm küliy. (Dm. 3/199)

‘Yarın ağabeyciğim gelip yengem gülecek’

Kızka adın aytın mömkinmi? (Dm. 6- 266)

‘Sevgili kızım adını söyleyebilir misin?’

*Ubaa!*¹⁸ *Sälätsiz kızka seni, bari niçik bolar aytarım saña.* (Dm. 6-277)

‘Beceriksiz kızcık seni, bari nasıl olur anlatırım sana’

... kızka kurbik ba bonı da mı bilmen?’ (Dm. 6-278)

‘...kızcığım kurbik ya, bunu da mı bilmezsin?’ (Kurbik: Bir çeşit tatlı.)

4.1.2.4 Gramatikal Cinsiyet

Kırım Tatarcasında gramatikal cinsiyet içeren işaretleyiciler yoktur. Hayvan ve akrabalık. Hangi cinsiyetin ifade edildiği ancak yanına o cinsiyete ait isimler ve sıfatlar geldiği takdirde anlaşılır. (Örnekleri çıkar) “K.Tat. “*Ol kältirdi şu aşlarını sana~ fatıma kältirdi ol aşlarını sana.*” Bir kadına ait isim kullanılmadığı durumlarda “ol, bu/bı, şol/uş/şu” işaret zamirleri herhangi bir cinsiyeti belirtmez. Bununla birlikte gramatikal cinsiyet içinde eril ya da dişil olarak ayrılmayan ancak

¹⁸ Şaşıрма ünlemi

bir kadını ya da erkeği belirten akrabalık isimleri vardır. *Apaç* ‘abla’, *teteç* ‘teyze’, *äbiç* ‘nine’, *abi* ‘amca/ dayı’, *aga* ‘ağabey/erkek kardeş’ (Dm. 8-395).

Rusçada eril cinsiyeti belirten sözcükler son sesi ünsüz taşınmalı ya da b inceltici işareti ile bitmelidir. Sözcük “-tel” veya “-l” ekleri ile sonlanıyorsa eril, son sesleri “a,-ya” ve “-ost” ile bitiyorsa dişil bir sözcüktür (Dalkılıç, 2017:282-293). Rusçadan farklı olarak Kırım Tatarcasında sözcük sonlarındaki seslere bakılmaksızın dişil bir adı karşılayan sözcüklerin sonuna “e”, eril bir adı karşılayan sözcüklerin sonuna ise “i” ekleri getirildiği görülür.

Kırımtatarların köbüsü Türkiyede yaşay, benim teteçe, babayi ve abiyi¹⁹ (Dm. 8-485)

‘Kırım Tatarlarının çoğu (bazı) Türkiye’de yaşıyor, benim teyzem, babam ve abim.’

Teteç+e ‘teyze’ “dişil kullanım”

Babay+ i ‘baba’ “eril kullanım”

Agay+ i ‘ağabey’ “eril kullanım”

Bu kullanımda erillik işareti olarak yer alan “ь” latin esaslı alfabede /i/ olarak gösterilir.

Kopyalamada dikkat çeken Kırım Tatarcasında “abla, teyze, baba, ağabey” gibi halihazırda cinsiyet belirten sözcüklere tekrar Rusça dişillik ve erillik eklerinin getirilmesidir.

4.2 SEÇİLMİŞ KOPYALAR

Seçilmiş kopyalama, fonetik, morfolojik, sentaktik ve semantik bir ögeyi içinde barındırabilir. Bir dilden edinilen genel kopyaların sayısı ve yoğunluğu arttıkça

¹⁹ +y eki akraba ve unvan adlarına gelerek sevgi, sempati anlamları kazandırır, Türkiye Türkçesindeki +cİğIm eki ile aynı işlevdedir (Yüksel, 2012: 830).

fonetik kopyaların da etkinliği artar. İşitme yoluyla pek çok Rusça sözcüğün kopyalandığı Türk dillerinde fonetik bakımdan Rusçaya eğilim de aynı oranda artış gösterir. Bu fonetik eğilim sadece B diline işitsel olarak maruz kalındığı takdirde ortaya çıkar, sadece yazı dilinde etki altında kalan A dillerinde fonetik eğilim söz konusu değildir (Johanson, 2018:33).

4.2.1 Fonolojik Kopyalar

Fonetik kopyalar, alıcı dilde bulunmayan bir sesin kopyalanmasıdır. Çoğunlukla genel bir kopyanın kopyalanmasından sonra gerçekleşir, kopyalanan ögede bulunan ve alıcı dilde bulunmayan ses, genel kopyayla birlikte dile aktarılır. İşitme yoluyla Rusça öğelerin kopyalandığı Türk dillerinde fonetik bakımdan Rusçaya yakınlık görülebilir (2018: 33). Dil ilişkisinin çok yoğun olduğu durumlarda bir genel kopyaya ihtiyaç duyulmaksızın sesler kopyalanabilir.

Sürekli ve yoğun ilişkilerde verici dilin ses özellikleri seçilmiş kopyalar olarak alıcı dilin birlikleri içine kopyalanıp adapte edilerek genelleşebilir (2018: 77).

Genellikle genel kopyalarda orijinal ile kopya öge arasında ses farklılıkları bulunur. Bunun nedeni alıcı dilin kopyalanan ögeyi ses uyumuna almasıdır. Orijinal kopyada bulunan ses en yakın eşdeğeriyle değiştirilir (2018, 76). K.Tat. *ştamub* 'damga/mühür' < Rus. *şstamp* 'pul' "*p>b*"

Ünlülerde uzun ünlüler kısa ünlülerle, ikiz ünlüler tek ünlülerle, geniz ünlüleri ağız ünlüleriyle değişme eğilimi gösterir. Ünsüzlerde ise vurgulu ünsüzler vurgusuz ünsüzlerle değiştirilir ya da ünsüz basitleştirilir "*şç>ş, pf>f*" (2018: 76).

Matras & Sakel 2007 yılında yayımlanan *Grammatical Borrowing in Cross-Linguistic Perspective* adlı kitabında fonetik kopyanın iki seçeneğinin olduğunu söyler. Buna göre kopyalanan öge alıcı dilin ses uyumlarına göre biçimlenir ya da orijinal olarak doğrudan kopyalanır (2007: 39-40). Bir başka deyişle ilk durumda Johanson'un da belirttiği gibi alıcı dil kopyalanan ögedeki sesi uyuma alınır ve en yakın eşdeğeriyle değiştirir (2018, 76). İkinci durumda ise kopyalanan ögede

bulunan orijinal ses alıcı dile doğrudan kopyalanır, bu durumda alıcı dilin fonolojisine kopya ses eklenmiş olur. Kırım Tatarcasında her iki durumun da örneklerini görürüz. Kopyalanan ögede bulunan sesler, Kırım Tatarcasında eşdeğer ses ile değiştirilir, K.Tat. “*icül*” ‘haziran’ < Rus. “*iyul*” örneğinde Johanson’un da belirttiği gibi kopyalanan ögedeki ses en yakın eşdeğeriyle değiştirilmiştir, K.Tat. “*zavod*” < Rus. “*zavod*” ‘fabrika’ örneğinde ise kopya ögede bulunan ses doğrudan orijinal olarak kopyalanmıştır.

4.2.1.1 z Diş Yuvasıl Damaksıl Ünsüzü

Kırımın Simferopol ve Kerç şehirlerinde yaşayan Rusların telaffuzlarında rastlanılan, normalden daha sert ve patal bir “z” ile söylenen ve tipik bir Rusça fonem olan /z/ sesinin Rusya’nın Moskova kentinin kırsallarından, Kırımın Simferopol ve Kerç şehirlerine göçen bazı aileler tarafından kullanıldığı düşünülmektedir, çünkü Yanushevskaya’ya göre /z/ sesi kırsalda kalmış, muhafazakâr kesimin telaffuzunda bulunan eski, unutulmuş bir sestir ve sesbirim sisteminde seslendirilmiş karşılığı artık yoktur (Yanushevskaya, 2015: 224). Bununla birlikte Moskova ağızlarında çift /z/ gerektiren /zʒ/ kombinasyonu palatalizasyonla telaffuz edilebilir, örn. drožži ‘maya’ [ˈdʁoʒːi] yerine [ˈdʁoʒːɪ] olarak kullanılması fonolojik olarak uygundur” (Yanushevskaya, 2015: 224-225). Bazı Kırım Tatarlarının günlük yaşamlarında bu sese Rusçadan kopyalanmış, art ünlülerle birlikte kullanılan ve söz başında bulunan “z” seslerinin telaffuzu sırasında rastlanır.

K.Tat. *zəçot* < Rus. *zəçot* ‘sınav’ (Dm. 2-75)

K.Tat. *zavod* < Rus. *zavod* ‘fabrika’ (Dm. 2-78)

Rusçadan kopyalan öğelerin dışında Kırım Tatarcasına ait sözcüklerin telaffuzlarında da /z/ sesine rastlanır.

Ne yazıq ki çoğu endi rusça laf ete. (Dm. 6- 329)

‘Ne yazık ki şimdi çoğu Rusça konuşuyor.’

Mikderni avzın lăzetni küre sen kuyur. (Dm. 6-334)

‘Sen miktarını ağzının lezzetine göre koy.’

Bunı sizñe yazuvlu bolarnıñ aytarıy mösädä bolursañız. (Dm. 8-388)

‘Müsaade ederseniz size bunu yazılı olarak söyleyeyim.’

Bunun için çoq raatsız olurdım. (Dm. 11- 507)

‘Bunun için rahatsız olurdum.’

4.2.1.2 i > ı

Rusçada ünlüler zayıf ve güçlü konumlarına göre vurgulu ve vurgusuz biçiminde konumlanabilir, vurgusuz bir konumda bulunan hecedeki ünlü genellikle daralır (Şahin, 2020:178). *b'urya > b'uryə* ‘fırtına’, *m'ora > m'orə* ‘denizler’. Bu daralma genellikle ötümsüz bir ünsüzün bulunduğu hecede artdamaksillaşmaya neden olur. Kırım Tatarcasında bu etkiyi hem kopyalanmış ögelerde hem de Kırım Tatarcasının söz varlığına ait ögelerde görürüz.

Derlemelerden elde edilen örneklerde genellikle /i/ sesleri /ı/ sesine değiştiği görülür. Bu değişimde Rusçada vurgusuz ünlünün artdamaksillaşmasının etkisi vardır.

Mektibimnin sonki yıl dılımizni pek az ogrenebildix. (Dm. 11- 487)

‘Okulumuzun son yılında dilimizi çok az öğrenebildik.’

Tek bendım öteri olar kelir. (Dm. 4-217)

‘İlk bendim, diğerleri sonra gelir.’

Qırımtatar halqı eñ kop sürgünlikke oğrağan halqlardan birevidir. (Dm. 8-416)

‘Kırım Tatar halkı en çok sürgüne uğrayan halklardan birisidir.’

Menım adım Alım. (Dm. 11-493)

‘Benim adım Alım.’

4.2.1.4 ü > u

Derlemelerdeki örneklerde genellikle ardında ötümsüz bir ünsüz bulunan /ü/lerin /u/ya değiştiği görülür. Burada Rusçadaki ötümsüz ünsüzün bulunduğu hecedeki ünlünün artdamaksıllaşmasının etkisinden söz edilebilir.

“Mektepte butün talebeler için pilav pişire ediler.” (Dm. 3-194-195)

‘Okulda bütün öğrenciler için pilav pişiriyorlardı’

“Butün Qırımnda pek meşur” (Dm.7- 322)

‘Bütün Kırimda çok meşhur.’

“Biz uç bala edix”(Dm.11- 488)

‘Biz üç çocuktuk’

“Qırımın kuçuk çol koyunde dogdum” (Dm. 11-476)

‘Kırımın küçük çol köyünde doğdum’

En kuçugu mendir. (Dm. 11. 475)

‘En küçüğü benimdir.’

4.2.1.5 ö > o

Kırım Tatarcasında /ö/’nün /o/’ya değişimi *öğren-*” ‘öğren-’ eyleminde görülmüştür.

Qırım Tatar edebiyat tilini ogrenmie ağır edir. (Dm. 11-480)

‘Kırım Tatar edebiyat dilini öğrenmesi ağırdır.’

Haytarmanı ogrenip oynamaq bu benim en sevdiğim şeyedi. (Dm. 3- 172)

‘Haytarmayı öğrenip oynamak benim en sevdiğim şeydi.’

Mektebte Ukrain, İngiliz, Qırım Tatar ve Rus dilerni ogrendih. (Dm. 11- 480)

‘Okulda Ukraynalı, İngiliz, Kırım Tatar ve Rus dillerini öğrendik.’

4.2.1.6 Tekleşme

Kırım Tatarcasında Arapçadan doğrudan kopyalanan sözcükler aslına uygun olarak ikiz ünsüzleriyle kullanılır. “*evvel, milli*”

Derlemelerde Arapça sözcüklerde görülen ünsüz tekleşmesi, Rusçanın fonetik bir özelliğinin kopyalanmasıyla ilişkilidir. Rusçada “*m, n, l, r, v, b, c, d*” gibi ötümlü ünsüzler çift olarak yan yana gelmez, Rusçaya kopyalanan sözcüklerde bulunan ikiz ünsüzler her zaman tekleşir “Az. *abba* > Rus. *abaz* (para), Tat. *bakkaliye* > Rus. *bakaleya* (bakkal), Tat. *dükkan* > Rus. *dukan/duhan* (dükkan) (Aliyeva, 2008: 368).

Rusçanın etkisiyle Kırım Tatarcasında meydana gelen tekleşme örnekleri aşağıdaki gibidir.

Koronadan evelsi biz toylerni büyük surette yapa edik. (Dm. 1-63)

‘Koronadan evvel biz düğünleri büyük suretle yapardık.’

O vaqıttan evel temiz ana tilimde laf ete edim. (Dm. 2- 124)

‘O zamandan evvel temiz ana dilimde söz söyledim.’

Evel ezelden şimdiki vaqıtlarğa kelip bir acayıp adeti bar. (Dm. 2-138)

‘Evvel ezelden şimdiki zamanlara dek gelen acayıp bir adet var.’

Mikderni avzın lāzetni küre sen kuyur. (Dm. 6-334)

‘Sen miktarını ağzının lezzetine göre koy.’

Rayundan çıxmak evelinkinden güç. (Dm.4- 248)

‘Mahallemden çıkmak evvelden (öncekinden) güç.’

Menimce toy akşamları endi iç evelsi kibi degil. (Dm. 7-370)

'Bence düğün akşamları şimdi hiç önceki gibi değil.'

Soñrakinci senede Qırımtatar mili kureş fediratsiyasının bir qısımı oldum (Dm. 11-506)

'Sonraki sene Kırım Tatar milli güreş federasyonunda yer aldım.'

Dinimize göre sinet yaş oğlanlara yapıla. (Dm.11-556)

'Dinimize göre sünnet genç oğlanlara yapılıyor.'

4.2.2 Morfolojik Kopyalar

İki dil arasındaki sosyal ilişki ne denli yoğun olursa kopyalanmaya direnç gösteren yapıların da kuvvetleri o yönde artar, daha az dayanıklılığa sahip yapılarda da durum buna paralel olarak ilerler, dayanıklılığı az olan yapı, yoğun iletişimle birlikte zayıflar, Johanson'un dediği gibi yoğun ya da seyrek ilişki dayanıklılığın ya da dayanıksızlığın bir sebebi değil, onları zayıflatan veya destekleyen sosyal ve yapısal etkenlerin bir sonucudur (2018: 58). Dillerin genelini kapsayan bir dayanıklılık skalası olmakla birlikte her dil için farklı dayanıklılığa sahip yapılar vardır.

Morfolojik kopyalar, fonetik seçilmiş kopyalara kıyasla B dilinden A diline geçişinin daha zor olduğu, alıcı dilin direncini yüksek tuttuğu kopyalama türüdür (Johanson, 2018:51). Morfolojik kopyalamanın zorluğunun, alıcı dil ve verici dil açısından farklı nedenleri vardır. B dili, morfolojisinde bulunan eklere sıkı sıkıya bağlı kuralları da A diline ekle beraber kopyalamak ister: A dili ise kopyaladığı morfolojik ögeyi kendi dilbilgisi kuralları ile diline yerleştirmek ister, iki dil bu noktada karşı karşıya gelir ve kopyalama aşaması zorlaşır. Bu noktada dil iletişiminin yoğunluğu ve A dilinin direnci devreye girer, genellikle kopyalamanın ilk aşaması olarak B dilinden alınan morfolojik yapının kullanım şekli A diline geçer, A dili aynı işlevdeki kendi morfolojik unsurunu B dilindeki kullanıma uygun

olarak düzenler, sonrasında A dili üzerindeki B dilinin sosyal baskısı artıkça birebir morfolojik öge de kopyalanmaya başlanır.

Rusçada sözcük türetme genellikle ön ek, iç ek ya da son eklerle gerçekleştirilir (Kırlı, 2017:137-143). Ancak Kırım Tatarcasına genellikle dilin doğasında olan sözcük türetme biçimi olan son ekler kopyalanır.

Dil ilişkilerinde bağımlı morfemlerin kopyalanması diğer yapılara kıyasla daha zordur (Johanson, 2018: 52), eklerin kopyalanma süreci ve biçimi diğer unsurlardan farklı gelişebilir. Bu nedenle B dilinde bulunan bir ekin A diline yalnızca işlevinin kopyalanması anlam ve biçimiyle birlikte kopyalanmasından daha kolay gerçekleşebilir.

4.2.2.1 Olumsuzluk İşaretleyicisi Olarak “Değil”

Türk dillerinde olumsuzluk kavramı çeşitli eklerle ve sözcüklerle sağlanır. Olumsuzluk anlamı sağlayan ekler *-mA-* ve bu ekin başka eklerle birleşmesi sonuncu ortaya çıkan *-mAz*, *-mAdAn*, benzeri eylemsi ekleri ile adlara gelen *-s/z* yoksunluk ekidir.

Bununla birlikte ad cümlelerinde olumsuzluk *değil* edatıyla ve *var* karşıtı *yok* ile sağlanır. Değil edatı ad cümlelerini olumsuzlama görevini üstlenir, varoluşsal olumsuzluk işaretleyicisi “yok” gibi “değil” de ad cümlelerini sonlama görevinde kullanılır (Seydi, 2021: 97-98). Eğer bir cümlenin tamamının olumsuzlanması söz konusu değilse eylem cümlelerinde değil edatıyla olumsuzluk anlamı sağlanmaz “bu işi yaparım değil yapabilirim demeliydin”.

Rusçada ise cümlede yoksunluk ve olumsuzluk anlamları “*He*” (*ne*) edatıyla karşılanır. Ada ya da eyleme olumsuzluk anlamı sağlayan başka bir ek getirilmez.

Tebe ne nužno znat' ‘bilmen gerekmez’

Ne derev'yev ‘ağaç yok’

Yeda ne imeyet vkusa ‘yemeğin tadı yok/ yemek tatsız’

Türk dillerinde “gerek” sözcüğünün olumsuz biçimi genellikle *-mez* eki ile sağlanmakla birlikte *değil* sözcüğüyle birlikte kullanımlarına da rastlanılır. Bu durum *gerek* adı ile *gerek-* eyleminin kökteş oluşuyla açıklanabilir. *Gerek-* eyleminin ortaya çıkışı konusunda kesin bir yaklaşım olmamakla birlikte *kerge-k* > *kerek* değişimiyle addan ad yapma eki *-k*'nin eylemden eylem yapma eki *-k* olarak algılanması sonucu eylem olma özelliği kazandığı düşünülür. Bu nedenle *gerek* sözcüğünü olumsuzlarken *değil* edatının kullanılmasının yanında yaygın olarak *-mez* eki de kullanılır (Özcan, 2003: 178-179).

Johanson, Türkçe-Türkçe olmayan dillerin ileri ölçüde birbirlerine yakınlaşma durumunda ilişki dilinin kolaylaştırıcı yönlerinin edinilmesinde çekici unsurların merkezi bir rol oynayabileceğini belirtir (2018: 75). Kırım Tatarcasında *gerek* sözcüğünün eylem ya da ad olarak kullanılmasına bakılmaksızın *değil* edatıyla olumsuzluğun sağlanması Rusça *ne* olumsuzluk edatının işlev bakımından kopyalanmasını kolaylaştırıcı bir etkidir.

Kırım Tatarcasında ad ya da eylem cümlesi olmasına bakılmaksızın hemen her cümlede *değil* edatının kullanımıyla karşılaşıyoruz, *-mA*, *-mAz* olumsuzluk ve *-s/z* yoksunluk ekleri yerini *değil* edatına bırakmıştır, yani bu anlamda bir seçilmiş kopyadan söz edebiliriz.

Bize Urusların isholları kerek degil.

‘Bize Rusların okulları gerekmez.’

Qatı qatı maylı degil çiber aşawır.

‘Katı katı yağsız güzel yenir’

Yapasın gene de özine yap degil. (Dm. 6-289)

‘Yaparsın gene de kendine yapma’

Bağçasaraydakiler boyle laf ete degil (Dm. 12- 548)

‘Bahçesaraydakiler böyle laf etmez’

4.2.2.2 –(l)ncl Eki

Rusçada gün ve ay belirtilen tarihlerde ayın hangi güne ait olduğunun belirtilmesi için sayılardan sonra –(l)ncl eki yerine kullanılan “oe” [oye] eki getirilir. Bir başka deyişle tarih gösterimi “*trinadtsatoye fevralya*” yani “*on üçüncü şubat*” biçimindedir.

Bu kullanım Türkiye Türkçesinde bir sürenin belirli bir gününü belirtirken kullanılan yapıda karşımıza çıkar “*Karantinanın beşinci günü de bitti, ödevi ikinci günde getirin.*”

Kırım Tatarcasında ay ve onu belirten günler de Rusçadaki kullanıma uygun olarak gelişmiştir. Tarih belirtirken kurulan sıfat tamlamalarında meydana gelen bu değişiklik Rusçanın yoğun etkisi sonucunda gerçekleşen bir gramer yapısı kopyalamasıdır.

1944'üncü senede sürgün sebepten halkımız urf adetlerini ve ananelerini unutmağa başladı. (Dm. 3- 144)

‘1944’üncü senedeki sürgün sebebiyle halkımız örf adetlerini ve ananelerini unutmaya başladı.’

Burıya on üçüncü qasım keltiy edix. (Dm. 4-192)

‘Buraya on üç kasımda geliyorduk’

“On birinci iyul keltiy edix.” (Dm. 3-168)

‘On bir haziranda geliyorduk.’

2006'inci senede men mektepke okumağa kirdim. (Dm. 3- 147)

‘2006 yılında mektepte okumaya başladım.’

Soñrakinci senede Qırımtatar milli kureş fediratsiyasının bir qısımı oldum". (Dm. 11-482)

'Sonraki sene Kırım Tatar milli güreş federasyonunda yer aldım.'

"*Soñrakinci*" sözcüğünde bulunan ekler incelendiğinde "sonra + ki +(i)nci" biçiminde +ki (yapım eki) ve üstüne eklenmiş +(i)ncl eki görülür.

4.2.2.3 Çokluk İşaretleme

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Kırım Tatarcasında da sayı sıfatlarından sonra gelen ad çokluk eki almaz. Bu diğer Türk dillerinin de koruduğu bir ardıl özelliktir. Rusçanın çoğul yapma biçimlerine kısaca değinirsek örnekler üzerinden yapılacak anlatım ve Kırım Tatarcasındaki bu kopyalama daha iyi anlaşılacaktır.

Rusçada herhangi bir sözcüğü çoğul yapmak için sadece belirli ekler kullanılmaz, bunun yerine sözcükte yer alan sesler değiştirilerek çoğulluk sağlanır, Rusça kendi morfolojik kuralların yanı sıra ait olduğu dil ailesinin gramer özelliklerine bağlı kalarak semantik, söz dizimsel ve çeşitli son ekleri kullanarak çokluk anlamı bakımından sözcük yapımı özelliklerini de içinde bulundurur (Şakar, 2022: 150). Tekil olan bir adın ya da eylemin sonunda bulunan seslerde meydana gelen ses değişiklikleri ile de çoğul anlam kazandırılır. "*Den' (gün) > pyat' dneý (beş günler), Noch' (gece) > dve nochi (iki geceler), Les (orman) > vosem' lesov (sekiz ormanlar)*"

Bu değişikliklerde gramatikal cinsiyete göre sözcüğe farklı sesler kazandırılır. Sözcüğün ötümsüz ya da ötümlü sesle bitmesi de ses değişimlerinde sona gelecek olan sesi etkiler, bunun dışında belirli seslerle biten sözcüklerin çoğul biçimleri de farklılık gösterir.

("Dersimiz Rusça", t.y., par. 3-20)²⁰

Rusça çokluk yapılarının aksine Türk dillerinde sayı sıfatları bulunan sözcük öbeklerinde çokluk eki kullanılmaz (Akay, 2019: 266). Ancak Kırım Tatarlarının gündelik konuşma dilinde dikkat çeken kopyalanmış kullanımlardan biri sayı

²⁰ <https://dersimizrusca.blogspot.com/p/3.html>

sıfatlarından sonra kullanılan adlara çokluk eklerinin getirilmesidir. Hint Avrupa ve özellikle Slav dillerine ait bir kullanım olan sayılarla birlikte kullanılan adlara çokluk eki getirilmesi Kırım Tatarcasında, hiçbir dönemde rastlanılmayan bir özelliktir, ancak günümüzde yapılan derlemelerde bu kullanım göze çarpar. Rusçanın yoğun etkisiyle ortaya çıkan bu kullanım, Kırım Tatarcasına ait sayılar ve adlarla kurulan öbeklerde karşımıza çıkar, alıntı bir sözcük ya da ek kullanılmadan Kırım Tatarcasına ait öğelerle kurulan yapılara Rusçaya ait bir kullanım yerleşmiştir.

äki 'neklâri olğan 'ayvancılıq yapar. (Dm. 2-72)

'İki ineği olan hayvancılık yapar.'

äki mışıqlarım var benim de doyırdu(ğ)m, avurda kalıklar ama üvde girmezirler.

(Dm. 16-274)

'İki kedilerim var benim de beslediğim, bahçede kalırlar ama eve girmez.'

Muyniña on äki gerdenler tutılmıştı. (Dm. 2-130)

'Boynuna on iki gerdan asılmıştı.'

Bi' barnık küktan bi' barnık yarınıdan äki barnıkla(r)ı gobardıñ. (Dm. 6-286-287)

'Bir parmak kökünden bir parmak yarısından, iki parmağımı kopardım'

Şimdiki zamanımızda söz kesim, nişan, duaları çoq insanlar yapalar. (Dm. 7- 340)

'Şimdiki zamanımızda söz kesim, nişan, duaları çok insan yaparlar.'

4.2.2.4 Kişi Eki

Kırım Tatarcasında olduğu gibi "mi" soru edatıyla kurulan soru cümleleri Rusçada bulunmaz, soru anlamı vurgu ile sağlanır, "ne" ve "kim" sorularını sormak için kullanılan işaret zamirleri "kto", "eto" ise herhangi bir ek almaz, bir başka ifadeyle Kırım Tatarca soru cümlelerinde "kim" ve "ne" soru zamirleri ve 'mi' soru edatı, kişi çekimlerine göre ek alarak kullanılır. *Kelecek misiñiz?* 'Gelecek misiniz?', *körmemiş miyim?* 'Görmemiş miyim?' *Alar kimlär?* 'Onlar kimler?', *Bize näyi keltürir?* 'Bize neyi getirir?'

Ancak günümüzde soru edatı içeren soru cümlelerinde edatın herhangi bir ek almasına izin verilmeyen cümle yapıları oluşturulur, edatın alması gereken ek bir önceki sözcüğün üstüne gelerek Kırım Tatarcasının gramerine uygun olmayan bir eklenme biçimi ortaya çıkarır. “Sen buyqarsın mı?”, “Üyñimize keltirsiñiz mi?”, “Burılardan iltifad altısıñız mı?”

Bu örneklerin dışında derlemelerde zamirlerle ilgili dikkat çeken bir başka kullanım da “ne” ve “kim” soru zamirleridir. Kırım Tatarcasında soru zamirleri adların yerine soru yoluyla geçen sözcüklerdir, insan dışı bir varlığı belirtmek için “ni”, insanları belirtmek içinse “kim” soru zamiri kullanılmalıdır “Üyleriñize kim bardı, Xatip ni äytür?” Ancak Rusçada insanları ve hayvanları belirtmek için “кто” (kim), cansız varlıkları ve bitkileri belirtmek için ise ise “это” (ne) soru zamirleri kullanılır (Güneş & Akyar, 2021:96-99). Bu nedenle kto soru zamiri canlı bir varlığın tekil ve çoğul adlarının ya da topluluk halinin belirtildiği adların yerine kullanılır.

Kto sidit naprotiv? ‘Karşıda oturan kim?’

Kto pridet k nam segodnya vecherom? ‘Bu gece bize kimler gelecek?’

Kto tvoya natsiya? ‘Milletin kim?’

Ruşçanın yaygın kullanımında bir kimsenin hangi millete ait olduğu sorulurken *kakoy* (hangi) sözcüğü kullanılır. Örn: *iz kakoy ty natsional'nosti?* ‘Hangi millettensin?’ Ancak canlı ve cansız ayrımına uygun olarak kim zamiriyle oluşturulan cümleler de doğru kabul edilir.

Ruşçanın kim ve ne soru zamirlerinin kullanımında canlı ve cansız ayrımının Kırım Tatarcasına kopyalanmasıyla birlikte, tekil ve çoğul insanların yerine kullanılan kim soru zamiri, insanların ya da hayvanların topluluk adlarının da belirtildiği durumlarda kullanılmaya başlanmıştır.

Siziñ xalıqıñız kim? (Dm. 9- 457)

'Sizin milletiniz ne?'

Xayvanları kim? Çoqu sıır. (Dm. 2-93)

'Hayvanları ne? Çoğu sığır.'

Bu kullanıma Türkiye Türkçesinin Anadolu ağızlarında ve bazı Türk dillerinde de rastlanır. Bu noktada Kırım Tatarcasında görülen bu durumun Rusça etkisiyle gerçekleştiği kesin olarak söylenememekle birlikte Rusçanın etkisi de göz ardı edilemez.

4.2.3 Sentaktik Kopyalar

4.2.3.1 Öge Dizilimi

Türk dillerinde vurgunun artırılması için bir ögenin yükleme yaklaştırılmadığı durumda standart cümle dizilişi özne- tümleç/nesne -yüklem biçimindedir ve tüm ögeleri içeren cümlede yükleme yakın olan öge en yeni bilginin taşıyıcısıdır (Demir & Yılmaz, 2012: 246).

Sola dallanan cümle sentaksına göre Türk dillerinde sözdizimi açısından yönetilen öge yöneten ögenin solunda yer alır (2018:42). Dolayısıyla temel cümle yan cümleden sonra gelir, yani yan cümle yönetilen konumuyla yöneten konumundaki temel cümlenin solunda yer alır.

Türk dillerinde vurgulu söyleyiş ve edimsellik dışında standart sözdizimi olan ÖNY yapısı gözlenir. Ancak farklı bir sözdizimine sahip bir dille ilişki içerisinde olan bir Türk dilinin sözdiziminde farklılıklar bulunabilir. Türk dillerinde günlük konuşma dilinde farklı sözdizimleri kullanılmakla birlikte dilin kendi içerisindeki bu tür farklılaşmalar bir yabancı dil etkisinin göz önünde bulundurulmasını engellemez aksine benzer ögelerin dil ilişkisindeki etkiyi kolaylaştırdığı görülür (2018: 103).

Rusçada yüklem genellikle cümle başında bulunur ve cümlede bulunan diğer öğeleri etkileyen temel öge konumundadır. Kırım Tatarcasında olduğu gibi kişilere göre çekimlenen yüklem yöneten ögedir ancak yönetilen öğelerin solunda yer alır, bir başka deyişle Rusçada yönetilen öge yöneten ögeden sonra gelir. Kırım Tatarcasında özne- tümleç/nesne- yüklem diziliminden farklı öge sıralamasına sahip cümleler bulunması Rusçanın sözdiziminden etkilendiğini gösterir.

Üvde var içber qızlar var yaxın o(ğ)ullar var oynaşuk sabyiler. (Dm.1- 55)

‘Evde var güzel kızlar, yakışıklı oğlanlar var, oynaşık çocuklar.’

Çoqusı orta ve yüksek tasil köre til aqqında. (Dm.2-89)

‘Çoğu orta ve yüksek tahsil görür dil hakkında.’

Cümlesinde öbek yapının yüklemden sonra yer aldığı görülür. Rusçada benzer öbek yapısıyla kurulan “*my govorili s tvoim uchitelem o tebe*” ‘konuştuk öğretmeninle senin hakkında’ cümlesi incelendiğinde yüklem cümlenin başında yer alırken cümlenin diğer öğeleri yüklem sağında sıralanmıştır. Bir başka deyişle yönetilen konumundaki öbek yönetenin sağında yer alır. Kırım Tatarcasında aynı öbek yapının kullanıldığı cümlelerin Rusçadaki bu dizilime uygun olarak kurulduğu görülür.

Sözdiziminde Rusça etkisinin tespit edildiği bazı diğer örnekler şunlardır:

Anda kiyilmez ama belärtir kimliğini. (Dm. 4-217) ‘Şimdi giyilmez ama belirtir kimliğini.’

Çox önemlidir bizde tuylar, viremyası bardır onı. (Dm. 4- 226)

‘Çok önemlidir bizde düşünler, zamanı vardır onun.’

Men bälürim sen añlarıñ beni.

‘Ben biliyorum, sen beni anlıyorsun.’ (Dm. 1-40)

Ben ayturım siz anıñlen istesiñiz küreşin. (Dm. 4- 248)

'Ben söyleyeceğim, siz onunla görüşmek istiyorsunuz.'

Aşağıdaki cümlelerde için edatıyla oluşturulan edat öbekleri cümle sonunda yer almaktadır. Edatlar cümlede adlar, tamlamalar ve öbeklerden sonra gelerek onların diğer ögelerle sentaktik ve semantik ilişkilerini gösteren ögelerdir (Demir & Yılmaz: 2012: 237). Cümlede yönetilen öge olarak yöneten ögeden önce yer almalıdır. Ancak Rusçada yöneten-yönetilen yapısına uygun olarak tüm yönetilen ögeler gibi edat öbeği de cümlenin sonunda yer alır "*ya schastliv, chto leto zdes*" cümlesinin Türkçe çevirisi "yaz geldiği için mutluyum" biçimindedir ancak birebir çeviri "mutluyum yaz geldiği için" şeklindedir, cümlenin yüklemi diğer ögelerden önce yer alır. Yani cümle ögeleri yöneten- yönetilen yapısına göre konumlanmıştır.

Ya prishel za toboy"cümlesinde de aynı sözdizimini görürüz, Türkçe karşılığı '*ben senin için geldim*' olan cümlenin birebir çevirisi, '*ben geldim*' *ya prishel* '*senin için*' *za toboy* biçimindedir ve yöneten yönetilenin solunda yer almaktadır. Dolayısıyla Kırım Tatarcasında yönetilen konumundaki edat öbeklerinin cümle başında yer alması Rusça sözdiziminin etkisidir.

"Törümüz boştur er vaqıt sizin için" (Dm. 1-55)

'Evimizin baş köşesi boştur her vakit sizin için.'

zaçotlärñi kireler ocalıq için. (Dm. 2-81)

'Sınavlara girerler hocalık için.'

Mesela söz kesim, nişan, qına, qonma gece kızlar için ve tıraş gece oğlanlar için. (Dm.7-350)

'Mesela söz kesim, nişan, kına, konma gecesi kızlar için ve tıraş gecesi oğlanlar için'

Günlük hayatta Rusçayla yoğun bir iletişimde olan Kırım Tatarcası konuşucularının ad tamlamaları oluştururken Kırım Tatarcası tamlama kuralına zıt düşen kalıplar kullandıkları görülür, Rusça gramer kurallarından etkilenilerek ortaya çıkan durumlarda genellikle tamlayan ya da tamlanan ekinin sözcükte kullanılmaması, zıt kullanılması ve tamlama dizimine uyulmaması dikkat çekicidir. Kırım Tatarcasında ad tamlamaları, Türk Dillerindeki öbek dizimine uygun olarak tamlayan ve ardından gelen tamlanan ile oluşturulur. Belirtili ad tamlamalarında tamlayan ilgi durum eki *-n/n*, tamlanan ise belirtme durum ekini *-n/* alır. Belirtisiz ad tamlamalarında ise tamlayan yalın durumda iken tamlanan belirtme durum ekini alır.

Rusçada ise genellikle tamlanan görevindeki öge tamlanan görevindeki sözcükten önce geldiği Melvold'un belirtildiği gibi Rusça gramer kitaplarında genel bir kural olarak yer alır ancak bu kuralın tersi bir tamlama öbeği oluşturulabilir (1989: 266). Çünkü Rusçada sözcüklerin yerlerini değiştirmek sıklıkla anlam bozulmasına yol açmaz, bunun nedeni ise sözcüklerin öbeklerde üstlendikleri görevleri belirten bir ek almamalarıdır. Sözcükler cümle içinde, ana kurallara sadık kalmak koşuluyla, bağımsız olarak konumlanabilir. Bununla birlikte Rusçada tamlama kurulurken tamlayan olarak çekimlenen ad başta gelir (Mutlu, 2011:301-312). “*Neskol'ko Lyudey*” [kapı evin] ‘evin kapısı’, Kırım Tatarcasında ise başta Tamlayan ardından gelen tamlanan düzeni vardır “*üyniñ äşikñi*” ‘evin eşiği/kapısı’.

Aşağıdaki örneklerde Rusça tamlamalardaki tamlayan ve tamlanan dizilimi vardır.

Yäşävikleri çoq yaman äbimläriñ ‘Ninemlerin yaşadıkları çok kötü’ cümlesinde tamlanan (*yäşävikleri*) ve tamlayan (*äbimläriñ*) cümle sıralamasındaki yerleri bakımından Rusça tamlama düzenine uygun olarak kullanılmıştır.

Aşavıq²¹ iñ çoq aşamlıq makaron (Dm. 1- 55)

'En çok yediğim yemek makarna'

Yäşävikleri çoq yaman äbimläriñ (Dm. 1-49)

'Ninemlerin yaşadıkları çok kötü'

4.2.3.2 dA Bağlacıyla Kurulan Belirteç Yan Cümleleri

Türkçe tipi bağımlı cümle kurma araçlarından biri olan zarffiil ekini almış bir eylem ve ona bağlı yardımcı öğelerden oluşan sözcük grupları belirteç yan cümlelerini oluşturur. Sözcüğe zarf görevi yükleyen eklerle kurulan zarffiil grupları cümlede zarf işleviyle kullanılan bağımlı cümlelerdir (Demir & Yılmaz, 2012: 242). Dolayısıyla yüklem zaman, yön, amaç ve neden durumlarını belirtir.

Kırım Tatarcasında dA bağlacı sözcükler, sözcük grupları ve cümleler arasında karşılaştırma anlamıyla ilişki kurar. Belirteç yan cümleleri ise -ArAk, -p, -mAy, -GAnnAn gibi zarffiil ekleri kullanılarak oluşturulur (Yüksel, 2012: 862-863).

Kırım Tatarcasında dA bağlacının cümlede amaç ve neden anlamlarını karşılayan belirteç yan cümleleri oluşturduğu görülmüştür.

Bunlarnı ogren kelinken kimerde musafir kele de yapasın (Dm. 6- 289)

'Bunları öğren gelirken bazen misafir geldiği zaman (geldiğinde) yaparsın.'

Cümlesinde dA bağlacı -GandA, -qanda/ -kende anlamları yerine kullanılmıştır. Örnekte belirteç yan cümlesi, temel cümle içindeki sözdizimsel konumu bakımından Türk dillerine uygun olarak biçimlenmiştir. Kırım Tatarcasında sözcükleri ve cümleleri bağlama işlevi olan bir bağlacın anlam ve işlev bakımından zarffiiller yerine kullanılmasında Rusçanın doğrudan bir etkisi olduğunu söylemek oldukça güçtür ancak tamamen yok sayılamaz.

²¹Kırım Tatarca addan ad yapım eki -vıq/-vik, -vuq/-vük

Kırım Tatarcasında *dA* bağlacının şartlı birleşik cümlelerde koşul anlamında kullanıldığı benzer durumlar arkaik bir özellik olarak karşımıza çıkabilir “*kelgen seveim*” ‘gelsen severim’ cümlesini “*kel de seveim*” (gel de seveyim) biçiminde görebiliriz. Ancak burada Türk dillerinin sentaktik tipolojisine uygun bir dizilim vardır. Her iki cümlenin de belirttiği anlam birbirine paraleldir, *-gAn* şart ekinin kullanıldığı ilk cümlede *sev-* eylemi *gel-* eyleminin gerçekleşme ihtimaline bağlıdır. *dA* bağlacıyla kurulan ikinci cümlede de *sev-* eylemi *gel-* eyleminin gerçekleşme durumuna bağlıdır. Birbiri yerine kullanılan öğelerin cümlede işaret ettiği anlam aynıdır, burada işlev olarak bir sapma vardır.

Kardeşe akrabaya para saçır da kızı bıraksın (Dm. 4- 235) ‘Kızı bıraksın diye kardeşe akrabaya para dağıtır’ cümlesinde ise *dA* bağlacı “*dep*” (diye) edatı yerine kullanılmıştır. Aynı cümleyi Türkiye Türkçesine “kızı bırakması için (amacıyla) kardeşe akrabaya para dağıtır” şeklinde çevirebiliriz. Bu kullanımın benzerini Türk dillerinde “*ki*” bağlacının kullanımında görebiliriz “*söylesin ki gidebilelim*” cümlesinde *git-* eylemi *söyle-* eyleminin gerçekleşmesine bağlıdır. Hatta “*kardeşe akrabaya para saçır da kızı bıraksın*” cümlesindeki bağlacı kullanarak da amaç işlevli bir yapı elde edebiliriz. “Kardeşe akrabaya para saçır ki kızı bıraksın” ancak her iki örnekte de Arapçadan kopyalanmış *ki* bağlacının belirteç işlevinde kullanıldığı görülür. Yabancı dillerden Türk dillerine kopyalanmış bağlaçlar belirteç işlevli bir yapı oluşturabilir (Aydemir, 2020: 67). Kırım Tatarcasında ise kendi söz varlığına ait bir bağlaç belirteç işlevinde kullanılmıştır. *dA* bağlacıyla kurulan “*kardeşe akrabaya para saçır da kızı bıraksın*” belirteç yan cümlesinde yöneten yönetilen yapısı Rusça dizilime göre şekillenmiştir, yani yönetilen yönetenden sonra gelmiştir.

Bunlarnı ogren kelinken kimerde musafir kele de yapasın. (Dm. 6- 289)

‘Bunları öğren gelirken bazen misafir geldiği zaman yaparsın’

Örneğinde *dA* bağlacı Rusça zarffil eki *-e*’nin de yardımıyla zaman anlamını ifade eden *-qanda*, *-kende* zarffili yerine kullanılarak bitimli bir eylemi yine bitimli bir eyleme zaman ilişkisiyle bağlamıştır.

Kardeşe akrabaya para saçıır da kızı bıraksın. (Dm. 4- 235)

'Kızı bırakması için kardeşe akrabaya para dağıtır.' Cümlesinde dA bağlacı temel cümleyle nedensellik ilişkisi kurarak bitimli bir eylemi yine bitimli eyleme bağlayan *dep* belirteci yerine kullanılmıştır.

Köyçükleriniñ qonuşmaları kimerde farqlana da körüle bile. (Dm.12- 468)

'Köylerinin konuşmaları bazen farklılaştığında anlaşılabilir'. Örneğinde dA bağlacı zaman anlamını ifade eden *-qanda, -kende* zarfiili yerine kullanılmıştır.

Kırım Tatarcasında Rusçadan direkt kopyalanan zarfiil ekleri de bulunmaktadır. Eylemi durum yönünden belirten zarflar yapan *-araq/ -erek, -p* zarfiil eklerinin yerine kullanılan *-A* zarfiil eki Rusça bitmemiş eylemle zarfiil yapma yollarından biridir. Rusçada bitmemiş bir eyleme zarfiil görevi yüklerken eylem üçüncü çoğul kişi ekiyle çekimlenir ve eylemin sonunda bulunan *-yut, -ut, -yat, -at* ekleri atılarak yerine *-ya, -a* ekleri getirilir.

Kırım Tatarcasında eylemin durum bakımından nitelenmesi gereken cümlelerde zarfiil görevi yüklenecek ögeye *-A* eki getirilir, Rusçada sadece *-a* biçiminde bulunan ek Kırım Tatarcasında ekleneceği sözcüğe göre önlük artık uyumuna girerek *-A* biçimini alır.

Bir täräftän sır i petuşkanlar sıkıcı ow-a kuy. (Dm. 6-286)

'Bir taraftan peynir ve maydonozları sıkıca ovup koy'

Sonasında içni depir çoq maylan qızar-a bıraç. (Dm. 6-288)

'Sonrasında içini koy, çok yağla kızartıp bırak.'

Yaşlar köşkünü savaşacaqmıs dep-e silah olmağan halde ukrayna askerlerke ğıda ve urba yardımını yaptı. (Dm. 1-48)

'Yaşlılar köşkünü(?) savaşacakmış diyerek silah olmadığı halde Ukrayna askerine gıda ve giysi yardımı yaptı.'

4.2.3.3 Özne Yüklem Uyumu

Kırım Tatarcasında, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi bir özne ve yüklem uyumu vardır, tekil kişi olan öznenin yüklemi de tekil, çoğul kişi olan öznenin yüklemi de çoğul olur. Bunun yanı sıra, insan dışı bir varlık özne ise, tekil veya çoğul olduğuna bakılmaksızın yüklem daima tekildir. Rusçadaki özne ve yüklem uyumuna bakıldığında, insan ve insan dışı ayrımı yapılmaksızın tekil öznenin yüklemine daima tekil, çoğul öznenin yüklemine ise daima çoğul olduğu görülür.

Rus. *koshka prishla domoy* 'Kedi eve geldi'

Rus. *koshki prishli domoy* 'kediler eve geldiler'

K.Tat. *Kartoplar kuydım kazanga, kaynasa da ezilmey.* (Zsuzka Kakuk, 48-229)
'Patatesler koydum kazana, kaynasa da ezilmez.'

Yukarıda, Zsuzsa Kakuk'un, I. Kunos'un derlemesinden hareketle yayınlanan *Kırım Tatar Şarkıları* adlı eserinden alınan cümlede cansız bir varlık olan öznenin çoğul olmasına rağmen, yüklem tekil olması 1990 öncesi Kırım Tatarcasında özne yüklem uyumunun korunduğunu gösterir. Ancak günümüzde yapılan derlemelerden elde edilen verilere göre, canlı ya da cansız ayrımı yapılmaksızın çoğul olan öznenin yüklemine de çoğul olduğu gözlenmiştir.

Benim rayunumdın çoq üvler küllendiler. (Dm. 1-43)

'Benim mahallemden birçok evler yandılar (kül oldular)'

Niçikliy yemiklenir süs kibik hemdı, yemikler top edilirler çarşufa koyılırlar. (Dm. 10-445)

'Nasıl yemişlenir 'meyvelenir', süs gibi hem de, yemişler toplanıp çarşafa koyulurlar.'

Bäyräqlarımız än möhämdirler. (Dm. 9-423)

'Bayraklarımız en önemlidirler.'

Isıçak çaylar kældiler, dökün hemın. (Dm. 2-116)

'Sıcacık çaylar geldiler, dökün (koyun) hemen'

4.2.3.4 Durum Eklerinde Görev Değişimi

Durum ekleri ad ya da ad soylu sözcüklerin cümledeki diğer sözcüklerle arasındaki anlam ilişkisinin ifadesini sağlar. İlgili durum eki adları adlara, diğer durum ekleri adları eylemlere bağlayan ögelerdir. Bu nedenle ilgili durum eki dışında adın alacağı durum eki bağlı olduğu eylemle ilgilidir (Demir & Yılmaz, 2012: 210). Eylemlerin ihtiyaç duydukları ögelerin alacağı ekler istemlerine bağlıdır. İstem, eylemler başta olmak üzere kimi bağımsız morfemlerin zorunlu ve seçimli tamamlayıcılardan belirli sayı ve türde gerek duyduğu kapasitedir (Doğan, 2016: 252).

Üye (argument) yapısal mantıkta bir yüklemcilerin yarattığı bir işlevsel ve yapısal boşluğu belirtir. Üyeler yüklemcilerin yarattığı boşluğa belirli bir dizilişle yerleşir, yüklemcilerin açtığı boş yapısal pozisyonlar sözdizimsel istemlere karşılık gelir (Özkan, 2017: 80).

Bir başka deyişle cümleyi oluşturan unsurlar arasındaki ilişki istemle şekillenir. Örneğin geçişli bir eylemle kurulan cümlede yüklemcinin ihtiyacı olan nesnenin bağımlı morfemleri bu bağlamda bir araya gelir. "*Leyla çiçeği öğretmenine verdi*" cümlesinde çiçek nesnesinin belirtme durum eki alması ver- eyleminin istemine bağlı olarak gerçekleşir.

Kırım Tatarcasında da cümle ya da öbek yapıları oluşturulurken temel (ana) unsurların istemleri doğrultusunda belirli morfemler yardımcı (tamamlayıcı) unsurlara gelir.

Cümlede yer alan diğer unsurlarla (eylemler, edatlar) ilişki içerisinde olan adlar, bu ilişkiyi kurabilmek için ad durum eklerini alırlar. Ad durum ekleri cümlenin ana örgüsünü kuran bir gramer kategorisidir (Yüksel, 2012: 845).

Rusçada adın durumlarını ifade etmek için her zaman belirli ekler kullanılmaz, ad durumlarında sözcüğün nitelikleri önemli bir değişkendir. Ad durumları belirtilirken;

I. Adın canlı ya da cansız varlıkları karşılaması

II. Adın dişil ya da eril oluşu

III. Adın ünlü ya da ünsüzle bitmesi

IV. Cümlede eylemin belirttiği zamanın bitmişliği ya da bitmemişliği

V. Cümlelerin edatlı oluşu

gibi değişkenler durum ifadelerinde etkilidir. Bu değişkenler doğrultusunda adlar durum belirtirken yalın halde kalabilir, kökünde değişim gösterebilir ya da çeşitli sontakılar alabilirler.

Akuzatif durumda eylem bitmemiş bir zamanı ifade ediyorsa adın canlı ya da cansız olduğuna bakılmaksızın genellikle *-a* eki getirilir “*privedi svoeyego brat-a*” ‘Erkek kardeşini getir’, “*pokormi kot-a*” ‘Kediyi besle’.

Tüm durum eklerinde olduğu gibi datif ekinin kullanımında da aynı ölçütler geçerlidir, bununla birlikte birçok zaman kipinin kullanımında adların son sesleri “*-l, -A, -U*” biçimine değişir “*tsvetok ‘çiçek’ k tsvetku ‘çiçeğe’, uchitel’ ‘öğretmen’ uchitelyu ‘öğretmene’*”.

Kırım Tatarcasında durum eklerinin kullanımlarında farklılıklara rastlanır. Genellikle belirtme durum eki diğer durum ekleriyle görev değişikliğinde bulunur. Durum eklerinde meydana gelen bu görev değişikliğinin Rusça etkisiyle gerçekleşmesi ihtimali oldukça yüksektir.

Cümlede eylemin gösterdiği oluşun yönünün belirtildiği durumlarda yönelme durum eki olan *-ğa/ga, -qa/-ke* yerine ada belirtili nesne işlevi kazandıran *-nl* belirtme durum ekinin tercih edildiği gözlenmiştir. Aynı şekilde eylemin gösterdiği oluştan etkilenen ad ögesi olan nesne görevini üstlenecek ada da yönelme

durumu ekleri getirilir. Bu durumda yönelme ve belirtme durumu ekleri birbirleri yerine kullanılır.

Büyük adamları ürmek etmek ‘büyük adamlara hürmet etmek’ cümlesinde hürmet et- (saygı göster-) eylemi “neye” sorusuna cevap verecek bir dolaylı tümlece ihtiyaç duyar. Bu nedenle cümle “büyük adamlara ürmek etmek” biçiminde olmalıdır.

Aynı eylem Rusçada “*otdat' dan' uvazheniya uchitelyu*” ‘Öğretmene saygı göster’ biçiminde kullanılır, *uchitel* (öğretmen) adı *uchitelyu* biçimini alarak yönelme durumunu üstlenmiştir.

Ancak adın sonunda bulunan *-(y)u* yönelme durumu eki Kırım Tatarcasında belirtme durumu eki olan *-nl* ile benzer seslere sahiptir.

Bu nedenle Kırım Tatarcasında geçişsiz eylemlerle kurulan cümlelerde eylemin yönünü belirtmek için yönelme durumu eki yerine *-nl* belirtme durumu eki tercih edilir.

Konsentlerde iştirak etmeğe sevedim. (Dm. 3-173) ‘Konsentlere iştirak etmeyi seviyordum.’ cümlesinde *iştirak etmek* cümledeki belirtili nesnesi konumundayken “-nl” belirtme durumu eki yerine “-e” yönelme durumu ekini almıştır.

Biz kendilerini gerek olanını dutarıq. (Dm. 11-523) ‘Biz kendilerine gerek olanını (gerekeni) tutarız.’ cümlesinde kendi zamirine yönelme durumu eki yerine belirtme durumu eki getirilmiştir.

zaçotlärñi kireler ocalıq için. (Dm. 2-81) ‘Sınavlara giriyorlar hocalık için.’ cümlesinde *kir-* eylemi yönünü ya da amacını belirten ve “neye” sorusuna cevap veren bir tümlece ihtiyaç duyar, zaçotlar ‘sınavlar’ adı *-A* yönelme durumu ekini alması gerekirken *-nl* belirtme durumu ekini almıştır.

Bizni Qırım Tatar tiline hãm edebiyatına ogrettiler. ‘Bize Kırım Tatar dilini hem edebiyatını öğrettiler.’ cümlesinde cümledeki belirtili nesnesi olması gereken

“Qırım Tatar tili ve edebiyatı” adları yönelme durumu eki alırken cümlelerin dolaylı tümleci olması gereken “biz” zamiri belirtme durumu eki almıştır.

Daha önce belirttiğimiz gibi Rusçada ad durumu ifade edilirken belirleyici olan ölçütler geçerli olmakla birlikte bulunma durumunda adın canlı cansız ya da dişil eril olmasına bakılmaksızın genellikle adlar “-e” biçiminde sonlanır.

“uchitel ‘öğretmen’ v uchitele ‘öğretmende’, shkola ‘okul’ v shkole ‘okulda’, derevo ‘ağaç’ v dereve ‘ağaçta’”

Kırım Tatarcasında eylemin gösterdiği oluşun yerini bildiren -DA ekinin yerine yönelme durumu ekleri -ğa/ga, -qa/-ke kullanıldığı tespit edilmiştir.

Orta yolaq şivesinge Qırım dağ ve dağ aldı rayonlarından çıqmalar laf eteler. (Dm. 12-546)

‘Kırım dağ ve dağ altı mahallelerinden çıkanlar orta yolak şivesinde laf eder.’
Cümlesinde cümlede eylemin yönünü belirten “orta yolaq şivesi” ad öbeği bulunma durum eki -DA alması gerekirken -ge yönelme durum ekini almıştır.

On yaşlarım digin isholda koyvartmadılar, üve otırdıq. (Dm. 4-207)

‘On yaşıma değin okula göndermediler, evde oturduk.’
Cümlesinde koyvartmadılar yüklemının yönünü belirtmesi gereken “ishol” adı -DA bulunma durumu eki almıştır.

Mikderni avzın lăzetni küre sen kuyur. (Dm. 6-285) ‘Miktarını ağzının lezzetine göre sen koy’

Cümlesinde “lăzetni küre” ‘lezzetine göre’ öbeğinde yönelme durum eki yerine belirtme durum eki kullanıldığı görülür.

Konsentlerde iştirak etmeğe sevedim. (Dm. 3-173)

‘Konsentlere iştirak etmeyi seviyordum.’
Cümlesinde ise yan cümlelerin yüklemi olan *iştirak et-* eyleminin geçtiği yeri belirten *konsent* adı -DA bulunma durumu ekini almıştır. Örneklerde görüldüğü

gibi Kırım Tatarcasında bulunma durumu eki ve yönelme durumu eki birbirleri yerine kullanılır.

Yukarıda belirttiğimiz gibi durum ekleri hem sentaktik hem semantik görev üstlenir. Akuzatif eki eklendiği ada cümlelerin belirtili nesnesi olma görevini yükler, ablatif eki ise eklendiği ada cümlede dolaylı tümleç olma görevini yüklemenin yanı sıra adın türünü de değiştirerek zarf olarak kullanılmasını sağlayabilir “*sabah-tan geldi*” (Demir & Yılmaz, 2012: 211).

Kırım Tatarcasında Rusçanın etkisiyle gerçekleşen datif ekinin akuzatif eki yerine, lokatif ekinin datif eki yerine ve ablatif ekinin akuzatif eki yerine kullanılması durumu için Johanson, doğrudan eylem tarafından yönlendirilmeyen durum eklerinden vazgeçişin kolaylıkla gerçekleşebileceğini belirtir (2018: 96). Bu nedenle Kırım Tatarcasında birbirinin görevini üstlenen durum eklerine sıklıkla rastlarız. Bunun yanı sıra bazı eylemlerle oluşturulan cümlelerde bir durum ekinin kullanımından tamamen vazgeçildiği de görülür

Üvden üv salıñırdıq ‘Evden eve salınırdık/giderdik’ cümlesinde yönelme durumu eki alması gereken ikinci “üv” adının herhangi bir ek almadığı görülür.

Birisi ukümetni nefret edey. ‘Birisi hükümet(ten) nefret eder.’ cümlesinde nefret et- eylemi “neyden” sorusuna cevap verecek bir dolaylı tümlece ihtiyaç duyar, bu nedenle hükümet adı ayrılma durumu eki olarak cümlelerin dolaylı tümleci olma görevini üstlenmelidir. Ancak cümlede hükümet adına belirtme durumu eki getirilmiş ve belirtme durumu ekine ayrılma durumu ekinin görevi verilmiştir.

Tatarlar bin dokuz yuz kırk dört cılında Sovyet Stalin ükümeti tarafını Faşistlerge qoltuttı. (Dm. 8- 399)

‘Tatarlar bin dokuz yüz kırk dört yılında Sovyet Stalin hükümeti tarafından faşistlere yakalattı.’

Cümlesinde taraf adı ayrılma durumu eki olarak cümlelerin dolaylı tümleç içeren öbeğini oluşturmalıydı, ancak ayrılma durumu eki yerine belirtme durumu eki

kullanılmıştır. Örneklerde görüldüğü gibi Kırım Tatarcasında belirtme durumu eki ayrılma durumu ekinin görevini üstlenmiştir.

Kırım Tatarcasında eylemin işaret ettiği oluşun uzaklaştığı, çıktığı, başladığı noktayı göstermek, sebep ve miktar belirtmek gibi işlevleri olan ablatif eki ile eylemin gösterdiği oluşun geçtiği yeri bildiren lokatif ekinin birbiri yerine kullanıldığı tespit edilmiştir.

Çünkü Rusçadan başka til qabul etmegen sovet devrinden doğdum ve östüm ne yazıq ki. (Dm. 1-25)

'Çünkü Rusçadan başka dil kabul etmeyen Sovyet devrinde doğdum ve büyüdüm ne yazık ki.'

"Sovyet devrinden doğdum" cümlesinde doğ- eyleminin gerçekleştiği yerin bilgisine ihtiyaç duyulur. Yüklem bu bilgiye bulunma durum eki getirilmiş bir ad yardımıyla ulaşır. Ancak örnekte ayrılma durumu eki bulunma durumu ekinin görevini üstlenmiştir.

Durum ekleri zaman zaman birbirleri yerine kullanılabilir. Bu dilin doğal seyrine uygun bir durumdur ve herhangi bir dilin etkisi olmasa da gerçekleşebilir, bu durum hâl ekleri nöbetleşmesi olarak adlandırılır (Demirci, 2007: 131). Çuvaşça, Gagavuzca, Kazakçada da örneklerine rastlanılan hâl ekleri nöbetleşmesine Kırım Tatarcasında yönelme durumu eki ve vasıta eki arasında rastlanılır.

Qırım Tatarlarıñ ayatı bostannen, bağçanen bağlı. (Dm. 7-304)

'Kırım Tatarlarının hayatı bostana, bahçeye bağlı'.

Ancak Kırım Tatarcasında arkaik bir özellik olarak gerçekleşen vasıta eki ve yönelme durumu ekinin nöbetleşmesi dışında kalan durum ekleri arasındaki nöbetleşmelerde Rusça etkisi bulunmaktadır.

SONUÇ

Birbiriyle yoğun olarak temasta bulunan iki dilden sosyal bakımdan güçlü olanın zayıf olanı etkileme gücünün yüksek olduğunu ve dil öğelerinin kopyalanma yönünün baskından zayıfa doğru geliştiğini dil ilişkileri bölümünde belirtilmiş ve Johanson'un kod kopyalama modeli ve kopyalama türleri detaylı olarak ele alınmıştır.

Kırımın kısa tarihinin anlatıldığı ve dünya geneline yayılan Kırım Tatarlarının buldukları coğrafyalardaki sosyokültürel özelliklerinin incelendiği üçüncü bölümde, Kırım Tatarcasının konuşulduğu farklı coğrafyaların dil özelliklerinden etkilenme aşamasına ve yaptığı kopyalamalara da Kırım Tatarcasında bulunan Rusça kopyaların tespiti ve kopyalama biçiminin belirlenme aşamasının daha rahat ayırt edilmesi amacıyla kısaca değinilmiştir.

Türk lehçelerinin Kıpçak koluna ait olan Kırım Tatarcasının, diyalekti olduğu Tatarcadan miras aldığı ve günümüzde koruduğu gramer özellikleri ile tarihi süreçte yaşadığı fonolojik değişimlerin incelendiği dördüncü bölümde, Kırım Tatarcasını diğer Türk lehçelerinden ayıran dilbilgisi kuralları ve kiril alfabesinden uyarlanarak oluşturulan Kırım Tatar alfabesinin ses ve telaffuz özellikleri belirtilmiştir, aynı bölümde Kırım Tatarcası üzerine yapılan çalışmalar ve bu çalışmaların içeriklerinden, dil bilim ve kültür korunumu açısından değerlerinden söz edilmiştir.

Kırım Tatarcasında bulunan Rusça kopyaların tespiti; Kırımın Sudak, Akmescit (Simferopol), Kerç ve Gözleve (Evpatorya) şehirlerinde yaşayan Kırım Tatarlarından Skyp ve Zoom programları üzerinden online görüşmeler yapılarak elde edilen derlemeler ve Ignac Kunos tarafından I. Dünya Savaşı sırasında esir kamplarında bulunan Kırım Tatarlarından derlenen ve Zsuzsa Kakuk tarafından 1993 yılında basılan "Kırım Tatar Şarkıları" kitabında yer alan derleme örnekleri üzerinden yapılmıştır, Kırım Tatarcası konuşucuları arasında derlemede yer alacak kaynak kişiler, 50 yaş üstü ve 50 yaş altı iki neslin dil özellikleri incelenecek şekilde seçilmiştir.

Tespit edilen kopyaların incelenme aşamasında Johanson'un kod kopyalama modeli esas alınmıştır. Elde edilen veriler; genel ve seçilmiş kopya olarak ayrılmış ve türleri belirtilmiştir. Sözcük kopyalarında eylemlerin bulunmadığı sadece adların yer aldığı görülür, bununla beraber, Rusçada bir isme karşılık gelen sözcüğün kopyalama aşamasında, Kırım Tatarcası addan eylem yapma yapım eklerinin sözcüğe getirilerek eylem özelliğinin kazandırıldığı örnekler de vardır.

Tespit edilen genel kopyaların açıklandığı bölümde; kopyalar, sözlük kopyaları ve morfolojik kopyalar olarak ayrılmıştı. Rusçadan alınan bu kopyaların Rusçanın söz varlığında yer alan sözcüklerden ve eklerden oluştuğu görülür, bu da coğrafyayla ilgili ya da terimsel olarak kolaylıkla kopyalanan aşamanın değil, temel söz varlığının kopyalandığı aşamanın etkin olduğunu gösterir, bu durum Kırım Tatarcasının Rusçayla yoğun dil ilişkisi içinde olduğunu bir kanıttır.

Genel kopyalamaların incelenmesi aşamasında dikkat çeken önemli bir ayrıntı, kopyalanan öğelerin dilde kullanım biçimleri sırasında meydana gelen değişimler olmuştur, bir dilden diğerine yapılan alıntılarda, alıcı dil; kopyalanan öğeyi kendi dil bilgisi kurallarına uygun olarak düzenleyerek kullanır. Ancak Kırım Tatarcası ve Rusça arasında bulunan gibi dil ilişkisinin yoğun yaşandığı durumlarda, kopyalanan öge aslına uygun olarak ya da söyleniş kolaylığına göre düzenlenerek alıntılanır. Bu noktada Kırım Tatarcasının da aynı aşamada kopyalama gerçekleştirmesi beklenir, ancak derlemelerden elde edilen kopyalar üzerinde, Kırım Tatarcasının tarihsel süreçten getirdiği ve kendi söz varlığında bulunan öğeler için kullandığı dil kurallarının uygulandığını görürüz. Kırım Tatarcasının kendi dil kurallarını kopya öğelerde uyguladığı ve alınan sözcüğün dile uygun hale getirildiği tespit edilen bu ses olayları kurallaştırılarak genel kopyalar başlığı altında açıklanmıştır.

Derlemelerden elde edilen seçilmiş kopyalar; fonetik, morfolojik olarak ayrılmıştır. Fonetik kopyaların, yoğun olarak yer aldığı gözlenmiş ve özellikle Rus telaffuzuna ait /æ, ɔ, ɯ, ɪ, z/ fonemlerinin Kırım Tatarcası konuşucuları tarafından hem kopya

ögelerin hem de özgün sözcüklerin telaffuzlarında yoğun olarak kullandıkları tespit edilmiştir. Bu seslerin kopyalanması, Kırım Tatarcası konuşucularıyla Rusça konuşucularının yoğun işitsel temasının bulunduğunu gösterir. Morfolojik temelli, Rusçada bulunan *yest* ek eyleminin etkisiyle kullanımı sıklaşmış *var* sözcüğü, Kırım Tatarcasında dişil ve erillik belirten sözcüklerin yazımlarında, Rusça -A ve Ъ gramatikal cinsiyet ögelerinin kullanılması, tarih belirtilirken Rusça kullanımına uygun olarak getirilen -Incl ekinin kullanımı ve Rusça -кA kısaltma ekinin Kırım Tatarcasında -kA biçiminde adların sonuna eklendiğinde sevgi, şefkat anlamları kazanarak kullanılması gibi dört kopya tespit edilmiştir. Rusçanın, Kırım Tatarcası söz dizimine olan etkisiyle ilgili bir örneğe rastlanmamış, sadece tek bir kaynak kişinin Kırım Tatarca söz dizimi yapısına uygun olmayarak kurduğu devrik cümleleri çalışma esnasında inceleme dışı bırakılmış, dikkate alınmamıştır.

Yapılan derlemeler sonucunda elde edilen veriler, çalışmaya başlama nedeni olan, Rusçanın Kırım Tatarcasına etkisi dilin hangi aşamasında ortaya çıkar, Rusçadan Kırım Tatarcasına yapılan kopyalamalar, dilin hangi bölümlerinde yoğunlaşır ve iki dil arasında bulunan dil ilişkisinin, birbirini etkileme açısından yoğunluğu nedir sorularını cevaplamıştır. Rusçadan Kırım Tatarcasına yapılan kopyaların türlerini ve bu kopyalamanın aşamalarını belirtir, bu denli fonetik ve morfolojik ögeyi barındıran kopyalama aşaması, Rusça ve Kırım Tatarcası arasında yoğun bir dil ilişkisi olduğunun kanıtıdır.

Diller, birbirleriyle olan ilişkileri çerçevesinde gelişir, sentezlenir ve çeşitlenir, birbiriyle ortak bir paydada buluşan her dil, baskıcı tutumu olsun ya da olmasın bir başka dili yoğun olarak etkileyerek zamanla yok olmasına neden olabilir. Bu durum dilin de bir parçası olduğu kabul edilen biyolojik çeşitliliğin azalmasına neden olur.

Çevre bilimlerindeki dil engelleri sorununa bilimsel çözümler arayan bir çalışma olan “translatE” projesini yürüten Avusturya Queensland üniversitesinden Dr. Tatsuyo Amana’nın savunduğu gibi “Farklılıkların olduğu bir dünyada yaşıyoruz, gezegeni korumak için elimizden geldiğince çok sese kulak vermeliyiz.”

Genellikle bir çalışma konusu olarak ihmal edilen İngilizce, Almanca, Rusça ve Türkiye Türkçesi dışında kalan diller ve lehçeler üzerinde daha fazla araştırma ve inceleme yapılmalıdır. Bu yolla, ihmal edilen dillerle ilgili yapılan bilimsel araştırmalar dikkate alınır. Dünyada var olan azınlıkta kalmış dillerin de varlığından haberdar olunur ve korunması için çaba sarf edilebilir. Dilsel farkındalık kazandırılması ve dillerin korunması çalışmalarıyla dünyanın biyolojik çeşitliliğinin diller bakımından korunmasına katkı sağlanabilir.

DİZİN

A

abaz	105
abba	105
Abiyi	82
agıl	107
ambar	104
aşamlıq	91, 102
atak	104
ataka	104

Ä

äytür	99
-------------	----

A

ayugus	93
--------------	----

B

Babayi	81
badilcan	107
balçuk	107
baraş	96, 111, 130
bardağ	104
barış	105
bayraq	86, 141
bazar	52, 103, 105
Bazovik	77
bicaq	95, 134
Bolar-	67
Bolat	67

Borsuq	67
buyqar	98

Ç

çaynik	106
çerdak	104
çolluk	106
çuba
.....	88
çulan	106

C

colan	106
-------------	-----

D

dekäber	93, 112, 114
divan	104, 107
duduka	105
Duga	68
duhan	52, 103
dükkân	52, 103
düvan	104

E

Ekspansiv	97
élmon	107
Evakürle-	100, 102

F

fes	104
fevral	92

G

galav	109
gegeman	73
ginvar	92
Gizevik	77
Gudok	68

H

halq	128, 131, 133, 143
Huroz	73

I

icül	75
İkmäkevik	77
iltifad	99
iyul	78, 93, 133
iyun	93, 128

J

ji'zik	69
--------------	----

K

kaftan	104
kalaç	94, 141
kapusta ...	94, 95, 107, 109, 130, 141
kartop	95, 108, 109
kayuk	104
kem	81, 129
kızka	79, 135, 136
kobza	105

Kontrolovik	77
kopuz	105
korıǵ	75
koyka	96, 116, 142
Krizist	101
kubok	96, 112, 113
kukış	74, 96, 114, 130
kuramal	94, 112, 115
Kuraşenina	77
kurbik	79, 136
kuresla	96, 113
kəçəkçik	70, 136

L

læmpuçka	66, 112
lampoçka	96
Lampoçka	66, 112
lampucka	73

M

makaron	91, 102
Malar	66
malva	95, 113
malvu	95, 113
manat	52, 105
manti	28, 106
may	89, 93, 112, 136
maydan	105
maylı	66, 142
minder	107
moça	96, 111, 115, 136
Momantal	97
Monarh	67, 69

moneta.....	52, 105	85, 92, 128, 130, 131, 132, 133, 134,135,
mors.....	94	136, 137, 138, 139, 140, 142, 143
möstaqil.....	102	Qoraz.....
O		73
ocaq.....	104	qoruq.....
oktabar.....	93	75
olif.....	94	R
P		Rayon.....
Padan.....	97	52, 66
palaha.....	96, 134	Remontlı-.....
pamodor.....	95, 114, 115	100
panal.....	96, 114	retiska.....
parkal.....	96, 114	95, 116, 130, 141
peçenye.....	94	rozmarin.....
peşon.....	97, 111, 130	95, 141
petruşka.....	95	Ruble.....
pilaşç.....	29, 96	68
pilennik.....	108	S
pilmən.....	93, 111, 136	Sälätsiz.....
pirog.....	94, 136	79, 136
piroh.....	94, 111	saldat.....
piruşki.....	94	108
Plastunca.....	98, 101, 115	sarıq.....
plomba.....	73	69, 136
plombir.....	94, 114	sentaber.....
pulumba.....	94, 114	93
pımaduri.....	79, 136	Separat.....
Q		97
qartop.....	73	serçik.....
qatıq.....	106	95, 113
Qırım.....	28,	serniçik.....
		95, 113
		soldat.....
		108
		Sportüna.....
		77
		stavay.....
		108
		sunduk.....
		104
		sunduq.....
		104
		Ş
		şikaf.....
		96
		ştamp.....
		75
		ştamub.....
		75
		ştrafla-.....
		101
		şturmla-.....
		101

T

teter.....	68
Teteçe.....	81
toqtar.....	86
Toy.....	129, 144
treva.....	68

Ü

Ürək.....	87
Üvde.....	85, 129

V

vayna.....	109
viramyā.....	73, 108
vremya.....	73, 108

til.....	128,
	141

X

Xatip.....	99
xava.....	84

Y

yxğurt.....	67
yogurt.....	106

Z

zəçot.....	72
zavod.....	72

SÖZLÜKÇE

A

abaz: Rus. para birimi

abba: 1. Az. Para birimi Bknz. Abaz

2. K.Tat. ağabey [abi]

Abiyi: ağabey

agıl: ağıl, küçükbaş hayvan barınağı

ambar: buğday deposu

anter: gelinlik

aşamlıq: akşam yemeği

atak:

ataka:

Ä

äytür:

B

Babayi: baba

badilcan: patlıcan

balçuk:

baraş: kuzu

bardağ: bardak

bayraq: bayrak

bazar: pazar, alışveriş yapılan yer

Bazovik: Rus. sebze deposu işçisi

beiz: deniz

bicaq: ceket, Rus. pidjak

birev: birisi

Bolar:-ol-

Bolat: çelik

Borsuq: porsuk

Ç

çaynik: çaydanlık, demlik

çerdak:

çix-: çık-

Ç

çolluk:

çuba: çaba

D

dekäber:aralık ayı

derviza: sonbaharda düzenlenen
harman toplama bayramı

derviza yarmalıqı: harman
sergileme, yerli malı haftası

divan: divan, sedir

duduka:

Duga:yay

duhan: dükkan

düvan: Bknz. divan

E

Ekspansiv:taşkın, hırçın; Rus.
ekspanvni,geniş

Evakürle-: boşalt-, tahliye et-

F

fevral: şubat ayı

G

galav: Rus. subay

gegeman

ginlik: günlük, kin

ginvar: ocak ayı

Gizevik: çok gezen, aylak

Gudok: düdük, zil

H

halq: halk, millet

hacıyasıv: facia

haytarma: halk oyunu

Horaz: horoz

I

icül: bknz. iyun

İkmäkevik: ekmek

iltifad: iltifat

iyul: temmuz ayı

iyun: haziran ayı

J

ji'zik:

K

kaftan: kaftan,çoğunlukla ipekten
yapılan süslü üst giysi

kalaç: buğday ekmeği

kapusta: lahana

kartop: patates

kayuk:

kem: kötü, kötülük

kiçe: gece

kızka: sevgili kızım anlamında bir
hitap

kobza:

Kontrolovik: kontrol memuru

kopuz: bir tür yaylı çalgı

korıg:

koyka: yatak, baza

Krizist: kriz, krizli

kubok:fincan, kupa

kukış:horoz

kulasdaş: sınıf arkadaşı

kuramal: nişasta, kabartma tozu

Kuraşenina: lahana turşusu

kurbik: bir çeşit tatlı

kuresla: koltuk

kütlengen: saklanmış

L

lampoçka: masa lambası

lampucka: bknz. lampoçka

M

makaron: makarna

Malar

malva: ebegümece
malvu: bknz. malva
manat: para birimi
manti: mantı
may: yağ, ayçiçek yağı
maylı: yağlı
mevkilen-: bknz. qobaylan-
moça: bez, kese
Momantal: ani, aniden
Monarh:monarşi
moneta: bknz: manat
mors: hoşaf, komposto
möstaqil: müstakil, bağımsız

N

nazad: geri, tekrar, yeniden

O

ocaq: ocak, fırın
oktabar: ekim ayı
olif: kızarmış bezir
oliy: üvey

ö

ötmek: ekmek
ögey: bknz. oliy

P

Padan: titiz
palaha: çadır
pamodor: domates

panal: kalemlik
parkal: kalın atkı, şal
peçenye: kurabiye, bisküvi
perşon: beygir, at
petruşka: maydonoz
pilaşç: kot pantolon, pelerin
pilennik: tutsak
pilmën: tatlı hamur
pirog: bir tür tepsi böreği
piroh: bknz. pirog
piruşki:
Plastunca: sürünerek
plombir: bir tür dondurma çeşidi
pulumba: bknz. plombir
pımaduri:

Q

qartop: bknz. kartop
qatıq: yoğurt
qatna-: katıl-
Qırım: Kırım
qobaylan-: kibirlen-, böbürlen-
Qoraz: bknz. horaz
qoruq:
qoşay-: ekle-
quda: görücü, dünür
quşı-: bknz. qoşay-

R

Rayon: semt, mahalle
Remont: tamir et, onar-
retiska: havuç, turp
rozmarin: biberiye

Ruble: Rus para birimi

S

Sälätsiz: beceriksiz, marifetsiz

saldat: asker

sarıq: sarı

sentaber: eylül ayı

Separat:

serçik: kibrit

serniçik: bknz. serçik

soldat: asker

solart-: soldurt-

Sportüna: başarılı sporcu

stavay: dur emri

sudbağ: kader

sunduk:

sunduq:

Ş

şikaf: dolap, büfe

ştamp:

ştamub:

ştrafla-: para cezası kesmek

şturmla-: bknz. ştrafla

T

teter: Tatar

Teteçe: teyze

teplitsa: sera

til: dil

tit-: tüt-

tırış-: çabala-

tığirt-: çevir-, döndür-

toqtar:

Toy: düğün, eğlence

tögerek: yuvarlak

töpelik: tepe, üst

U

unay: kolay

Ü

Üräk: yürek

Üv: ev

üyken ekevi: görevli büyük

V

vayna: savaş

viniz: aşağı

viramyä: zaman, vakit

viremyä: bknz. viramyä

Y

yarmalıq: harman, harman serme

X

Xatip: katip

xava: hava

xezerle-: hazırla-

Z

zäçot: sınav

zavod: fabrika

KAYNAKÇA

- Ağır, O., Baharçıçek, A. (2015). Kırım'ın Rusya Federasyonu'na Bağlanmasının Rusya'ya Komşu Ülkelere Olası Etkileri, *Akademik Bakış Dergisi*, 52, 29-47.
- Aliyeva, M. (2008). Rus Dilindeki Türkçe Kelimeler Üzerine Bir Tasnif Denemesi, *Turkish Studies*, 3 (7), 364-368.
- Alkaya, E. (2007). İki Dillilik ve Rusçadan Tatar Türkçesine Geçen Kavram Tercümeleri, *Turkish Studies*, 2 (2), 41- 53.
- Arabacı, H. Murat (2006). *Türk Tarihi ve Kültürü Açısından Türkiye'de Bulunan Kırım Dernek ve Vakıflarının Önemi* (Doktora Tezi).
- Akhiyadov, M. (2018). Rapor Rusya'nın Dil Politikası, *İNSAMER*,(1), 1-3.
- Aydemir, İ. Ahmet (2020). *Çağdaş Türk Dillerinde Altasıralama Stratejileri*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Aydınğün, A., Aydınğün, İ. (2004). *Kırım Tatarlarının Vatana Dönüşü, Kimlik ve Kültürel Canlanma*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Baker, C., Jones, S (1998). *Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education*, İngiltere: Multilingual Matters.
- Baker, C (2011). *Foundations of Bilingual Education*. Newyork: Multilingual Matters.
- Çınar, B. (2019). İkinci Dünya Savaşı'nda Kırım Yarımadası'na Düzenlenen Harekâtlar ve Kırım'ın Stratejik Değeri, *Türkiyat araştırmaları Dergisi*, 38 (66), 528-564.

Dalkılıç, L. (2021). Rusçada Zarf Yapılarının İncelenmesi Üzerine, *Dil Dergisi*, 172(1), 60-85.

Dalkılıç, L. (2021). Rus Dilinin Edatlı Birleşik Cümle Yapılarının Türkçeye Aktarımında Uygulanabilecek Çeviri Stratejileri, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 18 (70), 401-418

Demir, N., Yılmaz, E., (2014). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Devlet, N. (1999). Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi "1905-1917". Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Dmitriev, N. K. (1934). On the method of study of the Crimean Tatar dialects and folklore. *Economics and Culture of Crimea*, 9-12, 28–41.

Ercilasun, A. B.,ed. (2012). *Türk Lehçeleri Grameri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Fazıl, R., Nagayev, S. (2001). Kırım Tatar Edebiyatının Tarihi: Kısa Bir Nazar, Simferopol: Qırımdevoquvped Neşir.

Field, W. (2011). *Key Concepts in Bilingualism*. New York: Palgrave Macmillan.

Fisher, A. (2009). Kırım Tatarları (Çev. E. Özbilen). Ankara: Selenge.

Fishman, J.A. (1989). *Language and Ethnicity in Minority Sociolinguistic Perspective*. Clevedon. Clevedon: Multilingual Matters.

Jankowski, H. (2010). *Kırım Tatar Dili*. Polonya: Dialog.

Johanson, L. (2018). *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*, (Nurettin Demir, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kakuk, Z. (1993). *Kırım Tatar Şarkıları: I. Kunós'un Derlemesiyle*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karakale, F. (2020). Rusça Kişi Adlarında Küçültme Ekleri, *Dil Dergisi*, 171 (1), 37-50.

Kaya, T. (2014). Kırım Türklerinin 1944 Sürgününün 70. Yılında Kültür ve Sanattaki İz Düşümleri Üzerine Düşünceler. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, 9 (51), 357-378.

Kırımoğlu, M.A. (2004). Kırım Tatar Millî Hareketinin Kısa Tarihi (Hakan Kırımlı, Çev.). Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, 6.

Kurtbilal, N. (2019). "1944 Sürgünü Sonrası Özbek Türkçesinden Kırım Tatar Türkçesine Geçen Kelimeler Üzerine Bir İnceleme". *Türk Dünyası*, 11 (47), 195-228.

Kırımlı, H. (1996). *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kırımlı, H. (2002). Türk Dünyasını Silkeleyen Adam - Gaspıralı, *EMEL'İMİZ KIRIM*, 9- 10 (36-40), 24-29.

Mambet, B. (1990). *Qırımtatar Yemekleri*. Taşkent: Mehnat Neşriyatı.

Marufov, Z. M., (1981). Özbek Tilining İzahlı Lugati I/II. Moskova: Rus Dili Nashriyot.

Mutlu, A. (2011). Rusça ve Türkçedeki İlgî ve Bulunma Hallerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi, *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 46, 301-312.

Nettle, D., Romaine, S. (2002). *Kaybolan Sesler Dünya Dillerinin Yok Oluş Süreci*. İstanbul: Oğlak Yayınları.

Öner, M. (2018). Tatar Sözlük Yazarlığı ve Tatarca Söz Varlığı, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7, 48.

Özcan, K. (2007). *Sovyet Belgelerinde Kırım Dramı*. İstanbul: Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları.

Özeren, M. (2014), Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Rusça Sözcükler, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(3), 1093-1120.

Özkan, I. (2017). *Evreysel Dilbilgisi ve Türkçede İstem*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Özperçin, A. (2016). Yabancı Dil Öğretiminde Yeni Bir Paradigma:Nörodilbilimsel Yaklaşım, *Istanbul Journal of Innovation in Education*, 2(1), 13-19.

Rüstemov, O, (2015). Son 25 Yılda Kırım Türklerinin Sosyal-Kültürel ve Politik Hayatı, *Türk Yurdu*, 104 (338), 1-37.

Sava, I. (2008). *W. Radloff'un Derlemelerinde Kırım Tatar Türkçesinin Özellikleri* (Yüksek Lisans Tezi).

Selimova, L. (2006). Kırım Tatar Türk Ağızları- Ses Bilgisi, Akmesit Bahçesaray Güney Kıyı Bölgesi (Doktora Tezi).

Seydi, M. (2021). *Türkçede Olumsuzluk: Eşzamanlı Bir İnceleme*, Ankara: Nobel Bilimsel Yayınları.

Şahin, Z. (2014). *Türkçe ve Rusçada Sözcük Türleri Açısından Ünlülerin Konumu*, *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E- Dergisi*, 41 (66), 1-14.

Şahin, Z. (2020). Rusçada Daralma Süreci, *Dil Dergisi*, 177-200.

Şahin, Z. (2020). Eski Rusçada Dar Ünlülerin Düşmesi ve Çağdaş Rusçaya Etkisi, *Journal of Language and Literature Studies*, 642-654.

Şamilkızı, Gönül. (2017). Kırım Ateşi Bir İşgalin Anatomisi, Ötüken Neşriyat,:1276.

Ülküsal, M. (1976). *II. Dünya Savaşında Berlin Hatıraları ve Kırım'ın Kurtuluş Davası*. İstanbul: Emel Yayınları.

Tishkov, V. (1997). *Ethnicity, Nationalism and Conflict in and after the Soviet Union - The Mind Aflame*. London: Sage Publications.

Williams, B. G., (2001). The Ethnogenesis of the Crimean Tatars: An Historical Rein- terpretation, *JRAS*, 3: 329-348.

Yusupov, F. (2012). *Obraztsı Na- rodnoy Literaturı Tyurkskih Plemen, Jivuşçih v Yujnoy Sibiri i Dzungarskoy Stepi – Çast' IV Nareçiya Barabintsev, Tarskih, Tobol'skih i Tyumenskih Tatar, Tatarskoe Knizhnoe İzdatelstvo, Kazan.*

Zakharova, L. (2011). Rusçada Kısaltmış Sözcük Oluşturma Yöntemleri, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 52-62.

Yardımcı kaynaklar

Akalın, Ş. H. (1993). Güneybatı Sibiry'a'da Yaşayan Türk Boyları, *Türk Kültürü Dergisi*, 57, 11-18.

Akalın, Ş.H. (2002). Türkçeden Başka Bir Dille Eğitim, *Türk Dili Dergisi*, 1, 603

Alkaya, E. (2007). İki Dillilik ve Rusçadan Tatar Türkçesine Geçen Kavram Tercümelere, *Turkish Studies* 2(2), 41-53.

Anatolyeviç, Z (2016). Rus Stratejisinin Tarihinden: Açık Sesli Harfle Stres Kayması, *Bilimsel Kapsamda Rus Dili Dergisi*, 55-70.

- Aşkın Balcı, H. (2008). Farklı Sistemli Dillerde Çoğul Anlayışının Uyum Açısından İfadesi, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16 (2), 657-674.
- Atmaca, E. (2012). Kazak Türkçesinin Söz Varlığındaki Rusça Alıntılar ve Ses Değişmeleri, *Uluslararası Türk Dili, Edebiyatı ve Tarihi Dergisi*, 275-298.
- Aydemir. İ. A. (2015). Güney Sibiry Türkçesinde Zarffil Yapılarının Gramerleşmesi Hakkında, *Türkbilig*, 29, 89-100.
- Aydemir. İ. A. (2017). Tuvacada Ad İşlevli Yan Cümleler ve Türkiye Türkçesindeki Eşdeğerleri, *Bilig*, 81, 185-203.
- Aydın, İ. (2011). Türkçede Rol ve Gönderim Dilbilgisi Çerçevesinde Ad Öbeği Görünümleri, *Dil Dergisi* 151(72),72-88
- Bayar. A. (2016). Rusça'da ve Türkçe'de "Дом" (Ev) Kelimesini İçeren Deyimlerin Anlambilim (Semantik) Açısından İncelenmesi, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(57), 187-194.
- Bayat, F. (2008). Orta Türkçe Sözlük. İstanbul: Yalın Yayıncılık
- Chirli, N. (2005). Ermeni Kıpçakçasının Söz Varlığındaki Slavca Kelimeler Üzerine, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 137-152.
- Daşdemir, M., Efendioğlu, M., Kars ve Erzurum Ağızlarında Rusça Ödünç Kelimeler, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 159-178.
- Dietrich, A. (2001). *Eski Rusça Dilbilgisi*. İstanbul: Multilingual.
- Dinç, S. (2015). Türkçe ile Rusçada Benzer Biçim ve İşlevdeki Bir Ek, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4 (1), 257-264.
- Demiriz, E. (2009). *Rusça ve Türkçe: İki Dil, İki Kültür*. İstanbul: Multilingual.
- Ercilasun, A. B. (2013) *Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Eren, H. (2004). Baskıya Uğrayan Türkoloji, *Türk Dili Dergisi*, 87 (629), 388-409.

Ergin, M. (1990). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.

Gültekin, T. (2012). *Her Yönüyle Rusça Öğrenimi*. İstanbul: Alfa Yayınları.

İnalcık, İ. Bala, M.,(1997) *Kırım İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV.

Kalender, N. (2019). Rusçada “Camo-” Ön Eki ile Kullanılan Sözcükler, *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, 5(2), 215-228.

Karahan, Leyla. (2007). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kaşgarlı, M. (1998). *Divanü Lügat-it Türk Tercümesi I*, (Besim Atalay, Çev.), Ankara: Türk Dil Kurumu.

Korkmaz, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Z. (2019). *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Memmedova, N. (2009). *Akraba Olmayan Dillerin Birbirine Etkisi ve Bu Etkileşimin Sonuçları*, *Milli Folklor Dergisi*, 83: 121- 127.

ÖZCAN K. (2005). Kırım Hanlığının Kuruluş Süreci: Yarımada Tatar Hâkimiyetinin Tesisi, *Karadeniz Araştırmaları*, 5(13), 26-36.

Özmen, M (2003). Gerek, Gerekmek ve Gereklilik Çekimi, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu*, 177-193.

ÖZSOY, Sumru. (1997), Chomsky'nin Sözdizim Kuramına Bir Bakış, *Dilbilim Araştırmaları*, 9-12.

Sava, I. I. (2013) Kırım Tatar, Kazan Tatar ve Başkurt Türkçelerinde –Dan Eki İle Yapılan Pekiştirme, *Dil Araştırmaları Dergisi*, 12, 163-173.

Sava, I. I. (2018) 18 Mayıs 1944 Sürgününden Günümüze Kırım Tatarcasının Durumu, *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 18(4), 153-161.

Şahin, Z. (2014). Türkçe ve Rusçada Sözcük Türleri Açısından Ünlemlerin Konumu, *Akademik Bakış Dergisi*, 41(66), 1-14.

Şahin, Z. (2020). Eski Rusçada Dar Ünlülerin Düşmesi ve Çağdaş Rusçaya Etkisi, *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 20, 642- 654.

Şakar, R. (2019). Genel Dil Bilimde Dil Bilgisi Kategorisi ve Rus Dilinde İsimlerin Dil Bilgisel Kategorilerinin Türk Diliyle Karşılaştırmalı İncelemesi, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*. Ankara: Akademisyen Yayınları.

Şakir, R. (2022). Rusça ve Türkede Çoğul Yapma Yolları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme, *Edebi Eleştiri Dergisi*, 139-151.

Şavk, Ü. (2002) Kırım Tatarcası Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri, *Ankara Üniversitesi Türkoloji Dergisi*, 15(1), 75-138.

Usta, H. İ. (1990), Yabancılaşmanın Söz Dizimindeki Görünümleri”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat* 90(463), 56-63.

Tekin, T. (2013). Tatarca ve Başkurtçada Labial Ünlü Değişiminin Tarihi Üzerine, *Türkbilig Dergisi*, 13(25), 119-128.

Tekin, T., Ölmez, M., (2014). *Türk Dilleri- Giriş*. Ankara: Bilgesu Yayınları.

Yıldırım, A. (2019). The Equivalence problem of Russian Verbs to Reported Past Forms of Turkish Verbs, *International Journal of Social Science Research*, 8 (1), 46-60.

Yılmaz, H. (2003). Çokluk Eki: -lar, -ler Üzerine, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 15, 125- 130.

Yurter , F. (1998). *20. Yüzyılda Kırım*. Ankara: Türk Dil Kurumu: Emel.

İnternet Kaynakları

<http://mfa.gov.ua/en/about-ukraine/info/regions/1-crimea>,(Erişim Tarihi, 23. 11. 2021)

<http://eng.kremlin.ru/news/22534>, (Erişim Tarihi: 13.07.2022)

<https://dersimizrusca.blogspot.com/p/3.html>, (Erişim Tarihi: 03.08.2022)

DERLEME METİNLER

Metin 1

5 *Ruzanna A., Akmescit; 37*

Kırımın farklı şehirlerindeki sosyal hayat nasıl, Kırım Tatarları hangi işleri yapar?

10 1944'üncü sene Qırım Vatanından haqsızca sürgün etilgen qırımtatar halqı ana toprağına qayttı./Sürgün yerlerde yıllar içinde qazanılğan mülküñü, işni artında taşlağan zorluqlarını aşıp Qırımniñ farklı şehirlerde yerleşken milletimiz sıfırdan hayat qurmağa başladı//Tabî ki, otız senede qırımtatarlarıñ yaşağan yerlerde evler, mektepler, tükanlar hatta şirketler kuruldu// Ana babalarıñ esas maqsadı balaları oqutmaq edi/ 90 yıllarıñ krizis vaqtında bu iğnenen quyu qazmaq kibi edi/Bugün de
15 aman aman// her qırımtatar yaşniñ yüksek tahsili bardır/ Milletimiz Özünü her sahada tanıtısa da ekseriyetnen ticaret, mæylarlıq, tıp ve hocalıq zenaatını seçti.

Her yaştan Kırım Tatarı Rusça bilir mi? Gençler kendi aralarında Rusça konuşur mu?

20 Hayat şartları binaän milletimiz bir qac til bile, temin ayttığıñız kibik äki tilliy üç tilliy/ Özbekçe, Rusça, Ukraince ve elbät Qırım Tatarca ve Türkçe/ Horantada ana tilde laf etilse de işte/ içtimai yerlerde ve öz arasında bu tillerden hepsi qullanılmaqdadır. Qırım Tatarlar hem yaşı hem qartı buñlardan en çoq rüs tilinde laf ete. Hususan men rus tilinde 3 yaşında öğrendim/ Çünkü rüşçadan başka til qabul etmegen sovet devrinden
25 doğdum ve östüm ne yazıq ki//

Ne güzel ki endi Vatanımızda millî mekteplerimiz var// Bazı ana babalar balanıñ rüşça oqumasa kelecekte iş yapamacaq dep karışiq mektepke verse de çoqusı vatanperverlik duygusunen millî mektepke balalarıñı vere/ misäl qart yaş 'epimizniñ qullanmağa zor tutulduğumuz mecbäriyet bardır/ devlet kä'ätleriñe yazıqlanıy otuzar
30 kün doluğmu yanvar, fevräl, mär, aprel, mayıs, iyun, iyül, tem'uz, avgust, sentaybär,

oktaybär, de kaybär buññarıy yaş balalar telvizyonärdän mağzum iken öğreniy, qartlär mecbarıy öğreniy.

35 *Kırım Tatar çocukları, gençleri kendi dillerinde eğitim veren okullara mı yoksa Rus okullarına mı gider?*

40 Künümüzde üniversitetler ne yazıq ki eski künkerge nazaran daha zayıf çalışa faqat kene de yaşlarımız ali tahsil alalar / İşğalden sonra ne yazıq ki iş tapma meselesi pek zorlaştı bu sepepten yaşlar diger ülkelerde ketip bir şeyler yapmağa tırışalar // aytardıqımñı belürtin mi?/ tırışalar, haa beldiñ/ Men bälürim sen añlarıñ beni// Elbette vatanğa qaytmaq şartı ile çünki çoğusu vatanda qalmağa devam ete/

İşgal günlerinde hayat nasıldı? Şu an nasıl?

45 İşgal künlerñi milletimiz köz yaşınen hatırlay// O zorlu mñerh künlerñi/ Yäşävikleri çoq yaman äbimläriñ// Endi hayatımız yerine oturdu derken şimdi bu büyük belirsizlik stresi bizni sarstı.Ve resmen savaş qoqusunu bñlat kibik aldıq.Yaşlar köskünü savaşacaqmıs depe silah olmağan halde ukrayna askerlerke ğıda ve urba yardımını yaptı.Bizge silah verin qarşı çıqayıq dedi. Yiter da vatanda ğudok säslerei äşitmey// Ee biz Vatanğa
50 güller saçmağa için kelgen edik oysa// Hayat işte mecbur eter hepsine.//Benim ræyunumdın çoçak üvler küllendiler, ıruslar çahmış çerniği közlemişler,/ Qartlarımız sürgün hatıralarını aqıllarında canlandırıp ağladılar/ İşte stres aşıp aşıp sekiz yıldır olacaq buna tirenemiz.// Sabah turup qahvelerimizni içip işimizge başlaymız/ Aqşam ise aile üvde toplanıp kuresla uzanığaq , vaqtını keçire/ aşamlıklarımızı edeyix/ Aşavıq
55 iñ çoq aşamlıq makaron// Üvde var içber qızlar var yaxın o(ğ)ullar var oynaşuk sabyiler/ yäz vaqıtlarñı dundurma yinmäğ' ketiriy, plumbay yahşı, çikolte yahşı bolar, sevilgen/

Düğünlerde, bayramlarda gelenekleriniz neler? Bunları günümüzde de uyguluyor musunuz?

60

Toylar yapamız/ Koronadan evelsi biz toylarñi büyük surette yapa edik/ yüz elik éki yüz elik//Ama şimdi küçük toylar yapamız ya da sadece nikah qıyıp evleneler yaşlar // Adet üzre evlilik adım beştir/ tanışma, söz kesmey nişan,ağır nişan,toy./ Toy başta kelin tarafı, ikinci künü resmi ve dinî nikah qıyıp ana-babası qızını helallaşıp, quşaq bağlap

65 bere ve kiyev tarafı toy keçe ekseriyetnen dinî nikah toydan bir éki hafta evvel qız evinde qıyıla/ bazılarıñı hatıra için camige ketip qıyalar/ Toydan sonra ertesi kün sabah kelin qahvesi içilip ya da kelin çiböregi aşamaq için yañı evlilerniñ evine mұsafirler toplasha// Qahve içkenler filcanniñ astına ruble qoyalar qahve haqqı/ Paralar şikaftä toplanıy/ Kelecek aşamaq çağırtuv// Başta kelin evinde soñra kiyev evinde yañı
70 kurulğan aileni taqdim etmek için mұsafirler çağırıla/

Siz de çoq sađ oluñız/ tanışqanımızğa öyle seviy boldım yani, sezden telifon sorarga mömkinme? // Qırımğa kelseniz, bizne belen berge barırga mömkindir, tanış üvden kem boldırmay, has üvimde musafir ediy bolım/ Törümüz²² boştur ‘er vaqt sizin için/
75 Bo kündan ötrü sen bizim qızımızsındır/

Metin 2

Vadzhipov L., Kerç, 23

80 *Kırım Tatarları genellikle hangi işleri yaparlar?*

Qırımniñ er bir şeerinde insanlar mahsus bi’ şekilde yaşar/ insanlarnıñ qaysı biri şeerde yaşağanına köre yapqan işleri de deñişir// zaçotlärni kire’ler ‘ocalıq için, Qırımtatarları er türlü ticaret ile oğraşa ve insan faaliyetniñ er alanında buluna// Bo kün bilgenim
85 qadar, şeerlerde yaşağanlarnıñ çoqusı ticaret ile oğraşır/ orta ve küçük işletmeler// Birçoq insan restoranlarğa tükânlarğa sa’iptir// zavodda çalışıy, Köylerge yaşağanlar köy ‘ocalığı, ‘ayvancılıq, tawıq,kukış, baraş, ‘nek, perşon bäsliy, äki ‘nekläri olğan ‘ayvancılıq yapar/ *Xayvanları kim?*” Çoqu sıır/ mahsulat satıcılığı, retiska, kapusta, pumodor satıp// tarlaların sürçenmesiyñen oğraşmaқта// Ziyalılarımız tilşinaslıq, ocalıq
90 ve kültür çalışmaları ile meşğul olması da pek meraqlı/ Gençlerge kelgençe, olar da çeşit faalderde buluna// çoqusı orta ve yüksek tasil köre Til aqqında/ Ana babalarımıznen qärt atalarımızniñ ‘episi ana tilinde ve şivelerinde qonuşır, bazıları sarf qurallarını bilmese de kündelik ayatlarında ana tillerini kullanırlar. 1944ci senesi Orta Asyağa sürgün etilgen qartlär rüşçanı yaramay bilir, soñradan doğğanlar ise yahşı laf
95 eter.

²² Evin baş köşesi

Vatana dönüşten sonra dilinizi hatırlamayı nasıl başardınız?

100 Atalarımız medeniyetimizni tilimizni anayurtuna keneden ketirdi/ onlardan soñ kelgen nesil yaqlaşiq yüzde ellisi ve bizim nesilimiz yüzde ottuzı Qırım Tatarcanı bilipullanır/

Kırım Tatar gençleri kendi aralarında Rusça konuşur mu?

105 Yaş nesiller Rusça laf eter, 'örmät işnidir bo/ lâkin ana tilini öğrenmege ve balalarına öğretmege istegen insanların sayısı pek az degil. Balalarını ana tilde tasil alması için milliy mekteplerge ya da milliy sınıflarğa alıp baralar//

Aile içinde anadil dışında Rusçada konuşuluyor mu?

110 Bütün qorantalarıñ adından qonuşamam, faqat qorantamızda öz ara kündelik ayatımızda yüzde yetmiş fayıs ana tili olğan Qırımtatarcanı qullanamız/ faqat biz yaşlar aramızda Rus tilinde aytarı// Qarbalarım ve bitalarım Rusçanı yaramay bile edi, balalıqtan bizge masalları, halq ağız yaratıcılıqını ikâye eterek ana tilni öğretti.

115 *Siz Rusçayı ne zaman öğrendiniz?*

120 Özüm altı yaşında, yani mektepke qatnamağa başlağanda Rusçanı öğrendim/ o vaqıttan evel temiz ana tilimde laf ete edim/ Ana babam Rusça qonuşa bile, Qırımtatar tilini da yahşı bir şekilde bileler//Yarımadamızda farklı şeerlerde Qırımtatar tilinde oqutqan mekepler bar, lâkin pek az/ Ayrıca, kimer mekteplerde ana tili dersleri de keçirile. 'Er bir balanın ögünde saylav bar, istegine köre Rusça ya da Qırımtatarca talimni saylay bile bu basqı altında yapılamaz/ bükündä bizim mücadälä kâräk//

125 Urf- adetlerimizge kelgence büyük bir sayğı duymamız çeşit türlü tedbirlerde adetlerimizni kütemiz/ Qırımda yaşağan Qırım teterlarınıñ ,pek çoq meraqlı eski anâneleri bar// Oların arasında/ evge kelgen musafirlerini qarşılamaq, qart adamları, ana babalarını ve özünden büyük adamları 'ürmet etmek, olarınıñ qolını alıp öpmek, toy adeti, sunnet adeti, bayramlarınıñ keçirüvleri ve digerleri.

130 *Bu geleneklerden bahseder misiniz?*

Evel' ezel'den şimdiki vaqıtlarğa kelip bir acayıp adeti bar/ 'er bir evge kel'gen adamğa sofrığa mahsus qave qoyula/ Bu adet tatarların ne kadar mäsafirperver bolduğını anlata// Isıçak çaylar keldiler, dökün hemın// Qırım Tatar halqınıñ ğayet güzel adetlerin arasında biri nikâh toylarıdır/ Olar eki kün devam ete birinci künü kelin tarafta, ikinci künü kiyev tarafta/ Quda yollamaq, buyuk şamatalı toy yapmaq ve nikâh qılmaq, toyıñda anamıñın bəyniña on ěki gerdenler tutılmıştı// eñ eski, eñ kütlengen adetlerimizden biridir/ Kelin evden çıqmazdan evel ana babasınıñ, qartana qartbabasınıñ elini öpmege razılığını almağa kerek/ Qudalarğa qave berile/ Kelin kiyevge ve qudalarğa tatlı yaşayış olsun dep bal ya da tatlı qaptıralar// Kelin kiyevniñ evine Qurannen bara/ Onı küçük ođlançıq²³ tutup kete/ Qurannı kiyevniñ anası oğlançıqtan satıp ala.

Günümüzde yaşamayan eskilerde kalmış adetler var mı?

145 Yahşı sorandınız, sizne aybaray da yazıqlı beligläerde turup bolsıñ// unutilğan toy adetlerimizden biri, kelinniñ anteri/ Çoqusı şimdi beyaz tüslü anterler kiye, amma evel zamanlarda kelin anteri al tüste edi/ çünkü al tüs sevgi, güzellik, ayat temsili.

150 Siz de çoq sađ oluñız/ Tanışqanımyzğa pek memnün oldum/ Qırırmda kälmeniz hästalıqtan bolmadı mömkünmi ? Bolsıñ// Qırımğa kelseñiz, sevip satıp qarşılamız/ Sizniñ aslında Qırım Tatar aqrabalarıñız bar kibik andırırsınız çünkü.

Metin 3

155 Lütfiye O., Simferopol, 22

Kırım Tatar halk oyunları dansçısısnız, danslarıñızdan, geleneklerinizden bahseder misiniz?

160 1944'ünci senede sürgün sebepten halqımız urf adetlerini ve ananelerini unutmağa başladı/

²³ Gelinin en genç erkek kardeşi

Amma kene de olarnı qoradıq/Qırımıda onları yeniden yaşamağa başladıq/
 Qırımıda men bitamnen, babamnen ve anamnen yaşarım/ Daa tatam bar//
 165 2006inci senede men mektepke okumağa kirdim/ O zamanlarda daa çoğu Qırım tatar
 balaları bizim milliy mektepde degil, rus devlet mekteplerde oqudular// Amma anam ve
 babam bizim için qırımtatar milliy mektebini seçtiler/ Anda da 'ocalarımız bizni Qırım
 Tatar tiline h m edebiyatına ogrettiler/ Bundan  ayrı halq bayramları bolğan Derviza,
 Qıdırlez ve di  bayramları bolğan Oraz, Qurban bayramlar ke irile edi/ Men de
 170 kulasdaşlarımnen beraber bayram kontsentlerde iştirak etmege sevedim/ Haytarmanı
 ogrenip oynamaq bu benim en sevdigim şeyedi.

Mesela, Derviza bayramı k znin birinci ayda ke iriledi/ Bu bayram endi k z keldi dep,
 bah adan sebze meyvaların  toplavnen bağlı/ Biz de evden meyvaların , bazıda
 175 analarımıznı n g zel pişirgen yemeklerni mektepke ketirip anda Derviza yarmalığını
 yapa edik//K n i inde daa  ok meraqılı yarışmalar baredi/ Oğlanlar kureş yarışmasına
 qatıla ediler, qızlar ise haytarma oyna edi ya da Qırım Tatar halq yırlarlnı yırlayedi//

Qıdırlez bayramı da boyle ke iriledi, amma onı  da bir muim qısmı bar qalaqaynı yani
 180 t gerek  tmek/ t peliknen tığırtmaq/ Eger qalaqay y z tarafına t şse, bereket bol
 olacaq, tersine t şse yıl bereketsiz olur. Ve mektepteki en birinci insan m dir olğan
 i  n, qalaqay tığırtma adeti o a ke edi/
 Oraz ve Qurban bayramları tatil k nleri olsa da mektepte but n talebeler i  n pilav
 pişire ediler. Sonra da biz sınıflarda buy k masa donatıp beraber aşıy edik.

185 Şindi abiykem Turkiyde/ eki ay s redir orda/ *yir n abiykem kelip  ing m k liy//* sizde
 Turkiyey k lin k liy biraz vaqta, Ondın  tr  gidiy z, on birinci iyul keltiy edix, bo
 vasiyleylen sizni tanışma isternim, toy umda kınay atmam i  n mi a yerdem ite
 almassızmyken.

190

Metin 4

Rosa U., G zleve/Evpatorya, 28

195 *Bankacılık finansmanı mezunusunuz ama Şu an tuhafiyeye iŐletiyorsunuz, eğitim ve iş
 hayatınızdan bahseder misiniz?*

Aqyærtı doğtıym yeşarttıym, aqalarımıla otırdıq/on yaşlarıma digin isholda koyvartmatılar üve otırdıq ohüdım yazdıym da mevkilenmedım Rus yazık üğrenmedım aylaz değıldım da üğrenmedım// atam koyvartmatı caminin mektübına, mevkilenemedım ben de/ on
200 yaşlarımda K... Rus isholuna ketıp keltermeye başladıym/ Rus yazığı ben çubartı söylerim, aytarı benim kibik diyinmez, en xörmedli benim/

Evde başka Rusça bilen var mı?

205 abiylermin aytarı, oliy anamnıñ çocukları aytarı de başta tek bendım öteri olar kelir// Qardaşımnıñ beñden çoq çuba kărăkir// Ötersinden liçike X...da ohüdım/ yetti arkadaşarımla tek klas içindedik hepimiz qığırılıydık bizerni Rus çeniklere koyvartmadılar da biz öterden arkadaş oldık/ Qırım endüstr pedagoji ünivertasına keterine dek arkadaş kalıktık/otersi a savrıladyk. //

210 Eytimden öteri Kerçta canküvde, akmecitte iş bakıttık, Qırımlıların endüstrde işi yoh A Ruslar da bizinlere iş vermezdi öteden/anda çalışırız ama gene yoh öyle/ agamlan anamnın tükanı bu işim andaki/ ben yirlerne bakarıtım/ Buriya on üçüncü qasım keltiy edix/ tükan turup bolır.

215 *Çok güzel yelekler, başlıklar var dükkanınızda bunlar Kırım kültürüne ait kıyafetler değil mi?*

Aslın buñlar künlük kibik giysiler, pantol kibik, pilaş kibik, bicaq kibik, anda kiyilmez ama belärtir kimliğini, beyremlerde, tuylarda, nervuzlarda toplaşıp kiyeriz,/ ilkinde tuyruştlar
220 alır ondan denik saglarık// salt kiyiyler de'el læmpoçka, okın dığgay, palaha, penik, penäl, taraq, käsä satıy.

Tuylarda neler yaparsınız?

225 Çoh önemlidir bizde tuylar/ viremyası bardır onı, güz keçirken başlar kar tutumına biter/ Hasad sonı düşer. Kızlar uğlan üvine hediyealar bırakır da öbersi kötertir kendi kitmez/ aded uğlan kız üvine hediye bırakır kendi/ topuklar, pabıçlar, feracelar, başlıklar verir/

230 Tuya keltikte küñ viremyası çalıklar çenikler çalır, oynınır/ küñ bitene varmadın sükun halı kelir/ Sohbetler, üğretılar başlar, aşırılar etli döğer bışer, borç bışer, äyrän

235 ütəliy/ertesı kün nazad sabah çalık çenik dönürler, børsuq oyunlar dankalar bitmiyır/
 gelin arkasına varına dekin çerçev perde çekiltilir, kelin ur:ya geçer ağılama kelin kızka
 ağılama aytarık ninni/ te: kelin olana dek yaslı/ Ağılayında kiew kelir yemikler peralar
 berip dur edir/ Kız üvden çıhmak güçertir/ kardeşe akrabaya para saçı:ır da kızı
 bıraksın/ rayundan çıxmak evelinkinden güçler/ Qırım bolsın Rıs bolsıñ varaqlı otoyı
 kören durdırır sena ister/ Şenlik kıyâmet keltir. /bizne kısmat bolmadı da:a/ esas tetey
 keli(?)/ ben ayturım siz anıñlen istesiñiz küreşin

Metin 5

240 Melek D., Kerç, 72

Rusça biliyor musunuz, biliyorsanız kaç yaşında öğrendiniz?

245 Ev't belürüm// anam etim qırıma qaytunda öyränürttüler on tort yaşlarımıtı/ urıs afser
 ıdumanlar öcün sökün edeyler öteri etim sürgünlikke oğrağanda üzbeke saqılmışıy/
 öz curtlarımıy taşlap ketmegeler solartıy barı/ ordın ayrılğan vaqtı öz curta keliyler, etim
 beni kon soçıçe bardırdı/ oñansıñlar melek hacıyasıy qavır amma käm bolvarıy kişig
 değıldiler/bene yardım edip urıs yazıq öyrättirtılar// anamgiler qınlık bolsay istemey/
 yaşğen aytdım, qart qatın niçetsin urısşaynı// kiçe çıqmah titey vaqt yaqalandım bi
 250 kün/ urıs afser gıdok çälüy ben urısşa aytarıy qandıray olarñı//

Eski geleneklerinizden hala devam eden neler var? Bayramlarda neler yaparsınız?

255 Nävrez tepreş, xıdırlez derviza bāyrāmlar değın quytarın, balaların iñ sevüğlüğ
 vaqıtlay/ xıdırlez derviza in büyük odı yahma yarışşalıy/ yarışşılıy(?)/ kül aqaç tarmağıy
 teläk çiziy äsäylar/ kürpä kızlar qısmät, üyürdüğ kariy bala çiziy äsäy

Metin 6

260 Aışe U., Gözleve/Evpatorya, 63

Roza yemeklerinizin çok lezzetli olduğunu söylüyor, birkaç yemek tarifi verebilir misiniz?

265 Beririm yaşırım bermen mi, ilkin kızka adın aytın mömkinmi?// sen minka yaşır bışıray
 misin ama/ bışırmanın en uñay ıltanıgan başlıyık, tabaqbürek sevilğendir/ eti ınafık
 edip kov terekana üstine sipets sipets tuz, timin, bibur kat basur. Başqa terekana ını
 kov suynu kov tıznu kov qamırı basut // armay katmın sakın/ östün moça seriy bäkley
 oklovınan qamırı ipencik basuta basuta ser, keçek sitekannañ biç/ ittin içine kəçəkçik
 270 kat, buyla buyla uravgen./ Suynu uvıtat, keçek qamırlarını quşı bolar/ quşısın quşısın
 eleknen tışqıt. Osta işi may xəzerlävık icün biburu, pımaduri, bovladı mayı bol uvılat
 yqurt sarıq süddən olupturmazsa aşarmay//
 Anarı sen səyləp alur aytın pirog saylav, oləf saylav/ pəçənge, pilmən
 saylav/

275 *Bunların hiçbirini bilmiyorum, istediğiniz birinin yapılışını anlatabilirsiniz.*

Ubaa! Sälätsiz kızka sen, barı niçik bolar aytarım saña/ indi yäpämıy min/ Bi' barnık
 küktan bi' barnık yarınıdan äki barnıkla(r)ı gobardıñ/ baştağı pımaduri aytaray än
 qulayıñdan, kızka kurbik ba bonı da mı bilmen// aneee mışıqın mı var/ äki mışıqlarım
 280 var benim de doyırdu(ğ)m, avurda kalıklar ama üvde girmezirler// Nuuu ni aytaydım/
 piroş oyrätuy/ şindi un, sut, may, kuramal, toz, şikerlen qoruysın/ mikderni avzın ləzetni
 küre sen kuyur/ hepsını basır bırağ / bir täräftän sır i petuşkanlar sıkıcı (sıkıca)? Owa
 kuy./ hamır pamıq kak olganda hamırdan keçek keçek yomarlağ kopayın skalğanlan
 el gädär açır/ ni eçü.../ sonasında içni depir çoq maylan qızara bırağ/ bunlarını ogren/
 285 yapasın gene de özine yap değıl / kelinken kimerde musafir kelir de yapasın hămäret
 göreler/

Metin 7

Nebahiy E., Sudak, 61

290

Köylerde şehirlerde hayat nasıl? Kırım tatarları en çok hangi işleri yapar?

Elbet de şeer ve köy aralarda ayat farklı// Men köyde yaşadım babayñım bostanda
 çalışadı/ o växit men çıquritim, men de atayla bostanda kitümesim mi obaaaa/anaynım
 295 suxurtı fu fu qızıyıtı atayma// Bizim çok seralarımız bar o växit/ Anayñım da babama
 yardım ete// 'er köyde Qırım Tatarlarıñ 'ayadı bostannen, bağçanen bağlı/ Çünki biz bu
 işini pek yahşı bilemiz// Şeerlerde ise, 'erkes kibi 'er yerde çalışamız// Yeter ki iş 'elal

olsun// Bizde daa çok zenaatçı ve ustalar bar// onlar, tek Qırım Tatarların aralarında degil, butün Qırımda pek meşur/ 'atta başka ülkelerde de onların adları bileler.

300

Her yaştan insan Rusça bilir mi? Gençler kendi aralarında Rusça konuşur mu?

Ne yazıq ki çoğu endi rusça laf ete. Balaların da ilk sözleri Rusçadır//Amma eger Sudaqlan Eski Qırım şeerleri alsaq, eñ çok vatanperverley ana tilimizde laf etken Qırım Tatarlar andadır.

305

Evde hangi dili konuşursunuz? Anne ya da babanız Rusça biliyor mu?

Aytqanım kibi, 'erkes Rüşça bile/ Anam ve babam da Rüşça bile/ Evde biz 'em Qırım Tatarca 'em rusça laf etik.

310

Kırım Tatar çocuk ve gençleri kendi dillerinde eğitim veren okullara mı Yoksa Rus okullarına mı gider? Siz Rusça biliyor musunuz?

Bilem. Laf etmege başladığım yaşında öğrendim/ yooh 3 yaşında// Mesela köyümüzge bağlı bir mektep bar, anda Rüşça öğreteler/ Mektep uzaq edi, amma servis de bar edi/ talebeler qolaynen qatnaşa ediler/ Amma benim anam ve babam bizni anda bermege istemediler/ İçki²⁴ qasabasındaki milliy mektepke berdiler/ O da uzaq edi ervis yoq edi // Onun için babam 'er kün meni ve tatamı arabanen alıp ketire edi/ Bu çok masraflı edi/ Ama kene de anamlan babam bizim Qırım Tatar tilinde tasil almamızı istediler.

320

Her genç üniversiteye gidebiliyor mu? Ya da kolaylıkla iş bulabiliyor mu?

Elbet, universitette oqumaq istegen er genç oqur/ İş meselesi biraz başka/ Tasil alğan bazı insanlar sonra öz yönelişte işlemek istemey, çünkü çok qazanmazsın aña kendi iş qurmağa başlay/ Özüm ilim tışqa çıhaman çünkü ni benim büyük qorqumdır aytarıtım sana, oçgıç²⁵tir.

325

²⁴ İçki: Sovetskiy – Rusça

²⁵ Uçak

330 *İşgal günlerinde hayat nasıldı? Şu an nasıl?*

Kimlere ayat iç deñiřmedi, kimlere denişti/ Kerçekten vatanperver insanlar için biraz zor oldu// Endi öz fikirlerni serbest söylemege olmay/ Kim bunu yaparsa da sonra azap çeker/

335

Kırımda bir gününüz nasıl geçiyor?

Menimce her ülkelerde insanın kibi/ Çünkü men başta mektepte oqudım, sonra da universitetke kirdim// Qırımdaki ayatım ep oqurken keçti/ Bazı künleri arqadaşlarımnen bi' yerge çıqıp kezdım.

340

Düğünlerde bayramlarda gelenekleriniz neler? Bunları günümüzde de uyguluyor musunuz?

345 Toylarımızın çok meraqılı adetler bar/ Mesela söz kesim, nişan, qına, qonma gece qızlar için ve tıraş gece oğlanlar için. Şimdiki zamanımızda söz kesim, nişan, dıalari çoq insanlar yapalar. Qına-qonma gece çok az, tıraş gece daa az. Menimce toy aqşamları endi iç evelsi kibi degil. Her kes restoranlarda, büyük salonlarda yapalar/ Kelin zemaneyiy beyaz anter, kiyev ise kostüm kiyer/ Tek nikahta bazı kelinler bizim milliy anterimizni kiyeler.

350

Metin 8

Ender T., Bahçesaray, 57

355 *Siz Kırım Tatarı yerine Tatar denilmesini istiyorsunuz, aralarında bir fark yok mu ya da olmamalı mı? Sizin bahsettiğiniz Tatarlar kimlerdir?*

Bunu sizne yazuvlu bolarnın aytarıy mösädä bolursañız. Tarih 'ocası özñüm boldığı için.

360

²⁶Tatarlar köbüsinmen Avrasyada yaşağan Türkiy Halq

²⁶ Kaynak kişiden yazılı olarak elde edilen metin, fonetik incelemede kullanılmadı.

Tatarlar Türkiy halqlarınıñ işinde Qıpşaq grupına kireler Tatarlar kimer gruplarğa bölüneler bonlarnıñ işinde Qırımtatarlar Qazantatarlar Sibirtatarlar Nağaybekler Lipkatatarlar em başqa da gruplar bar bo Gruplarnıñ işinde de eñ üyken ekevi bar

365

Qırımtatarlar ve Qazantatarlar Ekeviniñ de sanı 7 milyonğa yaqın başqa Tatar grupları da 1 milyonğa yaqın dep aytsaq bütün Tatarlarnıñ sanı 15 milyonğa yaqın bola

370

Tatarlarnıñ Altın Ordadan ayrılıp qurulğan üş devleti boldı Qırım Hanlığı Qazan Hanlığı Sibir Hanlığı kimer alimlerniñ aytqanına köre Hacitarhan Hanlığını da Altın Ordadan ayrılğan Tatar devletlerniñ işine qoşmaq mümkün. Tarihta Tatar dep cazılğan ve ayılğan halqlarnıñ episi de Türkiy tamırlı tuvul kimevleri Moğol halqlarını da Tatar dep cazğan bolsa da tarihta bir zamanda da azırki vaqıtta da Tatar dep Türkiy tilli Türkiy tamırlı Künbatar Qıpşaq halqlarını aytalar, Tatar hanlıqlarına qarasaq Qırımtatar hanlığı

375

Qırım yarımadasında Bүgünki Ukraynanıñ Qıblaküntuvarında Qobanniñ yoqarısında ükmetgen gorayınän pıtak boyca edi bo cerler Qırımtatar halqınıñ yaşağanı tarihiy curttır Qazan Hanlığı da Edil özeni şetinde ükmetgen bugünki Tatarstandan da üyken cerlerni Samara Saratov Simbir Sarıtav Penza cerlerini işine alğan Komi Perm curtlarınıñ da teranqay cerlerini işine alğan Başqa bir Türkiy Halq bolğan Başqurtlarnıñ cerlerinde de ükmetgen Hanlıq edi

380

Sibir Hanlığı bo Tatar hanlıqları arasında eñ üyken topraqları bolğan hanlıqtır onday bolsa da bugünki Sibir Tatar halqınıñ sanı bek azdır şünki Tarihta bek avur soyqırımğa oğrağandır Sibir Hanlığı Tümen Qaratora Tomsk Sverdlovsk Yamalo Nenets Hantı Mansı cerlerinde ükmetgen

385

Qazan Hanlığı 1552 cılında

Sibir hanlığı 1598 cılında

Qırım Hanlığı 1783 cılında

Urus zapäslar tarafından vaynada basıp alıñanda bek kop qantöküşli soğuşlar soyqırımlar sürgünlikler bolğan ve bo üş Hanlıq cıqılğan, bonlarnıñ işinde Qırımtatar halqı eñ kop sürgünlikke oğrağan halqlardan birevidir. 1783de Qırım Hanlığı cıqılğan soñ bek kop Qırımtatar soyqırımğa oğrağan ve öz curtlarını taşlap ketmege mecbur bolğan köbüsi de Osmanlı devletine sıyınıp Dobruca taraflarına koşip ketgen soñ kimevleri de Anadoluğa ketgen bugün de Qırımtatarlarnıñ köbüsi Türkiyede yaşay ,

390

menim teteçe, babayi, abiyi, Qırım yarımadasında az qalğan Tatarlar 1944 cılında Sovyet Stalin ükümeti tarafını Faşistlerge qoltuttı dep ayıplanıp sürgün etildi colda bek

395

köp kişi aşlıq suvuq ve başqa da sebeplerden can berdi başqa cerlerde de dunyağa kozlerini cabqan kop Tatar boldı mesela Cetisan Özü Şeerinde 25 biñge yaqın peçätlenen Müsülman Tatarıñ qanı töküldi atta bo sebepmen baylı bolaraq Osmanlı padişası bo üyken soyqırımını eşitgen soñ busanıp birden Felç qastalığına oğrağan

400

Metin 9

Elizza A., Akmescit, 54

Siz içinizden gelenleri anlatacaktınız, buyrun.

405

Köräyim bi' Türkiyden insan aytarım yadlarım varadı// bo kün onı aytaray/ dünyanıñ her tarafında Türk medeniyetimiz geniş tanıtılmaqdadır/ Ne qadar bu diger milletlerniñ zoruna ketse de qadimî şuhretimiz hâlâ daha yanğıray// bāyrāqlarımız ān möhāmdirler// 'er Türk milletniñ ağır, közyaş tolu keçmişi bar/ Qırımtatar halqınıñ öz vatanından sürgün etilmesi,// Çanaqqale, Hocalı, Uyğur halqına yapılgan zulüm// Buna rağmen Türk 'er vaqıt zorluqlarını yenip küllerden doğut/ Düşmanlarımız küçümüzniñ farqına barıp bizlerni ruhtan tüşürmege, birliğimizin bozmağa tırıştı./ Faqat bununnen bağıımız daha da küçlendi/ Qışnı keçirip,ayaznı unutmacaqmız.//

410

Türk milletler benzer sudbaglarını taşıp aynı zamanda ayrı güzel hususiyetler bardır/ Her Türk vatan, bayraq, millet aşqınen yaşay/ Aile degerliklerine bağlı,bilgige ıntılıp yaşay/ Siziñ xalqıñız kim/ epimiz Türküz/ Qırmızı alma içün birleşeyik dostlar/ Allah içün bir birimizni seveyik/ birbirimizge işanayıq/ Türk milletler saharda en ögde İslam askerleridir/ Din,til,medeniyet,manevî degerliklerimizge sahip çıqacaqmız.

415

420

Metin 10

Raziyye V., Sudak, 78

Eskiden köylerde hayat nasıldı, neler yapardınız?

425

Şeerden rāhättiy/ koñşılıqlar edey boldıq, su'bātlār edey boldıq/ qart qarıy tūğeldim, 'er işin yögeriydin, niçik şattıq. Yemişliğlerñiz boldı ordın urdağa teğellirdiy/ niçikliy yemiklenir süs kibik hemdi, yemikler top edilirler çarşufa koyılırlar bāhçñımızda/ maluv tuplāwdıq retiska tuplāwdıq rozmarin tuplāwdıq petruşa tuplāwdıq// kapusta ikār, kurtop ikār// tawıqlār, kukuşlār, kiçiler, baraşlār tāpārfiy// üvden üv salıñırdıq/ yara

430 yavıqlıyña palatka ürüydük/ koñşıdan koñşıya 'ormät kösteriy bolıp mantı, kalaç hñmırlar basuyduq, gücdü lakin mutlay 'uzurlay bardı.

Komşuları kıskandırmak için yapılan Kalaç'ın tarifi verir misiniz?

435 Kalaç yani bublik pek yahşı bolar yinmey fekat bışirmey an kädär maharet istey/
Hamırñı koterdin möhim/ terekanñı on kuboqlarñı ını kov tuzñı kov karamalñı kov,
mäyä kov, äz kanfet kov sıkçaynan basuy/ keç koyka uzan kötterü// soñ'a
bekmezinen mayı çıptıl, hazır et/ bolğan hamırdan bo kädär quptaru al, bolay bolay
sär/ maylı içtiyñinde yomarlav/ elektrığñen mi yortın o vaqıt yarığ vaqıt bışır/ bo kuläy
440 kelir de bışirmeyñi tutarmañ güç/ qırıñında üzem morsñan peh yahşı bolğar.

Metin 11

Alim D., Kerç, 27

445 *Kendinizden bahsedebilirsiniz.*

Selam aleyküm kiçkem vätänimña kelip yanımızda bolaydınız amma uzahlardan
yanımızda bolduñuz/ menim adım Alım Deyna// Men dünyanın en güzel 'erinde
doğdum, bu 'er Qırımdır/ Qırım için çoq aytarmaq mümkün, lakin er aytarılğan söz,
450 atta (?) Qara beiznin suvları merekep olsa da onun güzeliği anlatılmas/

Men 1977'inci senede, Qırımın küçük çol koyunde doğum/ Babam meclis reisi, anam
hastahanide yığıştırdı bunen ahçı hazanardı// Biz uç bala edih, menden ğayrı eki
abbayem, en kuçugu mendir/ Vahit geldi böyühtüm/ sened mektebine, amma
455 Qırımtatar sınıfa hatnamaya başladım. O vaqıtları bizim rayonda ne koyde Qırımtatar
mekteb yoq edi/ Ukraina devlete qırımtatar mekteb var edi, amma olarnı qurmak için
ahça yoq edi// üvde beş yaşım hadar ana delinde laf eterdih/ mektebte Ukrain, İngilis,
Qırım Tatar ve R s dilerni ogrendih.

Qırımtatar edebiyat dilini ogrenmie ağır edir / sebebi bundadır/ tamırlarım yalıboy
460 taraftan, Uskut koyonden, dili yımşah ve nazik. Bunun için çoq raatsız olurdım . Ekinci
sınıftan men dzu do kureşne hatnamaya başladım. Soñrakinci senede Qırımtatar mili
kureş fediratsiyasının bir qısımı oldum/ bu günler hadar. soñrakinci sene // mart ayında
vatanımızni zapt etter/ Men o vaqıt öğrencidim/ sınıfni qırımtatar silinen bitirdim. soñra

465 bizi ruslarnen, ve ukrainlarnen bir sınıf yapıp bir-birine hoştar, bundan son qırımtatar dilini/ tek derslerden son ogrete ediler. Mektebimnin sonki yıl dılımizni pek az ogrene ebih.

Mence bu 'al, menım halq için pek zor oldu/ mektebler qapaldı// Halhın du 'ukumetni sevmeydi, ukumet de halqını zorlatırbi. Bir-eki yıldan son, ana-baba aves eti ve mektebler çalışmaya başladı, amma qırımtatar dili, muim olmayan ders boldı//

470 Şimdiki vaqıt bahsah ki, dilimiz yoq oluy, bunun sebebi// bundaki qırım tatar mektebi olsa da Qırım Tatar İnstitutu yok. Dilimizin prispiktivası yoq. Halqım da bunu anlap ballarnı qırımtatar mektebine, bilgi almaq için vermiyler//bu bir büyük hata//Ruslar gelen son milletim, kavkazlara, ruslara, turklere, oşamaya tırışıy/ Gozum ogunde halqım ve dilim yoq oluy.

475 Belkim Allah qısmet verir ki, bu qadar zorluq geçen, açlıq gören, sürgün olan, 'ecret geçiren halq, kindi ana tilini sahlar da ve yanı nesiline sizler sagyesinde ogretir//

Farklı şehirlerdeki sosyokültürel hayat nasıl? Kırım tatarları en çok hangi işleri yapar?

480 Qırımtatar halqı çohusu köyde yaşayanlar// teplitsa, ev inşaati, baharda, iş yapay/ şeerdekiler tukanda, bazrda,biznes, 'ocalar,doktor ve ilahi//

Her yaştan insan Rusça bilir mi? Gençler kendi aralarında Rusça konuşur mu?

485 Hartlar yarısı biliy yarısı yoq/ amma bilinmeden Urusça kelimler qataylar/ Sovet ukumet Rus dilini zorlap ogreterdi.//Yazıq amma yaşlar çohusu rusça honuşa.

Evde hangi dili konuşursunuz? Anne ya da babalarınız Rusça biliyor mu?

490 Qırımda Rus dili en esası dili onu bilmien yaşamaya olmaz/ Anam ve babam rusça biliy/ üvde yüzda elly yakından çohu lafımız qırımtatarca/

Kırım Tatar çocuk ve gençleri kendi dillerinde eğitim veren okullara mı Yoksa Rus okullarına mı gider?

495

Hatnalar ve öğreneler lakin bu az/ Eğer genç okumaya istise, başı çalışsa girmie olur, eğer çalışmaya istese iş da tapar.

500 *İşgal günlerinde hayat nasıldı? Şu an nasıl?*

Biz kendilerini gerek olganını dutarıq o zaman ve bu zaman// Elbet bazıları devlete çalışıy, 'otmek qazanıy, birisi 'ukumetni nefret etey/

505 *Düğünlerde bayramlarda gelenekleriniz neler? Bunları günümüzde de uyguluyor musunuz?*

Toy, Avropa gibi geçey. Yaşlar camide nikah etey. Son fotoğraf çekey qırımınım çeşit erlere varıy.ve aqşam saat 18:00salona geleyler.

510 Adet çoq var, amma olarnı anlatıp olamam, Yaşlar bır-birini tapsa, sevse. Nışan yapıla, son ağır, nisan, söz kısım, ve toy //Dinimize göre sinet yaş oğlanlara yapıla/Hına gece, tıraş, cenaze, Duvar yapıla/

Metin 12

515 Vadzhipov L., İngiliz ve Türk Dilleri Edebiyatı Filoloğu, 23 (Gezgin)

“Bu derleme kaynak kişiden yazılı olarak elde edilmiştir.”

520 Qırımtatarlar üç subetnik gruppasından ibaret, er birisiniñ (orta yolaqlılar, noğaylar ve yalıboylular) öz şivesi bar.

Yalıboylu (cenübiy) şivesi oğuz tillerine mensüp i türk tiline pek yaqındır. İşbu şive türkçeniñ şivelerine baqqanda edebiy türkçeden az farqlı. Yalıboylu şivesiniñ daa da böyle hususiyeti bar ki, onda bayağı yunan i bir qaç italyan alınmaları bar.

525 Çöl (şimaliy, noğay) şivesinde noğaylar laf eteler, o qıpçaq tillerine mensüp olıp qaraçay-malqar, noğay i qumıq tillerine yaqın. Çöl şivesinde Romaniyadaki, Bulğaristandaki qırımtatarlar em de Türkiyedeki qırımtatarlarınıñ çoqusı laf eteler. Bağçasaraydakiler boyle laf ete değıl.

530 Eñ ziyade darqalğan orta yolaq şivesinge Qırım dağ ve dağ aldı rayonlarından çıqmalar laf eteler. Bu şive yuqarıda añılğan eki şive içün arasındakidir. Onda em

qıpçaq, em de oğuz hususiyetleri mevcut. Şimdiki edebiy qırımtatar tiliniñ esasıdır. Oğuzlaşmasına baqmadan orta yolaq şivesi kuman tiliniñ devamıdır, Codex Cumanikus yazı abidesi yazılğan tildir.

- 535 Adeti üzre qırımtatar tilini qıpçaq-kuman gruppasına kirseteler. Aynı şu gruppğa qaraçay-balqar, qumıq ve qaray tilleri kireler. Faqat evel qayd etilgenine köre orta yolaq şivesi (edebiy tilniñ esası) qıpçaqnen oğuz tilleri arasındakidir, bu sebepten böyle tasnif o qadar korrekt degil. Bundan da ğayrı er bir şive içinde ayrı lehçeler bardır. Çöl şivesinde: Kezlev, Kerıç ve Canköy lehçeleri ayırılmaqta. Orta Yolaq şivesinde
- 540 Bağçasaray, Qarasuvbazar, Aqmescit lehçeleri mevcuttur. Bunların aytardıxlarını yüzde doxsan fayısla annarıx. Yalı boyu şivesinde a Taraqtaş, Üsküt, Arpat ve başqa lehçelerini ayırmaqta mümkün. Şivelerniñ içerisinde bulunğan bu lehçelerde ses deñişmelerini ve atta söz baylığını köre bilemiz. Böyleliknen: Yalı boyu şivesiniñ Arpat lehçesinde bazı sözleriniñ “k” sesleri - “ç” sesine deñişe, meselâ eki(2) - eçi. Yalı boylu
- 545 lehçelerine mahsus hususiyetlerinden birisi de “v” ve “b”(bar - var), “k” ve “g”(kel-gel), “q” ve “h”(qar - har) sesleriniñ deñişmeleri bar. Bundan da ğayrı şimdiki zaman yalğamaları edebiy tilge baqqanda başqadır, misal içün “ketem” - “gideyim”, “berem” - “veriyim”. Orta Yolaq şivesi edebiy tilge ne qadar yaqın olsa da bir qaç farqı bar, bunıñ çoqusı laqırdı tilde körünmekte. “Köstermek” yerine “körsetmek”, “horaz” yerine
- 550 “qoraz”, “harap” yerine “qarap”, “çeçek” yerine “sıçek” ve ilâhre. Orta Yolaq şivesine kimerde “Bağçasaray” şivesi de deyley, Bağçasaraylılar özleri ise “Bağ’saray” dep qısqarta. Amma Bağçasaray etrafında viniz yerleşken köyçükleriniñ qonuşmaları kimerde farqlana da körüle bile. Bağçasaray rayonında yerleşken kimer köylerde “ı” sesini sozup aytalar, kimer köylerinde ise qısqa “i” kibi eşitle. Ve Qırımniñ şimalinde
- 555 qonuşılğan Çöl şivesine has olğan hususiyetleri de bar. Böyle hususiyetlerden eñ meşur olğanı -man, -men yalğamalarınıñ qullanması, eger edebiy tilge köre söz “baram” aytılsa, Noğay şivesinde ise “baraman” kibi yañğıraycaq. Çöl şivesinde Qırımtatar tiliniñ başqa şivelerinde rastkelmegen sözler de bar: köp(çoq), sal-(qoy-), it(köpek) süyek(kemik) ve ilâhre. Qoşmağa mümkün ki Çöl şivesinde dudaqlı sozuqlar
- 560 az sayıda qullanmaqta ve laqırdı tilde “o” ve “u” sesleri “ı” sesine, “b” ise “m” sesine çevirile meselâ: tız (tuz) meñ (beñ) Bundan dolayı Qırımtatar şivelerinden Qıpçaq tillerine eñ yaqın olğanı tamam Çöl şivesidir.

565 **YAZILI KAYNAKLARDAN ELDE EDİLEN ÇEŞİTLİ KOPYALAMA ÖRNEKLERİ**

I)

АТАВАЙ САЛДАЦ ДЕЯЕНДЕ “Atavay saldat deǵende” [Dur asker denilince]

570

КУЗ ЙАЩИНИ ЧИБАЛМАЗ “Küz yaşını tıyalmaz” [Göz yaşımı tutamaz]

(Zsuzsa Kakuk, 22:97)

575 Rus. СТАВОЙ “stavoy” >К.Тat. ставаы “stavay” (Dur! Emri)

Rus. СОЛДАТ “soldat” >К.Тat. САЛДАТ “saldat” (asker)

II)

580 МАЩИИЪЯА САЛГАНЛАР “Maşınaǵa salganlar” [bir vagona koydular]

ПИЛЕННГЕ АЛЯАНЛАР “Pilennige alganlar” [Tutsaklıǵa aldılar] (Zsuzsa Kakuk, 26:118)

585 Rus. МАСИНА “masina” > К.Тat. Масинак “ma(ş)inak” (vagon)

Rus.ПЛЕННИК “plennik” > К.Тat. Пиленник “pilennik” (tutsak)

590 **III)**

КАРТОП КУЙДИМ ЧУВАЛЯА “Kartop kuydım çuvalǵa” [patates koydum çuvala]

ВИРАМЙА КЕРЕК КАЦМАЯА “Viramyа kerek kaçmaǵa” [vakit gerek kaçmaya]

595 Rus. КАРТОП “kartop” > К.Тat. КАРТОП “kartop” (patataes)

Rus. ВРЕМЯ “vremya” > К.Тat. ВИРЕМЫА “viramyа” (zaman, vakit)

(Zsuzsa Kakuk, 48:228)

600 **IV)**

КАРТОП КУЙДИМ КАЗАНЯ “Kartop kuydım kazanga” [patates koydum kazana]

(Zsuzsa Kakuk, 48:229)

605 Rus. КАРТОШКА “kartoshka” > К.Тат. КАРРОП “kartop” (patates)

V)

БУТУН БИЩЛАР ВАЙНАДА “Bütün yaşlar vaynada” [bütün gençler savaşta]

(Zsuzsa Kakuk, 50:238)

610

Rus. ВОЙНА “voyna” > К.Тат. ВАЙНА “vayna” (savaş)

VI

ИСТЕРСЕЛЕР ГАЛАВЛАР “İsterseler galavlar” [isterseler subaylar]

615

Rus. ГАЛАВА “galava” > К.Тат. ГАЛАВ “galav” (subay)

VII)

КАПУСТАНИН КОЦАНИ “Kapustanın koçanı” [lahananın koçanı]

620

Rus. КАПУСТА “kapusta” > К.Тат. “КАПУСТА “kapusta” (lahana)

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Rektörlük

Sayı : E-35853172-300-00002028592
Konu : Merih ERTEZKOŞAN Hk. (Etik Komisyon İzni)

10.02.2022

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 30.12.2021 tarihli ve E-12908312-300-00001945942 sayılı yazınız

Enstitünüz Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencilerinden **Merih ERTEZKOŞAN**'ın **Prof. Dr. İbrahim Ahmet AYDEMİR** danışmanlığında yürüttüğü "**Kırım Tatarcasında Rusça Kopyalar**" başlıklı tez çalışması Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **08 Şubat 2022** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Vural GÖKMEN
Rektör Yardımcısı

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır

Belge Doğrulama Kodu: EE0A20BB-2997-48D5-9EFF-B261E9CB96D8

Belge Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/hu-cbys>

Adres: Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara

Bilgi için: Duygu Didem İLERİ

E-posta: yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet Adresi: www.hacettepe.edu.tr Elektronik

Ağ: www.hacettepe.edu.tr

Memur

Telefon: 0 (312) 305 3001-3002 Faks: 0 (312) 311 9992

Telefon: .

Kep: hacettepeuniversitesi@hs01.kep.tr

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 09/02/2023

Tez Başlığı: Kırım Tatarcasında Rusça Kopyalar

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 117 sayfalık kısmına ilişkin, 09/03/2023 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %5'tir.

Uygulanan filtrelemeler:

- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- Kaynakça hariç
- Alıntılar hariç
- Alıntılar dâhil
- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Merih ERTEZKOŞAN

Öğrenci No: N18234577

Anabilim Dalı: Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları

Programı: Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. İbrahim Ahmet
AYDEMİR

(Unvan, Ad Soyad, İmza)

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT

131

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MODERN TURKİC LANGUAGES AND LİTERATURES DEPARTMENT

Date: 09/02/2023

Thesis Title : Russian Copies in Crimean Tatar

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 09/03/2023 for the total of 117 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 5 %.

Filtering options applied:

- Approval and Declaration sections excluded
- Bibliography/Works Cited excluded
- Quotes excluded
- Quotes included
- Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

Name Surname: Merih ERTEZKOŞAN

Student No: N18234577

Department: Modern Turkic Languages and Literatures

Program: Modern Turkic Languages and Literatures

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Prof. Dr. İbrahim Ahmet AYDEMİR

(Title, Name Surname,
Signature)

